

Perusopetuksen opetussuunnitelma- uudistus 2004–2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen

Paikallinen opetussuunnitelmatyö yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta

Opetusministeriön julkaisuja 2006:22

Jaana Seikkula-Leino

Perusopetuksen opetus- suunnitelmaudistus 2004–2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen

Paikallinen opetus suunnitelmatyö yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta

Opetusministeriön julkaisuja 2006:22

Jaana Seikkula-Leino

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet

Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen

PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi>

<http://www.minedu.fi/julkaisut/index.fi>

Taitto / Ombrytning: Teija Metsänperä

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet, Helsinki, 2006

ISBN 952-485-151-2 (nid.)

ISBN 952-485-152-0 (PDF)

ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2006:22

Alkusanat

Opetussuunnitelma ja yrittäjyyskasvatus ovat tällä hetkellä eräitä keskeisimpiä koulutuksen kehittämisalueita. Tämä tutkimus pohjautuu näihin kahteen teemaan. Jo pelkästään näiden aiheiden ajankohtaisuus on antanut työhön mielekkyyttä ja luonut motivaatiota tutkimuksen tekoon.

Lisäksi tulosten konkreettinen hyödynnettävyys on tuonut lisäpotkua tutkimuksen ensimmäisen vaiheen valmistumiseen. Tämä tutkimusraportti antaa ajankohtaista arviointitietoa yrittäjyyskasvatuksen kehittämisestä perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa. Tiedon avulla on mahdollista tarkentaa peruskouluihin suuntautuvaa yrittäjyyskasvatuksen ohjausta. Tuloksia voidaan hyödyntää opettajien koulutuksessa sekä yrittäjyyskasvatusmateriaalin laadinnassa. Lisäksi tutkimuksen johtopäätöksiä voidaan käyttää hyväksi yhteiskunnallisessa keskustelussa, koulutuspoliittisessa päätöksenteossa ja yrittäjyyskasvatuksen tulevaisuuden linjausten suunnittelussa.

Toivottavasti tutkimusta pystytään parhaimmalla tavalla hyödyntämään. Minun on hyvä jatkaa tästä tutkimuksen toiseen vaiheeseen.

Haluan tässä vaiheessa erityisesti kiittää Opetusministeriötä, Kauppa- ja Teollisuusministeriötä, Yrjö Uiton säätiötä, Yksityisyrittäjain säätiötä sekä Jenny ja Antti Wihurin rahastoa.

Vilpittömät kiitokseni haluan myös osoittaa Jussi Pihkalalle, Annikki Koskentalolle, Aslak Lindströmille, Marjaana Aarnikalle, Jorma Kuuselalle, Pentti Yrjölälle sekä Aila Seikkulalle.

Haluan myös sydämellisesti kiittää kaikkia niitä tahoja ja henkilöitä, jotka osallistuivat tutkimukseen!

Turussa 18. maaliskuuta 2006

Jaana Seikkula-Leino

Tiivistelmä

Tutkimuksessa selvitettiin, miten yrittäjyyskasvatus integroitiin paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin valtakunnallisten perusteiden pohjalta ja millaiset taustatekijät liittyivät tähän prosessiin. Näin oli mahdollista arvioida yrittäjyyskasvatuksen kehittymistä perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa.

Tutkimuksessa oli mukana 43 erilaista kuntaa. Kuntavalinnassa huomioitiin kuntien erilaiset lähtökohdat opetuksen ja oppimisen toteuttamiseen, maantieteellinen sijainti, keskikokoisuus ja yritteliäisyys. Tutkimusjoukko koostui 478 henkilöstä. Kvantitatiiviset survey-kyselyt lähetettiin keväällä 2005 kuntien opetustoimelle, elinkeinoasioista vastaaville tahoille, yrittäjien edustajille sekä perusopetuksesta vastaaville lautakunnan jäsenille.

Tutkimus osoittaa, että yrittäjyyskasvatukseen on herätty, sillä noin kolmasosa vastaajista ilmoitti vahvistavansa yrittäjyyskasvatuksen toteutusta. Opetussuunnitelmauudistuksen normiperustaa ja yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita ajatellen tulokset osoittavat, että yrittäjyyskasvatusta ei ole riittävästi huomioitu opetussuunnitelmatyössä.

Erityisesti yrittäjyyskasvatuksen heikko tuntemus ja opetussuunnitelmauudistukseen kohdistuvat negatiiviset asenteet ovat haitanneet yrittäjyyskasvatuksen kehittymistä tässä koulutus uudistuksessa.

Jatkossa tulisi huomioida seuraavat toimenpidesuosituksat:

- 1 Opetussuunnitelman veloitteen huomioiminen: opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittäminen
- 2 Paikallisen yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kulttuuritaustan kehittäminen
- 3 Opetusalan työ- ja elinkeinoelämän tuntemuksen vahvistaminen
- 4 Yrittäjyyskasvatukseen liittyvän tiedon ja markkinoinnin lisääminen
- 5 Yhteisen kielen kehittäminen: omaehtoinen, sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys
- 6 Suunnitelmallisuuden kehittäminen: Paikallinen yrittäjyyskasvatussuunnitelma tuodaan liitteeksi opetussuunnitelmaan ja elinkeinostrategiaan. Arviointiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin tulisi perustua yhteistyöhön.

Sammandrag

I undersökningen utreddes hur fostran till företagsamhet integrerades i de lokala läroplanerna för den grundläggande utbildningen på basis av de riksomfattande läroplansgrunderna och vilka bakgrundsfaktorer som var knutna till processen. På så sätt kunde man bedöma hur fostran till företagsamhet har utvecklats i läroplansreformen inom den grundläggande utbildningen.

I undersökningen deltog 43 olika kommuner. Vid valet av kommun beaktades ommunernas olika utgångsläge när det gäller undervisning och inläring, deras geografiska läge, att de är av medelstorlek och graden av företagsamhet. Undersökningsgruppen bestod av 478 personer. Kvantitativa survey-enkäter sändes våren 2005 till kommunernas undervisningsväsen, de instanser som svarar för näringsfrågor, företrädare för olika företagare samt till nämndemedlemmar som svarar för den grundläggande utbildningen.

Undersökningen visar att fostran till företagsamhet är ett aktuellt tema, eftersom ca en tredjedel av de svarande meddelade att de kommer att förstärka den. Med tanke på normgrunden för läroplansreformen och målen för fostran till företagsamhet visar resultaten att fostran till företagsamhet inte beaktats i tillräcklig utsträckning i läroplansarbetet.

Inte minst bristfällig kännedom om fostran till företagsamhet och negativa attityder till läroplansreformen har hindrat fostran till företagsamhet att utvecklas inom ramen för denna utbildningsreform.

I framtiden bör följande åtgärdsrekommendationer beaktas:

- 1 Skyldigheten i läroplanen beaktas: utveckling av lärarnas grundutbildning och fortbildning
- 2 Åtgärder för att utveckla den kulturella bakgrunden när det gäller lokal företagsamhet och fostran till företagsamhet
- 3 Starkare kunskaper om arbets- och näringslivet inom undervisningssektorn
- 4 Ökad information och marknadsföring om fostran till företagsamhet
- 5 Ett gemensamt språk utvecklas: frivillig, intern och extern företagsamhet
- 6 Planmässigheten utvecklas: En lokal plan för fostran till företagsamhet läggs som bilaga till läroplanen och näringsstrategin. Utvärderingen bör särskilt uppmärksammas. Planering, genomförande och utvärdering bör basera sig på samarbete.

Sisältö

1 Yrittäjyyskasvatusta – kansalaiskasvatusta yritteliäisyyteen	8
2 Perusopetuksen opetussuunnitelmaudistus 2004–2006	10
2.1 Opetussuunnitelma	10
2.2 Opetussuunnitelmaudistus	11
2.3 Perusopetuksen opetussuunnitelmaudistuksen lähtökohdat ja tavoitteet	14
2.4 Paikallisen opetussuunnitelman laatiminen	15
2.5 Opetussuunnitelmaudistuksen kuvaus ja sen ymmärtäminen	16
2.6 Näkökulmia uudistuksen toteutumisesta	18
3 Yrittäjyyskasvatus	20
3.1 Käsitteiden tarkastelua	20
3.2 Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen	21
3.2.1 Yritteliäisyys perusopetuksessa – omaehtoinen ja sisäinen yrittäjyys	22
3.2.2 Ulkoinen yrittäjyys	24
3.3 Yrittäjyyskasvatus perusopetuksen opetussuunnitelmaudistuksessa	25
3.3.1 Integrointi paikallisiin opetussuunnitelmiin	28
3.3.2 Suunnittelun ja toteutuksen taustatekijöitä sekä haasteita	28
4 Teorettinen viitekehys	31
5 Ongelmat ja niiden tarkoitus	32
6 Toteutus	34
6.1 Kuntavalinta	34
6.2 Koejoukko	35
6.3 Mittari ja sen luotettavuus	35
6.4 Mittausten aikataulu	36

7 Tulokset	37
7.1 Koejoukon tausta	37
7.2 Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön taustatekijät	39
7.2.1 Asenteet opetussuunnitelmauudistukseen	39
7.2.2 Resurssit opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen	40
7.2.3 Tieto yrittäjyyskasvatuksesta	41
7.2.4 Asenteet yrittäjyyskasvatukseen	43
7.2.5 Yrittäjyyskasvatuksen koettu merkitys opetussuunnitelmauudistuksessa	44
7.3 Perusopetuksen opetussuunnitelmienperusteiden ohjaavuus	49
7.3.1 Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyötä toteuttavat tahot	49
7.3.2 Integrointi paikallisiin opetussuunnitelmiin	50
7.3.4 Opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen ohjaavuus	56
7.3.5 Paikallisten kehittämistarpeiden huomioiminen	58
8 Tiivistelmä tutkimustuloksista	61
9 Tulosten luotettavuus ja yleistettävyys	65
10 Johtopäätökset	67
10.1 Yrittäjyyskasvatuksen problematiikkaa	67
10.2 Asenneilmapiiri	68
10.3 Heikot tiedot yrittäjyyskasvatuksesta ja sen heijastuminen toimintaan	69
10.4 Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys sekä muut aihekokonaisuudet	69
10.5 Arviointi	70
10.6 Testien merkitys koulun ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä	70
10.7 Opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen merkitys	71
10.8 Opetussuunnitelma ja opetussuunnitelmauudistus kehittämisen välineinä	72
10.9 Kulttuurinen tausta	73
10.10 Yrittäjyyskasvatus osaksi kunnan elinkeinostrategiaa	74
11 Toimenpidesuositukset	75
Lähteet	78
Liitteet	84

1 Yrittäjyyskasvatusta – kansalaiskasvatusta yritteliäisyyteen

Maailmanlaajuisesti yrittäjyyden edistäminen on yksi tärkeimmistä talouden kehittämisalueista. Myös koko Euroopan unionissa pyritään lisäämään yrittäjyyttä ja sellaisia käytänteitä, joiden avulla pystytään kasvattamaan aktiivisia kansalaisia. Tavoitteena on, että yhä useampi pystyisi myös työllistämään itsensä. Euroopan unioni julkaisi tammikuussa 2003 vihreän kirjan. Siinä todetaan, että koulutuksen olisi osaltaan edistettävä yrittäjyyttä.

Suomessa hallituksen yrittäjyyden politiikkaohjelmassa tuodaan esille myös yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen. Opetusministeriö julkisti tämän pohjalta vuonna 2004 *Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelman*. Päämääränä on, että tämän toimenpideohjelman pohjalta yrittäjyyskasvatusta toteutetaan koko koulujärjestelmässämme. Toimenpiteet ovat perusteltuja, sillä monet nuoret kokevat yrittäjyyden uravaihtoehdon hyvin epätodennäköiseksi valinnaksi. Jotta yrittäjyys jatkuisi tulevaisuudessa, on mietittävä tehokkaita ratkaisuja yrittäjyyden ylläpitämiseksi ja sen lisäämiseksi.

Perusopetuksessa korostuu erityisesti yritteliäisyyteen kasvatusta. Tavoitteena on, että oppilaat pystyvät ottamaan vastuun itsestään, oppimisestaan ja toteuttavat omia tavoitteitaan. He pystyvät selviytymään yhä monimutkaisemmassa yhteiskunnassa. Nämä lapset ja nuoret pystyvät toimimaan aktiivisesti tulevaisuuden

työmarkkinoilla. Yrittäjyys on heille luonteva vaihtoehto ammatinvalinnassa. Voi sanoa, että perusopetuksessa yrittäjyyskasvatus on mitä suurimmissa määrin kansalaiskasvatusta yritteliäisyyteen. Tämän avulla kehitetään yrittävää yhteiskuntaa.

Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus toteutuu vuosina 2004–2006. Tässä koulutus uudistuksessa yrittäjyyskasvatus esiintyy aihekokonaisuudessa *osallistuva kansalainen ja yrittäjyys*. Kyseinen aihekokonaisuus sisällytetään paikallisissa opetussuunnitelmissa oppiaineisiin ja koulujen toimintakulttuuriin oppilaiden ikäkaudet huomioiden. Luonnollisesti eri paikkakunnilla opetussuunnitelmatyö on erilaista ja aihekokonaisuudet käsitellään jossain määrin eri tavoin. Tämän vuoksi halutaan tässä tutkimuksessa selvittää, miten paikallisiin opetussuunnitelmiin integroidaan yrittäjyyskasvatus ja miten yrittäjyyskasvatus kehittyy tässä prosessissa.

Opetussuunnitelmauudistuksen kautta ilmiön tutkiminen on perusteltua. Opetussuunnitelma on tärkein dokumentti, jossa yhteiskunta ilmaisee tarpeensa koulutukselle. Paikallisten opetussuunnitelmien laadinnan tutkiminen antaa alkuvaiheen tietoa siitä, mitä opetetaan ja miten opetetaan. Tämän jälkeen on mahdollista tutkia toteutunutta opetussuunnitelmaa – kuten myöhemmin tutkimuksen toisessa vaiheessa tehdään. Toisessa tutkimusraportissa tulee esille, miten yrittä-

jyyskasvatusta toteutetaan konkreettisesti opetuksessa. Kokonaisvaltainen koulutuksen suunnittelun ja toteutuksen arviointi mahdollistaa koulutuksen, kuten yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen.

Yrittäjyyskasvatuksen toteutumista ei ole tutkittu tästä näkökulmasta. Aikaisemmat yrittäjyyskasvatus-tutkimukset liittyvät lähinnä perusopetuksen jälkeiseen koulutukseen. Tämän vuoksi tarvitaan ehdottomasti tietoa perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksen toteutumisesta, jos halutaan kehittää suomalaisten kansalaisvalmiuksia yrittäjyyteen.

2 Perusopetuksen opetussuunnitelma- uudistus 2004–2006

Tutkimuksessa esitellään ensin perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus ja siihen liittyvät keskeiset käsitteet. Tämän jälkeen selvitetään erilaiset opetussuunnitelmauudistusrakenteet ja perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen rakenteelliset ja tavoitteelliset lähtökohdat. Aihetta syvennetään tuomalla esiin paikallisen opetussuunnitelman laadintaan vaikuttavat tekijät sekä laadinnan kuvaamisessa ja ymmärtämisessä huomioitavat lähtökohdat. Lopuksi kuvataan aikaisempia tutkimuksia ja analysointeja, jotka antavat näkökulmia tämän tutkimuksen ymmärtämiseen.

2.1 Opetussuunnitelma

Opetussuunnitelmauudistus on virittänyt opetussuunnitelmasta julkisen keskustelun. Sitä on käyty esimerkiksi kouluissa, yliopistoissa, politiikassa, kouluhallinnossa, mediassa ja oppikirjakustantajien tahoilla. Mutta mitä opetussuunnitelma oikeastaan on? Mistä piirteistä opetussuunnitelma koostuu? Puhummeko me samasta opetussuunnitelmasta? Tässä kappaleessa esitellään aluksi opetussuunnitelman problematiikkaa.

Määrittelyn ongelmallisuus: Opetussuunnitelmien laatijat ja tämän käsitteen määrittelijät ovat aina

sidoksissa ihmis- ja maailmankuvaan sekä vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilaan. (Suortti 1981, 111.) Opetussuunnitelma edustaa tietoa tästä muuttuvasta maailmasta ja muuttuvista käsityksistä (Kight 2002, 258). Opetussuunnitelma on aina sidoksissa yksilöön ja yhteiskuntaan, pyrkimyksestä sosialisatioon ja individualisaatioon. (ks. Suortti 1981, 110.) Kuten Suortti (1981, 111) toteaa opetussuunnitelmasta: ”kyseessä on ihmistä ja yhteiskuntaa koskevien toiveiden joukon reaalinen käänös toimintaprosesseiksi”. Tämän vuoksi opetussuunnitelmakysymyksiä tulisi tutkia myös laajemmin kuin kasvatustieteen näkökulmasta (Suortti 1981, 109). Näistä laajoista lähtökohdista ajatellen, opetussuunnitelman käsitettä ei ole yksinkertaista määritellä. Lisäksi yhä nopeammin muuttuva ja globaali yhteiskuntamme on vaikuttanut niin, että koulutukseen haetaan entistä tehokkaammin vaihtoehtoisia malleja. Oikeastaan koulutuksen suunnittelu on kehittynyt yhä monimutkaisemmaksi. Opetussuunnitelman olemus ja sen käsitteellistäminen ei ole ainakaan tästä jäsentynyt. (ks. Marsh 2004, 3; Miller 2000; van der Akker 2003, 1.)

Opetussuunnitelmamääritelmässä esiintyy seuraavanlaisia erilaisia ulottuvuuksia, joiden perusteella opetussuunnitelmaa pyritään käsitteellistämään:

- Opetussuunnitelma koostuu oppiaineesta, jota tarvitaan välttämättömän tiedon oppimiseen.
- Opetussuunnitelma koostuu oppiaineesta, jota tarvitaan yhteiskunnassa elämiseen.
- Opetussuunnitelmaan on valikoitu tärkeänä pidettyä oppiainesta ja joiden opiskelminen tähtää tiettyjen oppimistulosten saavuttamiseen.
- Opetussuunnitelma on kokonaisuus, jonka avulla oppilas oppii taitoja ja tietoa. Näitä oppimiskokemuksia oppilaalla on koulussa ja vapaa-ajalla.
- Opetussuunnitelma pohjautuu myös olemassa oleviin apukeinoihin, kuten tietokoneella työskentelyyn, sillä oppilas konstruoi tietoaan esimerkiksi internetistä löytyvän tiedon perusteella.
- Opetussuunnitelmassa on kyse vallasta ja kompleksisista ihmisenäkemyksistä.

(Marsh 2004, 4–7.)

Jos pitäydytään vain johonkin tiettyyn edellä esitettyyn opetussuunnitelman määritelmään, pohjataan opetussuunnitelmakäsite varsin yksipuolisen näkemyksen varaan. Esimerkiksi voidaanko opetussuunnitelmissa korostaa vain oikean tiedon opettamista? Mitä on ensinnäkin oikea tarvittava tieto? Millä perusteella valitaan opittava aines ja tähdätään tiettyihin oppimistuloksiin? Onko mahdollista, että opetussuunnitelmissa ei tuoda esille haluttua oppimisen tasoa – kuinka yleisluontoisen opetussuunnitelma voi olla? Mitä menetetään, jos oppiminen perustuu vain oppimiskokemusten saamiseen? Vaikka tietokoneet hallitsevat tiedon syntyä ja siirtymistä, onko järkevää tehdä opetussuunnitelmas- ta näin välinepainotteinen? Jos opetussuunnitelma on perusta ihmisen ja yhteiskunnan analysoinnille, mitä konkreettista hyötyä tällainen suunnitelma antaa opetuksen suunnitteluun? (Marsh 2004, 4–7.) Kaiken kaikkiaan opetussuunnitelmaa on vaikea määritellä yleisellä tasolla. Tämän vuoksi en halua pureutua sen laajemmin määrittelyproblematiikkaan. Edellä esitetyt näkemykset osoittavat kuitenkin opetussuunnitelma- käsitteen määrittelyn peruslähtökohdat.

2.2 Opetussuunnitelmauudistus

Opetussuunnitelman uudistaminen nousee ajoittain pinnalle. Usein tämä tarkoittaa sitä, että on tapahtunut sellaista muutosta yhteiskunnassa ja ongelmien esilletuloa, mikä vaatii ratkaisuja myös koulutuksessa. Muutokset ja ongelmat tulevat aina nopeammassa tahdissa ja opetussuunnitelmauudistukset näyttävät jatkuvan. (ks. Marsh 2004, 116). Tahto muutokseen ja ongelmien ratkaisuun on vahva. Opetussuunnitelmia on uudistettu reippaalla tahdilla myös muualla kuin Suomessa.

Mitä opetussuunnitelmauudistus on?

Kuvio 1 havainnollistaa opetussuunnitelmauudistuksen taustaa ja sen prosessia.

Opetussuunnitelma heijastaa yhteiskunnan arvoja ja arvostuksia. Opetussuunnitelmauudistus liittyy erityisesti yhteiskunnalliseen muutospyrkimykseen, jolloin *arvot*, *ideologiset* ja *poliittiset* päämäärät ohjaavat opetussuunnitelmauudistusta. *Käsitys ”oikeasta tiedosta”* ja *vallan jakautuminen* ohjaavat uudistusten toteutumista. Nämä tekijät antavat ”oikeutuksen” tietynlaisiin päätöksiin, esimerkiksi opetussuunnitelmauudistukseen. (ks. Flouris & Pasiás 2003; Littledyke 1997; Marsh 2004, 117; Zajda 2003.)

Lisäksi opetussuunnitelmauudistus ilmentää *sosiaalisia muospaineita*, kuten koulutuksen tasa-arvon toteutumista, koulutuksen keskeyttäneiden määrän

vähentämistä ja työelämän tarpeiden mukaan koulutuksen profiloitua. (Flouris & Pasiás 2003.) *Yleiset yhteiskunnan trendit*, kuten globalisoituminen, kansainvälistyminen ja tekniikan kehittyminen ohjaavat koulutuksen tavoitteita ja siten myös opetussuunnitelmauudistusta (ks. Letschert & Kessels 2003, 160). Kun on kyse opetuksesta, liittyy opetussuunnitelmauudistus aina myös opetukseen ja oppimiseen, kuten oppiaineiden sisältöihin, oppikirjojen sisältöihin, didaktiikkaan, opettajien tieteelliseen ja pedagogiseen ajatteluun, tietolähteisiin ja arviointiin. (ks. Flouris & Pasiás 2003.)

Opetussuunnitelmauudistuksessa joudutaan erilaisten valintojen eteen: pohditaan millainen prosessi käynnistetään, ketkä opetussuunnitelmauudistuksen tekevät, mikä on uudistuksen tarkoitus ja arvioidaan

Kuvio 1. Opetussuunnitelmauudistuksen käynnistyminen ja sen suunnittelu

tulevaa lopputulosta (Mac Donald 2003). Tekninen toteutus on näin tärkeä osa opetussuunnitelmauudistusta (Littledyke 1997). Nämä opetussuunnitelmauudistusta ohjaavat tekijät ovat havaittavissa myös nykyisessä suomalaisessa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa.

Opetussuunnitelmauudistusmallit

Seuraavissa kolmessa opetussuunnitelmauudistusmallissa (ks. MacDonald 2003) tulee esille, miten opetussuunnitelmauudistusten rakenteet eroavat toisistaan. Rakenteellinen eroavaisuus liittyy hyvin pitkälle siihen, missä määrin uudistus toteutuu keskitetyn valtiojohtoisesti sekä missä määrin opettajille ja yksittäisille kouluille annetaan vapauksia suunnitella opetussuunnitelmaa.

1) Ylhäältä alaspäin suuntautuva malli

Tämä hyvin keskitetty malli vähentää opettajan vaikutusta opetussuunnitelmauudistukseen. Koulutukselliset tavoitteet, sisällöt ja arvioinnin välineet muodostavat kiinteän kokonaisuuden. Koulun ja opettajan koulutuksellisilla päämäärillä ei ole sellaista asemaa kuin opetussuunnitelman tai koulutuksen suuntaviivojen laatijoilla. Esimerkiksi Pohjois-Amerikassa ja Isossa Britanniassa keskitetty malli kehittyi 1960- ja aikaisin 1970- luvuilla. Monet maat, Suomi mukaan luettuna, seurasivat samaa suuntausta 1970-luvulla.

2) Alhaalta ylöspäin suuntautuva malli

Tutkimukset ovat osoittaneet, että keskitetyillä, ylhäältä alaspäin suuntautuvilla opetussuunnitelma-malleilla ei ole saavutettu haluttuja tavoitteita. Tämän vuoksi opetussuunnitelmatutkijat esittävät mallia, jossa opettajat kehittävät opetussuunnitelmia omien näkemystensä mukaisesti. 1970-luvun lopulla ja 1980-luvulla koulukohtaisten opetussuunnitelmien laatiminen alkoi ja opettajat olivat näiden opetussuunnitelmauudistusten vetäjiä. Koulukohtaisia opetussuunnitelmia kehitettiin tuolloin erityisesti Australiassa. Monet muut maat seurasivat tätä suuntausta, kuten Suomi. Suomessa hajautettu, alhaalta ylöspäin suuntautuva, opetussuunnitelmauudistus tapahtui 1990-luvulla. Lopputulokset eivät olleet tässäkään mallissa tavoitteiden mukaisia. Koulukohtaiset opetussuunnitelmat olivat jossain määrin melko heikosti laadittuja ja arvioituja.

3) Yhteistyömalli

Kahden edellä esitetyn mallin toteuttamisen jälkeen oli haettava uusia ratkaisuja opetussuunnitelmauudistukseen. Uusi näkemys perustui yhteistyöajatukseseen: Opetusta hallinnoiva taho, opetussuunnitelman kehittäjät, ammattijärjestöt, tutkijat, opettajankouluttajat, opettajat ja vanhemmat ottavat osaa opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen. Tämä malli edellyttää yhteistyötä koulujen kesken, opettajien ammatillista kehittymistä, kunnan ja oppilaiden kuuntelemista. Prosessista tulisi kerätä arviointitietoa, jonka perusteella on mahdollista tehdä muutoksia toimintaan. Suomessa nykyinen opetussuunnitelmauudistus perustuu hyvin pitkälle yhteistyömalliin, ns. partnership-malliin. Yhteistyöajatus heijastuu myös siinä, että on havaittavissa tiettyä kombinaatiota keskitetyn ja hajautetun opetussuunnitelmauudistusmallien väliltä – eli toisin sanoen valtiollisesti opetusta hallinnoiva taho, paikallinen opetushallinto ja opettajat laativat opetussuunnitelmasta kokonaisuuden.

Toisaalta olemme jossain määrin palanneet juurille koko opetussuunnitelmaideassa: Alkujaan Suomessa ensimmäinen opetussuunnitelma ilmestyi vuonna 1925 (Opetussuunnitelma Maalaiskansakouluja varten) Soinisen johdolla (Malinen 1977, 16). Suomessa ensimmäiset opetussuunnitelmat eivät olleet valtion määrittämiä asiakirjoja, joita olisi pitänyt kouluissa pikku-tarkasti noudattaa. Esimerkiksi Salo (1937, 24–43) kirjoittaa *Alakansakoulun opetussuunnitelmassa* vuonna 1935, että jokaisen opettajan tulisi laatia oma paikallinen opetussuunnitelmansa. Lisäksi Salo korostaa kokonaisopetuksellisuutta oppiaineopetuksen pirstaleisuuden sijaan, kotiseudullisuutta ja lasten kasvattamista omatoimisuuteen. Samoja periaatteita on vuoden 2004–2006 perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa ja eritoten yrittäjyyskasvatuksessa!

Kaikille opetussuunnitelmauudistuksille (esimerkiksi yllä esitetyille kolmelle) on kuitenkin yhteistä, että niissä ilmenevät seuraavat perusolettamukset:

- Koulutus on aikaan ja tilaan säänneltyä.
- Tieto on rationaalista, lineaarista ja järjestäytyntä ja joka on toisistaan erillisissä, kaukaisissa ryppäissä.
- Oppilaat ovat virallisen opetussuunnitelman kuluttajia.
- Päämääränä on säädelty, demokraattinen ja oikeudenmukainen sosiaalinen järjestys.

(ks. Leistyä, Woodrum & Sherlom 1996.)

Koska opetussuunnitelmauudistukset eivät ole pystyneet toteuttamaan niille asetettuja odotuksia, suunnitella tulevaisuuden uudistukset seuraavien, lähinnä oppijälähtöisten kysymysten mukaan: Keitä ovat oppilaat kouluissa? Mitä he oppivat? Missä he oppivat? Tulevaisuuden suunnitelmista keskustelu on vaikeaa. Suunnittelua ja visioiden luomista on mahdollista tehdä kuitenkin toteutuneiden opetussuunnitelmauudistusten perusteella. (MacDonald 2003.)

Post-moderni opetussuunnitelma nähdäänkin:

- 1 enemmän avoimena systeeminä, jossa vaihtuvat ja kompleksit osat vaikuttavat toisiinsa,
- 2 kehyksenä interaktiiviselle ja holistiselle oppimiselle, jossa oppilaat ovat tiedon tuottajia (sen sijaan, että ovat kuluttajia),
- 3 muuttavana elementtinä, jonka arvo ei ole este muutoksille. Nämä muutokset ilmenevät oppijoiden toiminnassa ja ne vaativat virheitä, kaaosta, epävarmuutta. Byrokraattista kontrollia tulisi välttää.

(MacDonald 2003.)

2.3 Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen lähtökohdat ja tavoitteet

Suomalainen perusopetus tuottaa hyviä oppimistuloksia. Tämä ilmenee esimerkiksi koulutuksen PISA-arviointitutkimuksista. (Lindström 2002; Leino 2002; Välijärvi ym. 2002.) *Miksi opetussuunnitelmia uudistetaan?* Keskeisiä *yhteiskunnallisia uudistukseen ajavia seikkoja* ovat esimerkiksi teknologian kehitys, globalisoituminen, toimintojen sekä työnteon verkottuminen, kestävän kehityksen siirtyminen arkipäivään, väestön ikääntyminen seurauksineen, syrjäytyminen ja työn uusien muotojen lisääntyminen, kuten etätö. (Lindström 2002.)

Kouluille osoitetuissa kyselyissä on selvinnyt, että vuonna 1994 vahvistetut opetussuunnitelman perusteet eivät olleet tarpeeksi ohjaavia, *vaan kouluille jäi liian paljon päätösvaltaa* opetuksen tavoitteiden laadintaan. Tämä näkynee myös *oppimisen tuloksissa*; PISA – tutkimuksista huolimatta on ilmennyt myös oppimisessa puutteita. Esimerkiksi koulu- ja kunta-kohtaiset, sosiaaliluokka- ja sukupuolierot ovat olleet aivan liian suuret. (Lindström 2002.) Toisaalta heikot

oppimistulokset eivät olleet suoraan yhteydessä heikkoon sosiaaliluokkaan. Alle kykyjen ilmenevää menestymistä eli *alisuoriutumista* on esiintynyt *kaikissa sosiaaliluokissa* (Sarjala 2003). Lisäksi heitä on älyllisesti niin heikkojen kuin lahjakkaiden joukossa yhtä paljon (Sarjala 2003; Seikkula-Leino 2002; 2003). On nähtävissä, että yhteiskunnallinen syrjäytyminen ei enää ole sidoksissa ainoastaan taloudellisesti heikkoihin olosuhteisiin.

Uudistuksen keskeiset tavoitteet

Opetussuunnitelmauudistukselle on asetettu seuraavia tavoitteita:

- Koulutuksellisen tasa-arvon toteutuminen alueiden, sukupuolten ja kieliryhmien välillä.
- Syrjäytymisen ehkäisy, esimerkiksi oppilashuollon ja oppilaanohjauksen avulla.
- Esi- ja perusopetuksesta yhtenäisen kokonaisuuden muodostaminen.
- Tiettyjen oppiaineiden, kuten matematiikan ja luonnontieteiden oppimisen tason nostaminen.
- Terveystiedon opetuksen lisääminen.
- Arvioinnin yhtenäistäminen.
- Hyvin heikkojen oppimistulosten suuren määrän vähentäminen.
- Kuntien opetussuunnitelmien yhtenäistäminen.
- Yhteiskunnallisiin muutospaineisiin reagoiminen. Tämän vuoksi aihekokonaisuudet integroidaan paikallisiin opetussuunnitelmiin. Aihekokonaisuuksia ovat:

- 1 ihmisenä kasvaminen
- 2 kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
- 3 viestintä ja mediataito
- 4 osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- 5 vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
- 6 turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
- 7 teknologia ja ihminen.

(ks. Lindström 2002; Loukola 2003; Opetushallitus 2004.)

Opetussuunnitelman perusteissa annetaan lähtökohdat näiden tavoitteiden toteuttamiseen. Paikallisessa opetussuunnitelmatyössä täsmennetään perusteissa määriteltyjä tavoitteita ja sisältöjä sekä muita opetuksen järjestämiseen liittyviä seikkoja (Opetushallitus 2004, 8). Periaatteena on siis, että opetussuunnitelmatyössä on tietty yhtenäinen normisto, mutta toisaalta annetaan mahdollisuus ja velvoite paikallisen opetussuunnitelman profilointiin.

2.4 Paikallisen opetussuunnitelman laatiminen

Mitä on paikallisuus ja omaperäisyys opetussuunnitelmassa? Opetussuunnitelmia laadittaessa paikallisuus voi liittyä oppiaineisiin siten, että niihin lisätään paikalliskulttuuria koskevia sisältölausumia. Laajemmin ajateltuna paikallisuus voi liittyä paikallisiin oloihin, jolloin siihen sisältyy vuorovaikutus lähiympäristön – kuten ihmisten, elinkeinoelämän, luonnon – kanssa. Paikallinen opetussuunnitelma voi perustua myös lähtökohtaan, jolloin kehitetään eteenpäin koulu- ja opetusinnovatioita, opettajien ja oppilaiden erityisosaamista sekä hyödynnetään olemassa olevia resursseja, esimerkiksi hyviä tietoteknisiä mahdollisuuksia. Toisaalta paikalliset sovellukset vaihtelevat taloudellisten resurssien mukaan. Lisäksi paikallisuus opetussuunnitelman laadinnassa voi heijastua myös siinä, miten opetussuunnitelmaprosessissa ja sen eri tasoilla tehdään päätöksiä. (Atjonen 1993, 30–31.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa annetaan ohjeet paikallisen opetussuunnitelman laadintaan seuraavasti:

”Opetussuunnitelman perusteet ovat kansallinen kehys, jonka pohjalta paikallinen opetussuunnitelma laaditaan. Opetuksen järjestäjällä on vastuu opetussuunnitelman laadinnasta ja kehittämisestä. Opetussuunnitelmassa päätetään perusopetuksen kasvatusta ja opetusyöstä ja täsmennetään perusteissa määriteltyjä tavoitteita ja sisältöjä sekä muita opetuksen järjestämiseen liittyviä seikkoja. Perusopetuksen opetussuunnitelmaa laadittaessa tulee ottaa huomioon esiopetuksen opetussuunnitelma ja perusopetuksen yhtenäisyys sekä muut kunnassa tehdyt lapsia, nuoria ja koulutusta koskevat päätökset. Opetussuunnitelma

voidaan laatia siten, että siinä on kuntakohtainen osio, alueittaisia tai koulukohtaisia osioita sen mukaan kuin opetuksen järjestäjä päättää.

Perusopetuksen opetussuunnitelman yhtenäisyys edellyttää eri opettajaryhmien yhteistyötä opetussuunnitelmaa laadittaessa. Oppilaan huoltajien on voitava vaikuttaa varsinkin opetussuunnitelmien kasvatustavoitteiden määrittelyyn. Myös oppilaita voidaan ottaa mukaan opetussuunnitelmatyöhön. Opetussuunnitelma tulee oppilashuoltoon sekä kodin ja koulun yhteistyötä koskevalta osalta laatia yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa.”

(Opetushallitus 2004, 8.)

Yrittäjyyskasvatuksen perspektiivistä annetaan Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ohjeet aihekokonaisuustyöhön seuraavasti:

”Opetus voi olla ainejakoista tai eheytettyä. Opetuksen eheyttämisen tavoitteena on ohjata tarkastelemaan ilmiöitä eri tiedonalojen näkökulmista rakentaen kokonaisuuksia ja korostaen yleisiä kasvatuksellisia ja koulutuksellisia päämääriä. Aihekokonaisuudet ovat sellaisia kasvatusta ja opetustyön keskeisiä painoalueita, joiden tavoitteet ja sisällöt sisältyvät useisiin oppiaineisiin. Niiden kautta vastataan myös ajan koulutushaasteisiin. Aihekokonaisuudet kuvataan tässä kohdassa, mutta ne toteutuvat eri oppiaineissa niille luonteenomaisista näkökulmista oppilaan kehitysvaiheen edellyttämällä tavalla. Opetussuunnitelmaa laadittaessa aihekokonaisuudet tulee sisällyttää yhteisiin ja valinnaisiin oppiaineisiin sekä yhteisiin tapahtumiin, ja niiden tulee näkyä koulun toimintakulttuurissa.”

(Opetushallitus 2004, 36.)

Paikalliseen opetussuunnitelmaprosessiin liittyvät olennaisesti seuraavat tekijät: visiot, strategia ja struktuuri. *Visioiden* ollessa selkeät, toisin sanoen asenteet, tiedot ja taidot ovat kaikkien tietoisuudessa, on mahdollista päästä tavoitteisiin. Esimerkiksi opetussuunnitelmaprosessissa on otettava huomioon tilanne ja todellisuus, missä ollaan sekä pitää pyrkiä visioimaan se tilanne, johon halutaan. *Strategian* eli opetetun opetussuunnitelman avulla mahdollistuu visioihin pääseminen. Strategia käsittää esimerkiksi pedagogiikan, oppiaineet, organisaatiokulttuurin ja oppimisympäristön. *Struktuuri* eli mahdollistava

opetussuunnitelma, on tekijä, joka tukee strategian eli opetetun opetussuunnitelman toteutumista. Kun struktuuri on toimiva, on opetussuunnitelmaprosessi sisäistetty, opettajiin ja oppimateriaaleihin on panostettu, opettajia johdetaan mielekkäällä tavalla, sekä resurssit ja koko organisaatio ovat järjestettyinä niin, että opetettu opetussuunnitelma on mahdollista toteuttaa. (Burton, Blatchford & Middlewood 2001, 19–20.)

Muutoksen, kuten opetussuunnitelmauudistuksen, johtaminen on koululaitoksessa haasteellinen ja monisyinen prosessi. Edellä esitetyt lähtökohdat tulisi huomioida paikallisessa opetussuunnitelmatyössä. Opetussuunnitelmaprosessin onnistunut johtaminen edellyttää selkeitä visioita sekä prosessia tukevaa rakennetta. Jos keskitytään pelkästään strategiaan liittyviin tekijöihin, kuten oppiaineisiin, pedagogiikkaan sekä toimintakulttuurissa liittyviin asioihin, on hankala saavuttaa haluttuja muutoksia. (Heinonen 2005.)

Paikallisen opetussuunnitelman laadintaa ja sen ongelmia voidaan selittää lisäksi Housen (1979) mukaan teknisestä, poliittisesta ja kulttuurisesta perspektiivistä. *Tekninen näkökulma* viittaa teknisiin tekijöihin, kuten aikaan ja asiantuntijuuteen. Tekniset heikkoudet johtavat heikkoon paikalliseen opetussuunnitelmaan. *Poliittinen lähtökohta* huomioi, että opetussuunnitelman paikallisessa laadinnassa on kyse myös vallan jakautumisesta. Esimerkiksi eri poliittiset puolueet ja näiden kautta syntyneet näkemykset voivat paikallisesti vaikuttaa opetussuunnitelmatyön onnistumiseen. Opetussuunnitelmatyön *kulttuurinen tausta* viittaa siihen, että paikallisen opetussuunnitelmatyön katsotaan olevan kulttuurin siirtoa, jolloin opetussuunnitelmatyön onnistumiseen vaikuttavat sisäistetyt arvot ja asenteet, jotka ovat yhteisöllisiä ja sosiaalisesti muovautuneet.

Myös seuraavat tekijät ovat olennaisia paikallisessa opetussuunnitelmaprosessissa: 1) muutoksen ominaispiirteet 2) paikalliset ominaispiirteet 3) ulkopuoliset ominaispiirteet. *Muutoksen ominaispiirteet* ovat: tarve muutokseen ja muutoksen relevanttius – opetussuunnitelmamuutoksen selkeys, kompleksisuus, laatu ja sen hyödynnettävyys käytäntöön (esimerkiksi riittävä materiaali). Paikalliset ominaispiirteet ovat: aikaisemmat innovatiiviset pyrkimykset, omaksumisprosessi, paikallinen hallinnollinen tuki ja sitoutuminen, henkilö-

kunnan kehittyminen ja osallistuminen, arviointi, koulujen ja kunnallisen hallinnon ominaispiirteet. Ulkopuoliset ominaispiirteet ovat: valtion rooli, ulkopuolinen tuki. (ks. Fullan 1982, 56.)

Mitkä ovat paikallisen opetussuunnitelmatyön toteutumisen lähtökohdat perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa? Periaatteessa lähtökohdat ovat monipuoliset, sillä opetussuunnitelmien perusteissa tuodaan esille, miten paikallisesti on mahdollista liittää alue-, kunta-, ja koulukohtaisia osioita opetussuunnitelmaan. Aihekokonaisuudet tulisi sisällyttää oppiaineisiin ja toimintakulttuuriin, jolloin keskeistä ei ole ainoastaan se, mitä opitaan, vaan miten ja missä opitaan. Paikallista opetussuunnitelmatyötä korostetaan erityisesti vuorovaikutusnäkökulmasta, jolloin koulun instituutioon tulisi olla osana paikallista yhteiskunnallista elämää. Yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen lähtökohdat periaatteellisella tasolla ovat siis hyvät. Nähtäväksi siis jääkin, miten paikallisella tasolla pystytään toteuttamaan paikallisuutta opetussuunnitelmatyössä. Millaiset ovat lähtökohdat (kuten visiot, strategiat ja struktuurit) muutokseen? Miten opetussuunnitelmaprosessissa tehdään päätöksiä? Ketkä tekevät päätöksiä? Mitä päätöksiä tehdään? Miten päätökset konkretisoituvat kasvatuksessa ja opetuksessa?

2.5 Opetussuunnitelmauudistuksen kuvaus ja sen ymmärtäminen

Opetussuunnitelmateoriat voivat olla luonteeltaan kuvailevia, ymmärrykseen pyrkiviä ja kriittisesti selittäviä (ks. Marsh 2004, 201). *Tässä tutkimuksessa on tarkoituksena kuvailla ja ymmärtää paikallista opetussuunnitelmaprosessia*. Tämän vuoksi tutkimuksessa tukeudutaan opetussuunnitelman kuvailevaan teoreettiseen lähtökohtaan. Toisaalta yhtenä päämääränä on tuottaa joitakin ajatuksia koulutuksen ja opetussuunnitelman kehittämiseen. Tämän vuoksi opetussuunnitelmaprosessin ymmärtäminen nousee myös tutkimuksen tavoitteeksi.

Kuvailevat teoreetikot keskittyvät opetussuunnitelmaprosessiin: Esimerkiksi Walker (1971) määrittelee opetussuunnitelmaprosessia eri suunnittelutasojen lähtökohdista:

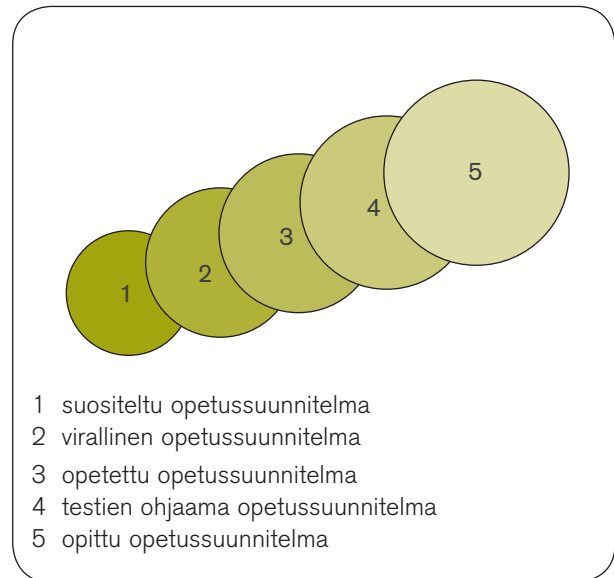
- 1 suunnittelun perusta
(lähtökohta tulevaisuuden keskusteluille),
- 2 suunnittelun lähtökohtien kartoitus
(tilanteen analysointi, johon opetussuunnitelmaa kehitetään – kuinka opetussuunnitelmalla voidaan vastata haasteisiin ja ongelmiin?),
- 3 käytännön suunnittelu
(suunnittelun opetussuunnitelman tarkempi suunnittelu, joka voi esimerkiksi sisältää oppiaineita, ohjeita, materiaalia, toimintaa – jotka opetussuunnitelman laatijat näkevät tarpeellisiksi).

Kun kuvailevat teoreetikot keskittyvät kysymykseen ”Mitä oikeastaan opetussuunnitelmaprosessissa tapahtuu?” niin opetussuunnitelmaprosessin ymmärtämistä korostavat teoreetikot tuovat esille kysymyksen ”Mitä tulisi tapahtua opetussuunnitelmaprosessissa?” (Marsh 2004, 207). Esimerkiksi Tylerin (1949) mukaan (ks. Marsh 2004, 199–213) opetussuunnitelmaa laativien tulisi huomioida, että opetussuunnitelmatyö on prosessi. Tässä prosessissa pohditaan koulutuksellisia tavoitteita, haluttuja oppimiskokemuksia ja lopuksi suunnitellaan myös arviointi.

Tylerin näkemykset opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen ovat olleet useamman opetussuunnitelmauudistuksen, kuten myös nykyisen perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen taustalla. Hänen näkemystensä pohjalta on ollut mahdollista laatia linjakas toimintamalli, jossa suunniteltu, virallistettu ja koettu opetussuunnitelma ovat toisissaan sidoksissa. Tylerin mallissa ei huomioida kuitenkaan ilmiöiden kompleksisuutta ja situationaalisuutta, esimerkiksi miten virallinen ja tarkasti laadittu opetussuunnitelma saadaan joustavaksi erilaisiin tilanteisiin. (ks. Marsh 2004, 203.)

Kuvio 2 havainnollistaa, miten monitahoinen ilmiö opetussuunnitelma on. Esimerkiksi Cuban (1992, 90–92; ks. myös van der Akker 2003) jakaa opetussuunnitelman viiteen eri tasoon.

Suositteltu opetussuunnitelma tarkoittaa koulutuspoliittista ohjelmaa, jonka pohjalta laaditaan virallinen opetussuunnitelma. *Virallinen opetussuunnitelma* laaditaan kouluhallinnon tasolta. *Opetettu opetussuunnitelma* käsittää sen, mitä opettaja opettaa. Nämä opetussuunnitelmat eroavat jo luonnollisesti paljon toi-

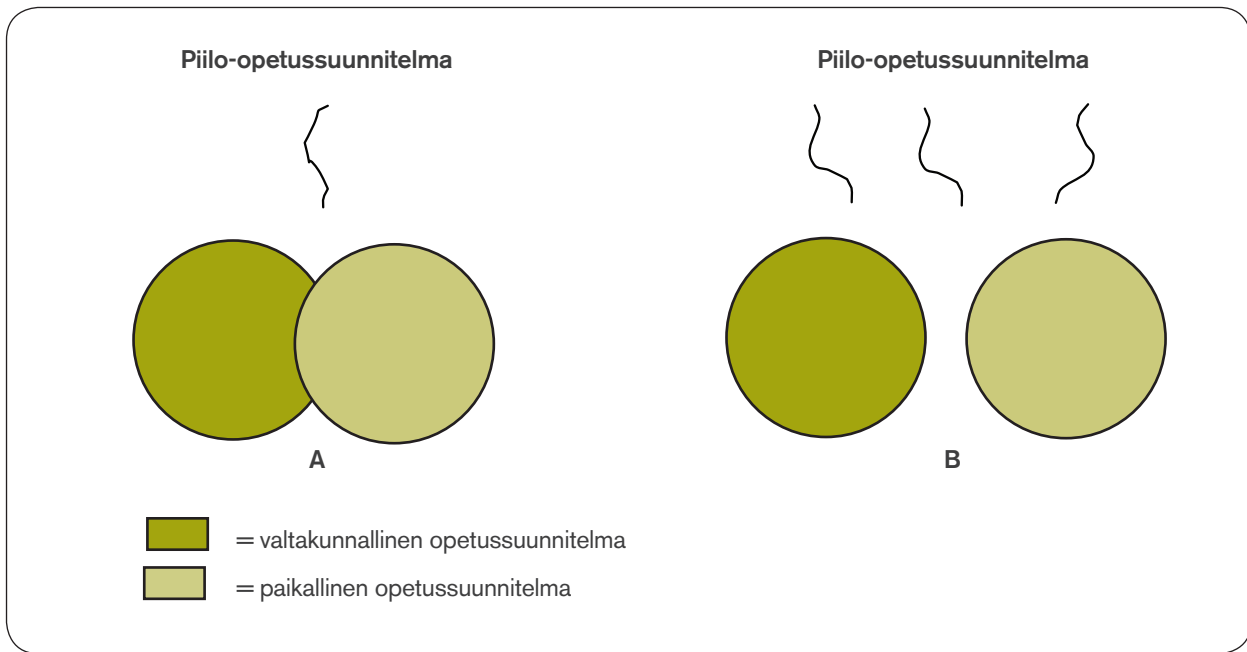

Kuvio 2. Opetussuunnitelman tasot Cubanin (1992, 90–92) mukaan

sistaan sekä suositellusta että virallisesta opetussuunnitelmasta. Opettajat yksilöllisesti painottavat eri asioita sekä sopeuttavat opetustaan tilanteiden ja oppilaiden mukaan. *Testien ohjaama opetussuunnitelma* kuvastaa sitä tilannetta, jolloin esimerkiksi valtakunnalliset koheet tai ylioppilaskirjoitukset ohjaavat toteutettavaa opetusta. *Opittu opetussuunnitelma* kattaa sen, mitä oppilas on todellisuudessa oppinut. (ks. Cuban 1992, 90–92.)

Myös Lahdes (1997, 68) jakaa opetussuunnitelman eri tasoihin: etukäteissuunnitelmaan, toteutettuun opetussuunnitelmaan sekä oppilaiden kokemaan opetussuunnitelmaan. Uusikylä ja Atjonen (2000, 49) sekä Letschert & Kessels (2003, 161) tuovat esille myös piilo-opetussuunnitelman. Piilo-opetussuunnitelma liittyy niihin opetussuunnitelmallisiin teki-jöihin, joita kukaan ei ole varsinaisesti suunnitellut tai tarkoittanut.

Kun eri tason opetussuunnitelmat eivät ole toisiinsa yhteydessä, toteutuu piilo-opetussuunnitelma (Heinonen 2005). Piilo-opetussuunnitelman ilmenemiseen vaikuttavat esimerkiksi puitteet paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön, arvot, asenteet, aikaisemmat kokemukset, asiantuntijuus ja opetussuunnitelmaprosessin johtaminen.

Kuvio 3. Opetussuunnitelmatasojen kohtaaminen Lahdesta (1997, 68) mukaillen

Kuvio 3 havainnollistaa kahden eri opetussuunnitelmatason, valtakunnallisen, ja paikallisen opetussuunnitelman kohtaamisen sekä muiden tekijöiden, kuten piilo-opetussuunnitelman ilmenemisen.

Kohdassa A valtakunnallisen opetussuunnitelman pohjalta määräytyvät tavoitteet toteutuvat myös paikallisesti laaditussa opetussuunnitelmassa. Piilo-opetussuunnitelman (jonka ilmenemistä ohjaavat esimerkiksi resurssit, asenteet, merkityksellisyyden kokeminen) osuus näiden kahden tason välillä on pieni. *Kohdassa B* valtakunnallisen ja paikallisen opetussuunnitelman tasot eivät kohtaa ja piilo-opetussuunnitelmalla on keskeinen rooli.

Tässä tutkimuksessa halutaan selvittää, missä määrin kaksi edellä mainittua opetussuunnitelman tasoa kohtaavat ja miten piilo-opetussuunnitelmaan liittyvät tekijät ohjaavat tasojen kohtaamista. Tutkimuksen perustana on sikäli ns. pragmaattinen näkemys (ks. van der Akker 2003, 8): Toisin sanoen ei ole edes olemassakaan yksiselitteistä viranomaisten ohjeistamaa opetussuunnitelmaa, jota opetuksessa toteutetaan. Valtakunnallinen opetussuunnitelma on aina tulkittu opetussuunnitelma ja tulkintojen välillä on eroja.

2.6 Näkökulmia uudistuksen toteutumisesta

Koska koko opetussuunnitelmaprosessi on parhaillaan meneillään, aiheesta ei ole vielä ilmestynyt tutkimuksia. Aikaisempia opetussuunnitelmauudistuksia on tietenkin arvioitu myös Suomessa. *Monet tutkimukset tukevat sitä näkökulmaa, että opettajien osallistuminen paikallisten opetussuunnitelmien laadintaan edesauttaa muun muassa opetussuunnitelmien sisäistämistä, opetuksen pedagogista kehittymistä ja oppilaiden parempaa oppimista* (ks. Atjonen 1993; Heinonen 2005; Sulonen 2004; Syrjäläinen 1993; Särkilähti 1995; ks. van der Akker 2003, 9). *Eli aikaisemmat tutkimukset tukevat siis ns. partnership-mallin toteutumista.* Paikallinen opetussuunnitelmatyö antaa myös mahdollisuudet yhteisöllisyyden kehittymiseen (Heinonen 2004; Syrjäläinen 1997), joka on myös tämän opetussuunnitelmauudistusrakenteen keskeinen tekijä. Tutkimuksia ei ole toisaalta siitä, miten ns. partnership laajamuotoisesti tapahtuu – siis esimerkiksi kunnan sisällä tapahtuvasta vuorovaikutteisesta yhteistyöstä ja kunnan suhteesta valtioon.

Tämän kaltaisessa opetussuunnitelmaprosessis-

sa, jossa opettajat ovat aktiivisesti mukana, opetus-suunnitelma itsessään on koettu kuitenkin edelleen abstraktiksi dokumentiksi: Tavoitteet ja sisällöt tulisi olla selkeämmin ja tiiviimmin kirjattuina sekä viitteitä niiden pedagogiseen toteuttamiseen tulisi olla enemmän. (Atjonen 1993.) *Oppimateriaalin puute* nousi myös esille pohdittaessa opetus-suunnitelmauudistuksen toteutuksen rajoituksia (Atjonen 1993; Särkilähti 1995). Opetussuunnitelmauudistus ei itsessään muuta koulua, vaan *opetus-suunnitelmauudistuksen tulisi toimia kehittymisen välineenä* (ks. Heinonen 2005). Jotta opettajat ja muut koulutoimen edustajat saadaan toivotulla tavalla tähän muutosprosessiin mukaan, tulisi opetus-suunnitelmakoulutusta lisätä sekä *perus- että täydennyskoulutuksessa* (Heinonen 2005). Koulutuksessa tulisi kiinnittää *huomio opetus-suunnitelmien laadintaan* (Atjonen 2003; Heinonen 2005) ja oppimateriaalin analysointiin (Heinonen 2005). Lisäksi taloudellisia *resursseja tulisi lisätä opetus-suunnitelmatyöhön* (Heinonen 2005).

Atjosen (1993) mukaan *opetus-suunnitelmauudistusprosessin tulisi olla jatkumo*, joka palvelisi myös käytännön opetuksen kehittymisen tarpeita. Tämän vuoksi tulisi opetus-suunnitelmaan sisällyttää sekä hallinnollinen että pedagoginen aspekti. Pedagoginen opetus-suunnitelma on elävä, muuttuva asiakirja, joka toimii konkreettisen opetuksen suunnittelun pohjana. Tätä asiakirjaa päivitetään vuosittain. Samalla se toimisi arvioinnin välineenä. (Atjonen 1993.) Lisäksi *toimintatutkimuksen liittäminen* opetus-suunnitelman kehittämiseen voisi olla mielekäs lähtökohta sellaisen opetus-suunnitelman kehittämiseen, jossa teoria ja käytäntö kohtaavat (van den Akker 2003, 8).

Nykyisessä opetus-suunnitelmauudistuksessa koulutuksellisen tasa-arvon toteutuminen on keskeinen tavoite. Edellinen opetus-suunnitelmauudistus 1994 antoi yksittäisille kouluille hyvin paljon vapauksia opetus-suunnitelmien laadintaan. Nyt uudistus lähtee keskitetysti liikkeelle valtakunnallisista yhtenäisistä normeista, jotka antavat jossain määrin mahdollisuuden opetus-suunnitelmien välisiin eroihin. *Koulutuksellista tasoarvoa on kuitenkin hyvin vaikeaa toteuttaa* molemmista lähtökohdista, sillä yhteiset normit rajoittavat yksilöllisyyttä ja toisaalta yksilöiden oikeus-turva heikkenee, jos yhtenäistä normistoa ei ole opetuksen toteutukseen (Verma 2003).

Lisäksi on huomattava, että paikallinen opetus-suunnitelmatyö vaikuttaa sitoutumiseen, mutta ei välttämättä prosessin syvälliseen *ymmärtämiseen* (Constantino 2003). Jos uudistukseen sitoudutaan, niin *prosessi ja systeemit muuttuvat – sen sijaan, että muutosten sisältö muuttuu* (Webb & Vulliamy 1999). Onkin arvioitu, että uudistus on hyvin pitkälle *rakenteellinen uudistus*, jolloin todellisuudessa on vaikea päästä toteuttamaan *yksilöllisen kehittymisen* ajatusta. Lisäksi tarjottua mahdollisuutta omaleimaisen opetus-suunnitelman luomiseen pystytään hyödyntämään *vain harvalla paikkakunnalla* ja aineopetuksen *tuntikehys* sitoo hyvin voimakkaasti opetuksen toteutusta. *Näin voi olla vaikeaa päästä toteuttamaan valtakunnallisia tavoitteita kunnallisella tasolla.* (Hakkarainen 2003.)

Kuitenkin Fullan (1999), McGinn (1999) ja Adams (2000) painottavat, että opetus-suunnitelman muutos on aina monisäikeinen ilmiö, joka on sekava – mutta on kuitenkin parhainta silloin, kun hajautettu ja keskitetty malli ovat siinä yhdistettyinä ja johon liittyvät paikallinen opetus-suunnitelmatyö ja opettajien vaikuttavuus. Uusi suomalainen perusopetuksen opetus-suunnitelmauudistus perustuu juuri tällaiseen lähtökohtaan.

Toisaalta on arvioitavissa, että nykyisessä opetus-suunnitelmauudistuksessa voi ilmetä juuri sellaisia van der Akkerin (2003, 7) esille tuomia tekijöitä, jotka voivat rajoittaa tarkoituksenmukaisen opetus-suunnitelmauudistuksen toteutumista:

- 1 Opetussuunnitelma pirstoutuu liiallisiin tavoitteisiin ja sisältöihin – sen sijaan tulisi keskittyä perustaitojen ja -tietojen kehittämiseen.
- 2 Opetussuunnitelmalla pyritään liian paljon ratkaisemaan yhteiskunnallisia ongelmia.
- 3 Opetussuunnitelmaa ei laadita oppilaskeskeisestä näkökulmasta, jolloin oppilaan oppiminen olisi tarkoituksenmukainen, aktiivinen ja autonominen prosessi.

3 Yrittäjyyskasvatus

Opetussuunnitelman ja opetussuunnitelmauudistuksen tarkastelun jälkeen pureudutaan tutkimuksessa yrittäjyyskasvatukseen – sen käsitteeseen, kehittämiseen ja olemukseen erityisesti perusopetuksen näkökulmasta. Tämän jälkeen liitetään yrittäjyyskasvatuksen tarkastelu opetussuunnitelmauudistukseen.

Edellä esiteltiin yleisellä tasolla opetussuunnitelmiin laadintaa ja ongelmakohtia. Seuraavissa kappaleissa käsitellään yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen liittyviä taustatekijöitä ja haasteita, jotka todennäköisesti vaikuttavat myös paikallisissa opetussuunnitelmaprosesseissa.

3.1 Käsitteiden tarkastelua

Yrittäjyyttä voidaan käsitteellistää eri tavoin sen mukaan, kuka yrittäjyyden määrittelee. Esimerkiksi taloustieteilijät, käyttäytymistieteilijät ja sosiologit näkevät yrittäjyyden eri tavoin. (Paajanen 2000, 18; Ristimäki & Evälä 2001, 11.) Toisaalta ei edes liiketaloustieteessä ole kyetty yhdenmukaiseen yrittäjyyden määrittelyyn. Tämä vaikeuttaa yrittäjyyden määrittelyä yrittäjyyskasvatuksen alueella. (Pihkala 1998; Ristimäki 2001.)

Kokoavasti voidaan kuitenkin eri yrittäjyyden määrittelyistä päätellä, että seuraavat piirteet liittyvät yrittäjyyden käsitteellistämiseen yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta:

- 1 innovatiivisuus,
- 2 riski ja sen hallinta,
- 3 toiminnan katalysaattorina toimiminen.

(Ristimäki 2001, 16; 2003, 7.)

Omaehtoinen yrittäjyys tarkoittaa **yritteliästä toimintatapaa** (Kyrö 1997), joka liittyy lähinnä yksilön luovaan toimintaan tietynlaisessa ympäristössä (Remes 2001). Omaehtoinen yrittäjyys on perusta yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyyden kahden eri muodon, **sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen** (Remes 2004, 84). Lyhyesti sanottuna sisäisellä yrittäjyydellä tarkoitetaan yrittäjämäistä toimintatapaa. Ulkoinen yrittäjyys liittyy lähinnä yritystoiminnan harjoittamiseen. (Ristimäki 2003, 6). Omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden ero ilmenee siten, että omaehtoinen yrittäjyys liittyy yksilöön. Sisäinen yrittäjyys käsitetään myös kollektiiviseksi ilmiöksi, esimerkiksi sisäinen yrittäjyys ilmenee silloin, kun työyhteisössä kehittyy yritteliäs ilmapiiri. (Remes 2001.) Yhteisö havaitsee olemassa olevat mahdollisuudet, tarttuu niihin ja luottaa omaan onnistumiseen (Heinonen 2001).

Yrittäjyyskasvatus liittyy selkeästi sekä yrittäjyyteen että kasvatukseen. Mutta kuten yrittäjyyden määrittely on selkiintymätöntä, samoin yrittäjyyskasvatuksen käsite ja teoria eivät ole vielä avautuneet (ks. Aho & Koski 1995; Hills 1988; Mc Mullan & Vesper 2002; Remes 2003; Ristimäki 2001, 11; Sexton & Bowman. 1984). Ongelmana on, että yrittäjyyskasvatus yhdistetään liikaa yrittäjyyteen ja kasvatustieteelliset peruslähtökohdat ovat liian sivussa (Kyrö 2001).

Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikassa on mahdollista kuitenkin havaita Kyrön (2001) mukaan seuraavia olettamuksia:

- 1 Elämä ja tieto syntyvät toiminnan kautta. Ihminen/oppija on toimija.
- 2 Ihmisellä on kokonaisvaltainen suhde ympäristöönsä.
- 3 Oppijalla on kokonaisvaltainen suhde itseensä ja omaan toimintaansa.
- 4 Ihminen on toimijana/oppijana:
 - ainutlaatuinen,
 - vapaa ja vastuullinen,
 - uusia asioita oivaltava, niille utelias,
 - uskalias ja uutta luova.

Silloin oppimisessa on kyse myös tiedon organisoinnista, eri lähteiden hyödyntämisestä, laajojen kokonaisuuksien hallitsemisesta sekä motivaatio- että tunneprosesseista (Gibb 2002). Näin oppimista ohjaa vahvasti kokemuksellisuus, jolloin oppimisen elementteinä ovat omaksuminen ja oppiminen (Kolb 1984). Näitä yrittäjyyskasvatukselle olennaisia oppimisen tekijöitä voidaan kouluelämässä tuoda esille erilaisin pedagogisin ratkaisuin (Gibb 2002).

Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ovat suurelta osin samoja kuin yleisesti työelämässä vaadittavat valmiudet. Päämääränä yrittäjyyskasvatuksessa on kehittää muun muassa oma-aloitteisuutta, ahkeruutta, itseluottamusta, tavoitteellisuutta, sosiaalisia taitoja, hahmottamiskykyä ja perustietoa yrittäjyydestä. (Suomen yrittäjät 2004a; ks. Swierczek & Ha 2003.) Yrittäjyyskasvatukseen kuuluvat yksilön (omaehtoinen yrittäjyys), ryhmän vuorovaikutuksen (sisäinen yrittäjyys) sekä materiaalisuuden (ulkoinen yrittäjyys) kehittäminen. Oppimisympäristön on oltava riittävän avoin tällaiselle kasvatukselle ja koulutukselle. (Remes 2001.) Tutkimusten mukaan (ks. Charney & Libecap 2000; Gorman ym. 1997; McMullan & Gillin 1998; Kourilsky & Walstad. 1998; Ojala & Pihkala 1994) yrittäjyyskasvatuksella pystytään vaikuttamaan positiivisesti yrittäjäksi ryhtymiseen. Toisaalta kouluyrittäjyyden toteutuminen ei johda välttämättä vapaaehtoiseen yrittämiseen. Yrittäjyyskasvatuksen haasteet liittyvätkin lähinnä omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden kehittämiseen. (Leskinen 2001; Pihkala 1998.) Tutkimustiedot ovat kuitenkin lähinnä perusasteen jälkeisestä koulutuksesta – perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksen vaikuttavuudesta ei ole vastaavaa tietoa.

3.2 Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen

Postmodernin murroksen aikana on jouduttu pohtimaan julkisen ja yksityisen sektorin vahvaa kaksijakoisuutta. Tämä syntyi modernilla ajalla teollistumisen kautta ja jota kautta hyvinvointiamme kehitettiin. Nykyään hyvinvointi ei ole itsestäänselvyys. On haettava vaihtoehtoisia ratkaisuja. Meidän tulisi oppia käsittelemään moninaisuutta, erilaisuutta ja jatkuvuutta – kuten aikoinaan valistuksen ajalla. Miten näistä

lähtökohdista voidaan kehittää hyvinvointiyhteiskuntaa? Mitä suunnittelemme perinteisen mallin tilalle? Mikä merkitys yrittäjyydellä on tällaisessa tilanteessa? Mitä oikeastaan yrittäjyys on? Missä se ilmenee? Voidaanko sitä kehittää? Voidaanko siihen kasvattaa? (ks. Kyrö 1999.)

Yrittäjyyskasvatus on perinteisesti liittynyt ammatillisesti suuntautuneeseen koulutukseen. Yhteiskunnan haasteiden takia on yrittäjyyskasvatusta jo aikaisemmin toteutettu jossain määrin perusopetuksessa. Ongelmana on kuitenkin ollut, että samanaikaisesti kun opetuksen tasolla yrittäjyyskasvatusta ei ole pystytty liittämään osaksi koulujen normaalia opetusta, on yrittäjyyden merkitys korostunut yhteiskunnassamme. (ks. Tenhunen-Ruotsalainen 2002, 1.) Yritteliään yhteiskunnan merkitys tulee esille myös entistä laaja-alaisemmin – ei pelkästään elinkeinoelämän näkökulmasta. Esimerkiksi sosiaalisesta lähtökohdasta jo pelkästään perhesuhteiden muutokset luovat paineita erilaisten vaihtoehtojen etsimiseen. Työorganisaatiot ovat muuttuneet, globaalit tekijät ohjaavat kansainvälistymiseen ja tietotekniikan kehittymiseen. Yksilöt ovat eri vaihtoehtojen ja epävarmuuden edessä. (ks. Gibb 2002.)

Yrittäjyyskasvatukseen on periaatteessa suotuisat puitteet, sillä Suomessa suhtaudutaan yrittämiseen myönteisesti (Palm, Manninen & Kuntsi 2003, 1). Myönteisistä asenteista huolimatta monet eivät ryhdy yrittäjäksi (Suomen Yrittäjät 2004a; Turtiainen 2002, 49). Monet nuoret kokevat haastattelussa tämän uravaihtoehdon hyvin epätodennäköiseksi valinnaksi (Palm ym. 2003, 1; Suomen Yrittäjät 2004a; Tenhunen-Ruotsalainen 2002, 3). Jotta yrittäjyys jatkuisi myös tulevaisuudessa, on siis mietittävä tehostettuja toimenpiteitä yrittäjyyden lisäämiseksi. Trendi ei ole ainoastaan suomalainen. Koko Euroopan unionissa pyritään lisäämään yrittäjyyttä ja sellaisia pedagogisia käytänteitä, joiden avulla pystytään kasvattamaan kansalaisia, jotka ovat aktiivisia ja pystyvät mahdollisesti myös tulevaisuudessa työllistämään itsensä (ks. Euroopan komissio, yritystoiminnan pääosasto 2004; Opetusministeriö 2004; Remes 2004, 83). Tämän vuoksi yrittäjyyskasvatus tuodaan ensimmäistä kertaa virallisesti suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteisiin. Tämä merkitsee samalla sitä, että kunnat veloitetaan toteuttamaan yrittäjyyskasvatusta.

Perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet liittyvät myönteisen yrittäjyyskulttuurin ja asenneilmapiirin edistämiseen sekä omaehtoisen, sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen. Sen lisäksi että yrittäjyyskasvatusta prosessoidaan opetussuunnitelmauudistuksen avulla, kehitetään myös seuraavien tiettyjen toimenpiteiden kautta yrittäjyyskasvatusta: yrittäjien perehdyttäminen kouluyhteistyöhön, opettajien täydennyskoulutus, opettajien työelämäyhteyksien vahvistaminen, työelämään tutustumisjaksojen (TET) kehittäminen, edellisiin liittyvän aineiston ja materiaalin tuottaminen (ks. Opetusministeriö 2004, 7–8).

Yrittäjyyden sisällyttäminen perusasteen opetussuunnitelmiin muualla Euroopassa on jokseenkin harvinaista, vaikka suosituksena on, että yrittäjyyskasvatus sisällytettäisiin kaikkiin kouluasteisiin. Suomen lisäksi Luxemburg ja Norja, sekä tietyssä määrin Islanti ja Espanja, ovat sisällyttäneet tämän osaksi perusopetuksen opetussuunnitelmaa. Joissakin maissa, kuten Itävallassa, Tanskassa ja Ruotsissa, kansallinen opetussuunnitelma käsittelee omaehtoiseen yrittäjyyteen liittyvien ominaisuuksien kehittämistä. Yleisesti ottaen opetusviranomaisten johdolla laajalle levinneet yrittäjyyskasvatuksen aloitteet tai ohjelmat ovat tällä koulutusasteella edelleen harvinaisia. (Euroopan komissio, yritystoiminnan pääosasto 2004, 20–22.)

3.2.1 Yritteliäisyys perusopetuksessa – omaehtoinen ja sisäinen yrittäjyys

Yrittäjyyskasvatuksen alkuvaiheessa eli *perusasteella käsitetään yrittäjyyskasvatuksen lähinnä liittyvän, yritteliäisyyden, sisäisen yrittäjyyden* (Suomen yrittäjät 2004a) ja *omaehtoisen yrittäjyyden kehittämiseen* (ks. Remes 2004). Tällöin tulisi kehittää erityisesti motivaatioon liittyviä tekijöitä, itsetuntemusta, luovuutta (Menzies & Paradi 2003) sekä vastuuta omasta oppimisesta (Heinonen 2004). Vaikka ulkoisen yrittäjyyden kehittäminen ei nouse tällä opetusasteella keskeiseksi tavoitteeksi, tulisi kuitenkin huomata, että esimerkiksi innovaatioiden kehittäminen liittyy ulkoiseen yrittäjyyskasvatukseen. Tämän vuoksi tulisikin yrittäjyyskasvatusta tarkastella opetuksessa kokonaisuutena – täydellinen irtisanoutuminen ulkoisen yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta voi vaikeuttaa yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden toteutumista. (Ristimäki 2001.)

Sosiaalisen oppimisen teorit sekä fenomenologiset persoonallisuusteorit tukevat sisäistä yrittäjyyttä. Ajatuksena on, että yksilön käyttäytymistä on mahdollista muuttaa sosiaalisessa oppimisprosessissa. (Ristimäki 2001, 42–44; 2004.) Yritteliäisyyteen kasvaminen tapahtuu interaktiivisessa prosessissa (Ristimäki 2004). Yrittäjyyskasvatuksessa on kyse sekä yhteisön että yksilön oppimisesta (ks. Gibb 2002; Garayannis, Evans & Hanson 2003).

Henkilökohtaisten ominaisuuksien, kuten itsetunnon, motivaation, toiminta- ja ajattelustrategioiden lisäksi yksilön toimintaan vaikuttavat kokemukset, esimerkiksi aikaisemmat tunteukset yrittämisestä, tunteukset toisten ihmisten ajatuksista ja ympäristö. Sekä toiminnan kontekstiin, esimerkiksi oppimisympäristöön ja pedagogiikkaan, että edellä mainittuihin yksilöllisiin tekijöihin on mahdollista vaikuttaa. Näin on mahdollista kasvattaa omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyteen liittyviä ominaisuuksia. (ks. Ristimäki 2001, 45–46; 2004.)

Yrittäjyyden tutkiminen onkin kasvatustieteellisestä näkökulmasta hedelmällisempää, jos tutkitaan siihen liittyviä oppimis- ja kehittymisprosesseja eikä tarkastella persoonallisuuksia. Yrittäjäpersoonan erittely ei tuota mitään erityistä uutta näkökulmaa yrittäjyysilmiöön. Tilannetekijöiden, oppimisympäristön ja yksilön motiivirakenteiden selvittäminen antavat pohjaa yrittäjyyden oppimisen tutkimiseen. (Koskinen & Virtanen 2001.) Omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden kasvatusta perustuu myös siihen, että opetuksessa ja kasvatuksessa on mahdollista vaikuttaa oppijan motivaatioon ja itsetuntoon.

Myönteinen **itsetunto** kertoo yksilöstä, joka pitää itseään arvokkaana ja tärkeänä. Hän on ainakin yhtä hyvä kuin ikäisensä henkilöt. Hän nauttii haasteellisista tehtävistä eikä masennu, vaikka joku asia satunnaisesti joskus epäonnistuu. (Coopersmith 1967, 46; Keltikangas-Järvinen 1994, 17–23.) Itsetunnoltaan vahvat yksilöt ovat itseensä sitoutuneita ja osaamistaan arvostavia yksilöitä. He ovat myös sisäisesti motivoituneita. Tällaiset yksilöt näkevät ongelman muutoksen alkuna. Yksilöllä on vahva sisäinen “self-empowerment”. (Borba 1989, 420–422.) Toisin sanoen yksilö pystyy itse vaikuttamaan omaan toimintaansa positiivisesti. Itsetunnoltaan vahvat yksilöt toimivat yritteliäämmin kuin itsetunnoltaan heikot yksilöt. Oppilaan

itsetuntoa voidaan tukea kasvatuksessa ja opetuksessa, jolloin myös oppilaan omaehtoinen ja sisäinen yrittäjyys kehittyy.

Motivaatiolla tarkoitetaan motiivien aikaansaamaa tilaa (Peltonen & Ruohotie 1992, 16). Motivaatiolle on tyypillistä, että siinä näkyy tietty viireys, joka ajaa yksilöä käyttäytymään tietyn suuntaisesti. Toiminta on päämääräsuuntautunutta. (Peltonen & Ruohotie 1992, 16–17; Sprinthal, Sprinthal & Oja 1994, 529.) Motivaatio on systeemiorientoitunutta. Toisin sanoen yksilö saa palauteprosessin kautta joko vahvistusta toiminnalleen tai palauteprosessi saa hänet luopumaan toimintansa suunnasta ja suuntamaan energiansa toisaalle. (Peltonen & Ruohotie 1992, 17.)

Kausaaliattribuutiot motivaation perustana: Attribuutioteoria perustuu tulkinnalle, miten yksilö selittää onnistumisiaan ja epäonnistumisiaan. Näitä onnistumisia ja epäonnistumisia voidaan selittää monenlaisilla eri syytekijöillä eli kausaaliattribuuteilla. Suoriutumista voidaan analysoida seuraavasti: onnistuin, koska olin hyvä - epäonnistuin, koska en yrittänyt tarpeeksi. Jos lopputulos on esimerkiksi odottamaton, niin syytä tapahtuneelle etsitään varsinkin silloin. (Weiner 1984, 15–18.)

Hallintaorientoituneisuus ja opittu avuttomuus: Eri attribuutioiden perusteella ihmiset voidaan jakaa onnistumistilanteissa joko hallintaorientoituneisiin tai avuttomiin (Salonen, Olkinuora & Lehtinen 1982, 114).

Hallintaorientoituneet selittävät usein onnistumisensa johtuvaksi sisäisistä syistä, erityisesti kyvykkyydestä ja yrittämisen määrästä. Epäonnistumisen ollessa kyseessä, hallintaorientoituneet näkevät sen johtuvan muuttuvista tai kontrolloitavissa olevista tekijöistä, vähäisestä yrittämisestä tai usein myös huonosta onnesta. (Salonen ym. 1982, 115.) Huomattavaa on myös, että hallintaorientoituneet yksilöt usein parantavat suoritustaan epäonnistumisen jälkeen (Mischel 1986, 253).

Avuttomuus syntyy, kun henkilö päättelee oman epäonnistumisen johtuvan häneen itseensä liittyvistä pysyvistä syistä, kyvyn puutteesta (Weiner 1979, 19–22). Avuttomille henkilöille on tyypillistä alhainen itsetunto ja turhautuminen tehtävitalanteissa (Seligman 1980, 28–29). Lisäksi avuttomat korostavat onnistumistilanteissa ulkoisia tekijöitä, kuten hyvää

onnea ja tehtävän helppoutta. Epäonnistumista selitetään pysyvällä tekijällä, kuten kyvyn puutteella tai tehtävän vaikeudella. (Salonen ym. 1982, 115.)

Yrittäjyyden kehittymisen lähtökohtana on, että yksilö on hallintaorientoitunut, motivoitunut ja hänellä on vahva itsetunto. Itsetunnon ollessa vahva, yksilö kykenee hallintaorientoituneeseen toimintaan – hän asettaa itselleen tavoitteet, luo toimintasuunnitelman ja toteuttaa sen. (ks. Ristimäki 2001, 47.)

Lisäksi tällainen yksilö kykenee vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön (Aho 1996, 71; 1998, 19).

Jos taas yksilö heikon itsetuntonsa takia epäilee omia mahdollisuuksiaan tavoitteiden saavuttamisessa ja pelkää epäonnistuvansa, on todennäköistä, että epärationaalisen toiminnan kautta ei tavoitteita saavuteta. Jatkossa mahdollisuudet tavoitteiden saavuttamiseen heikkenevät, sillä usko omiin mahdollisuuksiin voipuu. Yksilö kokee, että hän ei voi vaikuttaa omaan toimintaansa ja omiin asioihinsa. Tästä seuraa passiivisuus, mikä on yrittäjyyden kehittymisen kannalta heikko lähtökohta. (ks. Ristimäki 2001, 47.)

Vahva epäonnistumisen pelko rajoittaa riskien ottamista, joka olisi yrittäjyyden yksi perusedellytys (Leskinen 2001; Wang & Wong 2004).

Tämän vuoksi tulisi erityisesti koulussa tukea oppilaan hallintaorientoituneisuuden ja vahvan itsetunnon kehittymistä, kun halutaan kehittää yritteliästä ja yrittäjyyshenkisesti suuntautuneita kansalaisia (ks. Ristimäki 2001, 47).

Nämä edellä esitetyt kasvatukselliset lähtökohdat tuovat selkeästi esille, että yrittäjyyskasvatuksessa on kyse peruskasvatustyöstä, jossa parhaimmillaan annetaan tukea esimerkiksi heikoille lapsille (ks. Ovaska, 1998; Ristimäki 2001, 47).

Yrittäjyyskasvatuksen alue on usein ymmärretty väärin toteamalla sen liittyvän esimerkiksi ”hyvä-osaisten kasvatukseen” (ks. Ristimäki 2001, 47).

Yrittäjyyskasvatus-käsite aiheuttaa hämminkiä koulukontekstissa (Remes 2003, 163) sillä yrittäjyyden ymmärretään viittaavan liike-elämään – yrittäjyyskasvatuksen peruslähtökohdat ovat lähinnä yritteliäisyyteen kasvatuksessa. Kieltämättä yrittäjyyskasvatus on kuitenkin selkeästi yhteiskuntaan ja sen tarpeisiin sidoksissa. Mutta mikä koulutus ei olisi sidoksissa yhteiskunnallisiin tavoitteisiin ja sen muospaineisiin? (ks. Flouris & Pasiás 2003; Littlelyke 1997; Marsh 2004, 117; Remes 2001; Zajda 2003).

3.2.2 Ulkoinen yrittäjyys

Ulkoiseen yrittäjyyteen liittyvä yrittäjyyskasvatuksellinen osuus on pieni osa siitä kaikesta yrittäjyyskasvatuksesta, jota tulisi esimerkiksi perusopetuksessa kehittää ja toteuttaa. Usein mielletään, että sellaiset kouluissa tapahtuvat toiminnot, joihin liittyy rahojen kerääminen, ovat ulkoista yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyyskasvatus tulee esille kuitenkin siinä, miten näitä projekteja toteutetaan – kaikki rahaan liittyvä puuhastelu ei ole siis yrittäjyyskasvatusta. (Ristimäki 2001.)

Ulkoisen yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä on mahdollista hyödyntää liikeidean konseptia. Liikeidean *mitä* määrittelee tuotteet tai palvelun ja niiden hyödyn asiakkaille. Samalla kartoitetaan potentiaaliset *asiakkaat*. *Miten* eli tapa toimia määrää konkreettisesti tuotteiden ja palvelujen tuottamisen. *Imago* eli toiminnasta annettava kuva liitetään liikeidean suunnitteluun. Näiden neljän tekijän selvittämisen jälkeen on kartoitettava voimavarat, kuten fyysiset ja taloudelliset resurssit, jotka ovat käytettävissä liikeidean toteuttamiseen. (Ristimäki 2001, 53–55; 2002, 21–22.)

Liikeideahankkeissa tutustutaan käytännössä yrittäjyyteen. Näin oppilaille tulee omakohtaisia kokemuksia tällaisesta työmuodosta. Samalla kun oppilaat toteuttavat omaa projektiaan, voidaan tutustua myös erilaisiin yrityksiin ja pohtia niiden toimintaa ja toiminnan edellytyksiä. Omakohtaisten kokemusten kautta on oppilaille mahdollisuudet ymmärtää ja oppia yrittäjyyttä. (Ristimäki 2001, 56.) Näin on mahdollista myös ymmärtää sisäiseen yrittäjyyteen liittyviä vaatimuksia (Ristimäki 2001, 58).

Ideointi ja luovien ratkaisujen toteuttaminen ovat keskeinen osa yrittäjyyskasvatusta (Gibb 2005, 48). Esimerkiksi ns. aivoriuhien ja ajatuskarttojen avulla voidaan käynnistää projektin suunnittelu, jossa vapaasti ja luovasti ”heitellään” ideoita laidasta toiseen. Tämän jälkeen eri vaihtoehdot punnitaan ja valittujen ratkaisujen perusteella laaditaan toiminnan toteuttamiseen järkevä suunnitelma. Näin on mahdollista yrittäjyyskasvatuksessa vahvistaa oppilaiden systemaattista ja strategista ajattelua, joka on myös yrittäjyyskasvatuksen keskeinen lähtökohta (ks. Gibb 2005, 48). Liikeideoiden kehittäminen perustuu myös tämän kaltaiseen ajattelumalliin. Näin voidaan vahvistaa oppilaiden valmiuksia lähteä kehittämään omaa

yrittäjätoimintaa.

Ulkoisen yrittäjyyskasvatuksen avulla on mahdollista myös toteuttaa kokonaisvaltaista eheytettyä opetusta, joka on sidoksissa käytännön elämään. Liikeidean toteuttamisessa voidaan koulun opetuksellisia sisältöjä toteuttaa integroidusti. Esimerkiksi matematiikan tunneilla voidaan ratkoa yrittäjäyrittäjätoimintaan liittyviä matemaattisia ongelmia, kielten tunneilla ratkaistaan viestintään liittyviä tehtäviä (Ristimäki 2001, 56).

Koulun työelämäyhteydet ja yrittäjyyskasvatus: Koulun ja elinkeinoelämän välisen yhteistyön kehittäminen yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta on oma erityinen alueensa. Esimerkiksi **TET-jaksoissa** oppilaat voivat päästä tutustumaan yrittäjäyhteyteen. Aina oppilaille ei ole kuitenkaan mahdollista päästä seuraamaan varsinaisesti yrittäjän toimintaa. Tätä tarkoitusta ajatellen olisikin mielekästä rakentaa yrittäjyyskasvatuksen ja TET:in lähtökohtiin perustuva koulutusmalli. (Ristimäki 2001, 58.)

TET-harjoittelun lisäksi koulun ja yritysten välistä yhteistyötä voidaan peruskoulussa toteuttaa opintokäynneillä ja kummi- ja nimikkoluokkatoiminnassa (Ristimäki 2001, 69). **Opintokäyntejä** voi suorittaa jo varhaiskasvatuksesta lähtien. Opintokäynnit liittyvät myös yleisesti perusopetuksen tavoitteisiin ja sisältöihin. Lisäksi näin on mahdollisuus elävöittää opetusta.

Pitkäaikaisempi koulun ja yrityksen keskinäinen yhteistyö on **kummi- tai nimikkoluokkatoimintaa**. Tällaisessa toiminnassa on syytä välttää nimellistä toimintaa. Mielekästä voi olla esimerkiksi jonkin tietyn projektin toteuttaminen, johon laaditaan yhdessä tavoitteet ja toimintasuunnitelma. (Ristimäki 2001, 70.)

Yritykset haluavat olla mukana yhteistyössä koulujen kanssa. Yrityksen toiminta on kuitenkin myös rajallista ja on muistettava, että yritysten ensisijainen tehtävä ei ole yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen, vaan päävastuu siitä on kouluilla ja opettajilla. (Ristimäki 2001, 68.)

Yrityksissä ja kouluissa koetaan yhteistyö tärkeäksi seuraavista lähtökohdista (Ristimäki 2001, 61–69):

Yritykset

- halu vahvistaa kiinnostusta alaan ja yritystä kohtaan
- tulevaisuuden koveneva kilpailu osaavasta työvoimasta
- kotipaikkakunnan mahdollisuuksien esittelemine
- asenteisiin vaikuttaminen

Koulut

- kasvatus liittyy kiinteästi ympäröivään yhteiskuntaan ja työn tekemiseen
- koulun myönteinen julkisuus
- antaa mahdollisuuden koululaitoksen kehittämiseen
- vaihtelevuus koulutyöhön

Oppilaat

- työelämään ja sen vaatimuksiin tutustuminen
- kykyjen ja taitojen käytännön koetteleminen
- mahdollisuus nähdä oman työpanoksen merkitys kokonaisuudelle
- mahdollisuus soveltaa opittua tietoa käytäntöön
- motivaatio lisääntyy
- välittömät positiiviset taloudelliset seuraukset

3.3 Yrittäjyyskasvatus perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa

Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa yrittäjyyskasvatus ei ole erillinen oppiaine. Aihe tulee epäsuorasti esille oppiaineiden tavoitteissa ja sisällöissä sekä opetussuunnitelman perusteiden yleisissä osioissa. Erityisesti yrittäjyyskasvatus tulee esille aihekokonaisuudessa osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys. Kaiken kaikkiaan tässä opetussuunnitelmauudistuksessa on seitsemän aihekokonaisuutta, jotka ovat: 1) ihmisenä kasvaminen, 2) kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys, 3) viestintä ja mediataito, 4) *osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys*, 5) vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta, 6) turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen, 7) teknologia ja ihminen. (Opetushallitus 2004.)

Aihekokonaisuuksien yhdistäminen opetussuunnitelmauudistukseen vastaa aikamme erilaisiin koulutushaasteisiin. Ne tarjoavat mahdollisuuden esimerkiksi teemapohjaiseen opetuksen eheyttämiseen. Lisäksi aihekokonaisuudet ilmenevät koulun toimintakulttuu-

riassa. Toimintakulttuurilla tarkoitetaan käytännön konkreettista tulkintaa koulun kasvatus- ja opetus-tehtävästä. Tavoitteena uudessa opetussuunnitelma-uudistuksessa on, että koulun käytännön toiminta rakennetaan johdonmukaisesti tukemaan kasvatukselle ja opetukselle asetettuja tavoitteita. Toimintakulttuuri syntyy virallisista ja epävirallisista säännöistä, toiminta- ja käyttäytymismalleista sekä arvoista ja periaatteista. Toimintakulttuuri ilmenee yhteisön jäsenten toiminnassa ja vuorovaikutuksessa. (Lindström 2004, 8.)

Aihekokonaisuus *osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys* tuodaan esille seuraavasti perusopetuksen uusissa opetussuunnitelmissa (Opetushallitus 2004, 36–39):

”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys -aihekokonaisuuden päämääränä on auttaa oppilasta hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista ja kehittää osallistumisessa tarvittavia valmiuksia sekä luoda pohjaa yrittäjämäisille toimintatavoille. Koulun oppimiskulttuurin ja toimintatapojen tulee tukea oppilaan kehittymistä omatoimiseksi, aloitteelliseksi, päämäärätietoiseksi, yhteistyökykyiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi sekä tukea oppilasta muodostamaan realistinen kuva omista vaikutusmahdollisuuksistaan.

Tavoitteet

Oppilas oppii

- ymmärtämään koulu yhteisön, julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja järjestöjen merkitystä, toimintaa ja tarpeita yhteiskunnan toimivuuden näkökulmasta
- muodostamaan oman kriittisen mielipiteen erilaista asiantuntijuutta hyödyntäen
- osallistumaan tarkoituksenmukaisella tavalla ja oppii ottamaan vastuuta yhteisten asioiden hoidosta omassa koulu yhteisössä ja paikallisyhteisössä
- kohtaamaan ja käsittelemään muutoksia, epävarmuutta ja ristiriitoja sekä toimimaan yritteliäästi ja aloitteellisesti
- toimimaan innovatiivisesti ja pitkäjänteisesti päämäärän saavuttamiseksi sekä arvioimaan omaa toimintaansa ja sen vaikutuksia
- tuntemaan työelämää ja yritystoimintaa sekä ymmärtämään näiden merkityksen yksilölle ja yhteiskunnalle.

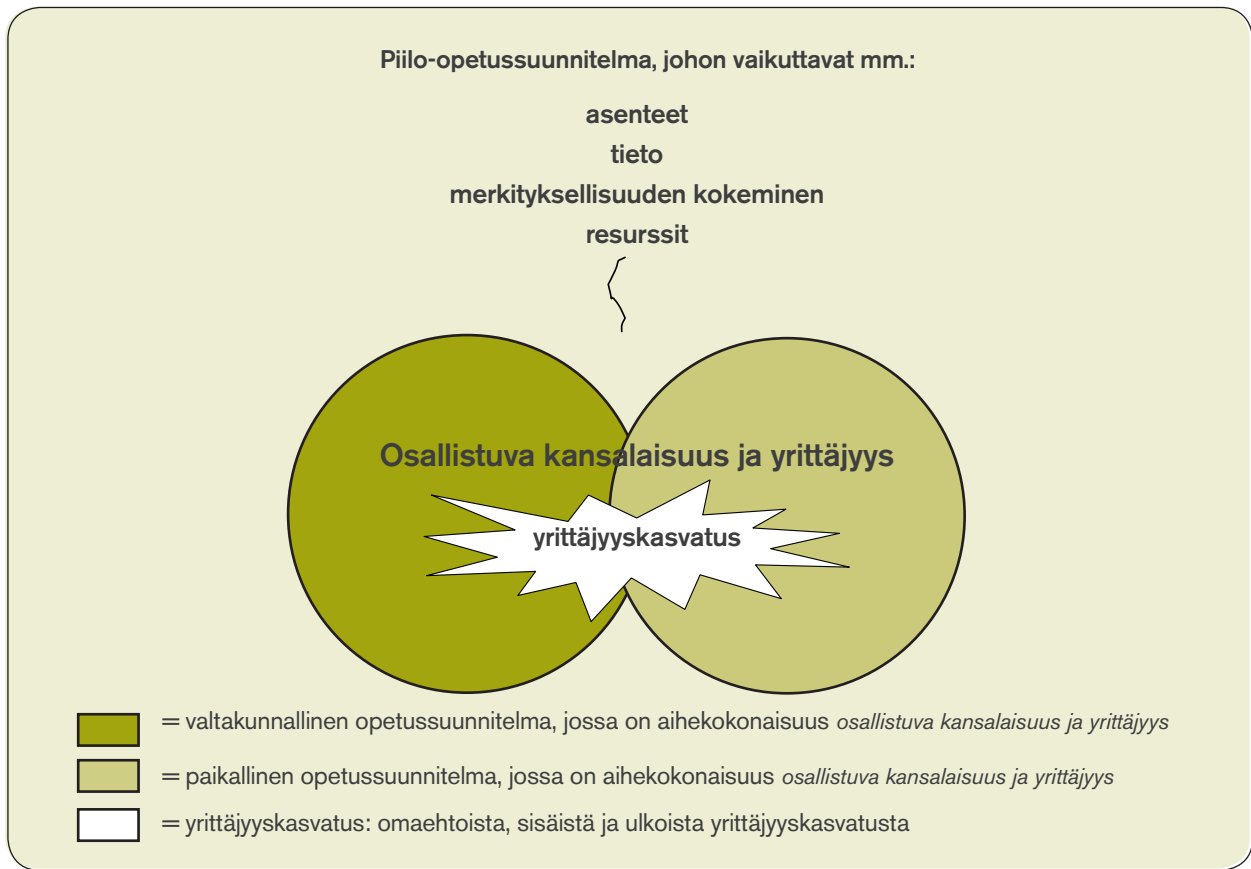
Keskeiset sisällöt

- perustietoa koulu yhteisön, julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja järjestöjen toiminnasta sekä työnjaosta
- demokratian merkitys yhteisössä ja yhteiskunnassa
- erilaisia osallistumis- ja vaikuttamiskeinoja kansalaisyhteiskunnassa
- verkostoituminen oman ja yhteisen hyvinvoinnin edistämiseksi
- osallistuminen ja vaikuttaminen omassa koulussa ja elinympäristössä sekä oman toiminnan vaikuttavuuden arviointi
- yrittäjyys ja sen merkitys yhteiskunnalle, perustietoja yrittäjyydestä ammattina sekä työelämään tutustuminen.”

Miten yrittäjyyskasvatus ilmenee perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa? Kuvio 4 (seuraava sivu) havainnollistaa, miten perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus, jossa on aihekokonaisuus osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys, on sidoksissa yrittäjyyskasvatukseen. Lisäksi kuviossa tulee esille, miten monita hoisen ilmiön kautta yrittäjyyskasvatusta kehitetään.

Kuvio 4 havainnollistaa miten opetussuunnitelmien eri tasot, *valtakunnallinen ja paikallinen opetussuunnitelma ovat toisiinsa sidoksissa*. Jos nämä tasot kohtaavat hyvin, toisin sanoen valtakunnallisen opetussuunnitelman tavoitteet toteutuvat paikallisissa opetussuunnitelmissa, on piilo-opetussuunnitelmasa olevien taustatekijöiden merkitys vähäinen. Silloin on arvioitavissa, että sekä aihekokonaisuus *osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys* että *yrittäjyyskasvatus* toteutuvat jossain määrin tavoitteiden mukaisesti. Yrittäjyyskasvatuksessa ilmenevät monipuolisesti kaikki sen sisällölliset lähtökohdat: *omaehtoinen, sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys*. Perusopetuksessa korostuvat erityisesti omaehtoinen ja sisäinen yrittäjyys.

Jos *prosessi ei onnistu toivotulla tavalla, on piilo-opetussuunnitelmalla huomattava rooli*. Esimerkiksi negatiiviset *asenteet*, puutteelliset *tiedot*, heikot *resurssit* (esimerkiksi huono taloudellinen tilanne) sekä muutoksen *merkityksettömänä kokeminen* voivat aiheuttaa sen, että uudistuksen määräykset eivät toteudu.

Kuvio 4. Yrittäjyyskasvatuksen liittyminen eri opetussuunnitelmatasoihin ja joissa ilmenee aihekokonaisuus *osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys*

Näistä lähtökohdista ajatellen yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä tulisi huomioida:

- 1 Opetussuunnitelmauudistus on monitasoinen prosessi, jossa eivät valtakunnalliset opetussuunnitelmauudistuksen määräykset välttämättä toteudu. Esimerkiksi piilo-opetussuunnitelmalla voi olla hyvinkin huomattava rooli.
- 2 Opetussuunnitelman perusteet antavat aihekokonaisuuksien toteuttamiseen väljät lähtökohdat, mikä on perusteltua. On mielekästä, että opetuksen toteuttajat voivat itse muodostaa näistä opetuksen eheyttämisaalueista oman kokonaisuutensa. Näin on todennäköisempää, että opetus myös käytännössä ehytyy ja aihekokonaisuuksia toteutetaan.

On huomattava, että tätä opetuksen eheytyä pitää toteuttaa, *sillä perusteissa veloitetaan aihekokonaisuuksien toteuttamiseen.*

Toisaalta opetussuunnitelmien perusteissa todetaan,

että *aihekokonaisuudet sisältyvät useisiin oppiaineisiin ja ne toteutuvat eri oppiaineissa niille luonteellisista näkökulmista oppilaan kehitysvaiheen edellyttämällä tavalla*

(ks. Opetushallitus 2004, 36). Pitääkö siis jokaisen opettajan toteuttaa yrittäjyyskasvatusta? Pitääkö yrittäjyyskasvatusta toteuttaa kaikissa oppiaineissa? Tiedostavatko opettajat sen, miten yrittäjyyskasvatusta voidaan kaikessa laajuudessaan toteuttaa kaiken ikäisillä oppilailla ja monipuolisesti eri oppiaineissa?

- 3 Viime vuosina on lisätty yrittäjyyskasvatukseen liittyvää perus- ja täydennyskoulutusta. Tällä hetkellä on kuitenkin arvioitavissa, että monet opettajista eivät ole saaneet yrittäjyyskasvatuksen koulutusta. Tietävätkö opettajat yrittäjyyskasvatuksen periaatteelliset lähtökohdat? Miten opetussuunnitelmaprosessi onnistuu, jos opetussuunnitelmien laatijoilla ei olekaan käsitystä siitä, mitä yrittäjyyskasvatus on ja miten se nivoutuu aihekokonaisuuteen "Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys"?

3.3.1 Integrointi paikallisiin opetussuunnitelmiin

Mikäli halutaan kehittää yrittäjämäistä käyttäytymistä, tulee Gibbin (Aikuiskasvatus 2001) mukaan yrittäjyyskasvatus saada osaksi opetussuunnitelmaa. Opetussuunnitelmaan on hyvin vaikea lisätä uusia tavoitteita ja sisältöjä. Sen sijaan tulisi järjestää jo olemassa olevia sisältöjä uudelleen sellaiseen muotoon, joka mahdollistaa yrittäjämäisen oppimisen.

Yrittäjyyskasvatuksen integrointia opetussuunnitelmaan voidaan pohtia seuraavien kysymysten avulla (ks. aihekokonaisuustyö: Halinen 2004; Liljeström 2004, 87–90; Loukola 2004; Vauras 2004a):

- Miten yrittäjyyskasvatusta on aikaisemmin toteutettu?
- Mitkä aihekokonaisuudet liittyvät erityisesti omaan paikalliseen opetukseen – miten haluamme paikallisesti korostaa yrittäjyyskasvatusta aihekokonaisuudessa ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”?
- Miten opetussuunnitelman yleiset osiot, kuten arvoperusta, oppimiskäsitys, oppimisympäristö tukevat opetussuunnitelmien laadintaa ja toteutumista yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta?
- Miten yrittäjyyskasvatuksen avulla lisätään motivaatiota ja sitoutumista opiskeluun?
- Miten yrittäjyyskasvatuksen avulla lisätään yrittäjämäistä oppimista?
- Miten oppilaan yksilöllistä kehitystä voidaan edistää yrittäjyyskasvatuksen avulla?
- Miten yrittäjyyskasvatusta toteutetaan eri-ikäisille oppilaille?
- Miten sosiaalisia taitoja ja vuorovaikutustaitoja voidaan kehittää yrittäjyyskasvatuksen avulla?
- Miten yrittäjyyskasvatus voidaan sisällyttää eri oppiaineisiin?
- Miten yrittäjyyskasvatus eheyttää perusopetusta?
- Miten yrittäjyyskasvatus tulee todeksi koulun toiminnassa – eli ilmenee toimintakulttuurissa?
- Millaiset työtavat valitaan yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen?
- Miten yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa yhteistyössä, esimerkiksi koulun ulkopuolisten tahojen kanssa tai kodin ja koulun välillä?
- Miten oppilas pystyy soveltamaan yrittäjyyskasvatuksesta oppimiaan tietojaan ja taitojaan koulun ulkopuolisissa toiminnoissa?
- Miten yrittäjyyskasvatuksen toteutumista seurataan?

3.3.2 Suunnittelun ja toteutuksen taustatekijöitä sekä haasteita

Edellisessä kappaleessa ”Yrittäjyyskasvatus perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa” esittelin joitakin yrittäjyyskasvatuksen haasteita. Nämä haasteet liittyivät yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa. Seuraavaksi tuon esille kirjallisuuden ja aikaisempien tutkimusten pohjalta, millaisia taustatekijöitä ja mahdollisia ongelmia voi ilmetä yleisesti yrittäjyyskasvatuksen suunnittelussa ja toteutuksessa.

Yrittäjyyden lisäämiseksi yhteiskunnassamme, on yrittäjyyskasvatuksen käytännön toteuttamista jouduttu erityisesti pohtimaan. Yrittäjyyden *pedagogiikan ongelma* liittyy erityisesti siihen, että *yrittäjyydelle ominaista kasvatuksellista vastinetta on ollut vaikeaa löytää* (Remes 2003). Ei ole kehitetty toimivaa mallia, joka luontevasti sitoisi yrittäjyyskasvatuksen opetuksen osaksi (Meriläinen 2003, 36). Lisäksi tarvittavaa *didaktista materiaalia* ei ole riittävästi. Käytännössä kaivataan myös yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen tukea ja sidosryhmien apua. (Turtiainen 2002, 49.) Opettajille tulisi myös tarjota yrittäjyyskasvatuksen *koulutusta* (Meriläinen 2003, 36). *Yhteistyö on vielä riittämätöntä* yrittäjyyskasvatuksen suunnittelussa (Meriläinen 2003, 36). Yritysyhteistyön kulmakivenä voi olla ajan ja pedagogisen koulutuksen puute. Jos yrityskumppani ja koulun johto tekevät yhteistyötä keskenään, sen sijaan että hankkeessa olisi mukana esimerkiksi valtaosa opettajista – tai ainakin joku yhteysopettaja, on vaarana, että tavoitteita ei saavuteta. (Pihkala 1998).

Kaikien kaikkiaan yrittäjyyskasvatuksen *vaikutavuuden arviointi on vaikeaa* (ks. Euroopan komissio, yritystoiminnan pääosasto 2004). Miten esimerkiksi perusopetuksessa toteutetun yrittäjyyskasvatuksen tulokset vaikuttavat jatkossa oppilaiden ammatilliseen kehitykseen? Ongelmana voi olla, että *koulu yrittäjyydestä ei tapahdu kehittymistä aitoon yrittäjyyteen* (Leskinen 2001; Pihkala 1998). Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen kehittymisen esteeksi voi tulla, että korostettaessa sisäisten ominaisuuksien kehittämistä, katsotaan opetussuunnitelmassa ja kasvatuksessa olevan jo sellaisia aineksia, jotka vastaavat yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita. Eli on vaarana, että *yrittäjyyskasvatusta tul-*

kitaan liian laveasti ja jolloin ei tapahdu toiminnassa muutoksia. (ks. Pihkala 1998.) Yrittäjyyskasvatuksen lisäksi opetussuunnitelmauudistuksessa on runsaasti muita tavoitteita. *Miten siis yrittäjyyskasvatus pystytään nostamaan esille koko koulutuksen uudistusprosessissa?*

Ongelmana yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä voi olla, että vaikka opettajat suhtautuvat yrittäjyyteen ja yrittäjyyskasvatukseen myönteisesti, *edustaa koululaitos instituutiona ei-yrittäjämäisiä arvoja.* Sellaiset arvolähtökohdat, kuten varmuus, järjestelmällisyys, johtajuus, tietäminen, turvallisuus ja perinteet ovat luokiteltavissa ei-yrittäjämäisiksi arvoiksi. Yrittäjyyskasvatukseen liittyvät arvot ovat sidoksissa muun muassa haasteisiin, luovuuteen, itsenäisyyteen, uuden oppimiseen, riippumattomuuteen ja tulevaisuuteen. Koululaitoksen ristiriitaa voidaan lieventää siten, että yhä useammat opettajat saavat esimerkiksi täydennyskoulutusta, jolloin tieto yrittäjyyskasvatuksesta kasvaa ja yrittäjyyskasvatukseen nähdään liittyvän laaja-alaiseen kasvatustyöhön eikä niinkään esimerkiksi yrittäjyyskurssien järjestämiseen. (ks. Ristimäki 1998, 3.) Lisäksi jo pelkästään esimerkiksi arvokeskustelun toteuttaminen, jossa yksilöt voivat jäsentää omia arvojaan, auttaa ymmärtämään toisten arvoja. Näin pystytään luomaan yhteistä pohjaa mahdollisten ristiriitojen ratkaisemiseen. (Levomäki 1998, 11.) Uusia arvoja voidaan myös oppia, sillä arvot eivät ole mikään geneettinen piirre, vaan ne opitaan sosiaalisen vuorovaikutuksen, kasvatuksen ja koulutuksen kautta (ks. Launonen 2004, 13). Yrittäjyyskasvatuksen kehittymisen yksi keskeinen lähtökohta on, että opettajat käyvät arvokeskustelua yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta (Pihkala 1998).

Vaikka arvoja on hankala tutkia, konkretisoida ja niistä keskustelu on vaikeaa, tulisi niitä juuri niiden merkityksellisyyden takia pohtia (ks. Launonen 2004; Levomäki 1998, 8; Puolinen 2002, 19). Arvot ovat kuitenkin kulttuurin ydin (Schein 1984, 3). Arvot liittyvät tavoitteisiin sekä käsitykseen hyvästä elämästä. Ne ohjaavat sekä yksilön että yhteisön valintoja. (Launonen 2004, 13.) Perusopetuksen opetussuunnitelman 2004 perusteissa nostetaan esille perusopetuksen arvopohja, jota tulee paikallisesti täsmentää ja soveltaa. *Jotta yrittäjyyskasvatus kehittyisi opetussuunnitelmauudistusprosessissa tulisi opetussuunnitelmissa ja niiden toteuttamisessa ilmetä sellaisia arvoja, jotka ovat*

yrittäjyyskasvatuksen hengen mukaisia. Nämä arvot toteutuvat esimerkiksi toimintakulttuurissa, vuorovaikutussuhteissa sekä opetuksen sisällöissä (Launonen 2004, 22). Yrittäjyyskasvatuksen toteutumista ajatellen, tulisi *koko koulun olla yrittäjyyshenkinen* (Pannula & Routamaa 2002).

Toisaalta aihekokonaisuuksien, kuten yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen, voi olla enemmän sidoksissa arvostuksiin kuin arvoihin. Arvostukset liittyvät esimerkiksi sisällöllisiin asioihin, kuten tietoihin, taitoihin, terveyteen, taiteeseen, teknologiaan, luontoon ja toimintatapoihin. Koulutuspolitiikka heijastaa myös lähinnä arvostuksia, jolloin arvostukset seuraavat herkästi yhteiskunnallista kehitystä ja muuttuvat sen mukana. (Launonen 2004, 15.) Kuten edellä todettiin, esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen nostaminen aihekokonaisuuden osaksi kuvastaa selkeästi sekä kansainvälisiä että kansallisia koulutuspoliittisia arvostuksia.

Arvostuksiin liittyy myös *merkityksellisyys*, joka liittyy arvokkaana ja tärkeänä kokemiseen. Merkityksellisyys ei liity ihmisiin (ks. MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0), joten sikäli merkityksellisyydellä on rajatumpi sisältöalue kuin arvostuksilla. Merkityksellisyyttä voi kuvata esimerkiksi, että yrittäjyyskasvatus koetaan merkitykselliseksi asiaksi kasvatuksessa ja opetuksessa.

Asenteet ohjaavat myös yrittäjyyskasvatuksen toteutumista (Ristimäki 1998, 18; Pannula & Routamaa 2002, 15). Asenteet ovat tapoja, joilla suhtaudutaan ympäröivään maailmaan ja niiden avulla on helppo tehdä päätöksiä asioista. Asenteet muodostuvat, kun ihminen kohtaa uusia asioita ja ne ovat tavallaan liikennevaloja, jotka osoittavat, mitä tulee tehdä, kun sama asia kohdataan uudelleen. Jotkut asenteet ovat luonteeltaan pysyvämpiä kuin toiset. Lisäksi asenteilla on selkeä yhteys vallitsevaan ajankuvaan. Esimerkiksi asenteet tietotekniikkaan ovat tällä hetkellä varsin erilaiset kuin kymmenen vuotta sitten. (Puolinen 2002, 5.)

Arvot opitaan elämän aikana ja ne ovat luonteeltaan vakaampia kuin asenteet. Arvot ohjaavat asenteita vahvemmin ja rakentuneemmin ihmisen toimintaa, sillä arvot pystytään jossain määrin esimerkiksi luettelemaan – asenteita on yhdellä ihmisellä niin paljon, että niistä keskusteleminen on suhteellisen vaikeaa, varsinkin kun osa niistä, ovat tiedostamattomalla

tasolla. (Puoliniemi 2002, 5–6.) Yleisesti opettajien asenteet yrittäjyyteen ovat myönteiset – mitä enemmän opettajilla on kokemusta yrittäjyydestä, sitä myönteisemmät asenteet ovat yrittäjyyttä kohtaan. *Asenteet yrittäjyyskasvatuksen käytännön toteuttamiseen eivät ole yhtä positiiviset kuin yleisesti yrittämiseen, mikä voi aiheutua siitä, että yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen ilmenee koulujen ilmapiirissä edellä esitetty arvovirittia.* (ks. Ristimäki 1998, 3, 34.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (Opetushallitus 2004) tuo esille oppimiskäsityksen, jonka pohjalta tulisi paikallisesti tämentää ja tarkentaa opetussuunnitelman oppimiskäsitystä. Opetussuunnitelman perusteiden oppimiskäsitys ei liity mihinkään tiettyyn oppimisen teoriaan, vaikka hyvin pitkälle lähtökohtana ovatkin konstruktivistiset ja sosiokonstruktivistiset oppimiskäsitykset. Erityisesti opetussuunnitelmien perusteissa korostuvat aikaisempaa voimakkaammin kulttuurinen ymmärrys ja osallisuus, sosiaalinen pätevyys, ja vuorovaikutustaidot, itsesäätely ja oppimisympäristöjen moninaisuus. (ks. Vauras 2004b, 29–34.) *Yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikka perustuu uusien opetussuunnitelmaperusteiden mukaiseen oppimiskäsitykseen, jossa oppilas konstruoi tietoaan aktiivisesti ja vuorovaikutteisesti erilaisissa oppimisympäristöissä.*

Esimerkiksi Remes (2003; 2004) tuo esille, miten sosiaalisen oppimisen näkökulma suuntaa oppimistilannetta – pedagogiikan tavoitteena on ohjata oppilas omaehtoiseen toimintaan tällaista oppimista tukevassa kontekstissa. Näin yrittäjyyskasvatuksessa on pyrkimys evästää oppilasta sekä koko yhteisöä (koulu, koti, yhteistyötahot) yritteliäiseen toimintatapaan, omaehtoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen. Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikassa on kyse ulkoisen yrittäjyyden opettamisesta – toisin sanoen yrittäjyyden tietojen opettamisesta sekä innovaatioiden konkreettisesta luomisesta. Materiaalia tällaisen opetuksen toteuttamiseen on (ks. Pihkala 1998). Eri asia on, miten sitä pystytään hyödyntämään.

Yrittäjyyskasvatuksessa ei ole siis kyse tiettyjen asiakokonaisuuksien oppimisesta, vaan lähinnä siitä, *miten toimitaan* (ks. Ristimäki 2003). *Näin on kenties kyse juuri sellaisesta ilmiöstä, joka liittyy yleisesti koulutuksen suunnittelun epäonnistumiseen.* Opettaja – oppiainekeskeisen ajattelun sijaan tulisi koulutuksen suun-

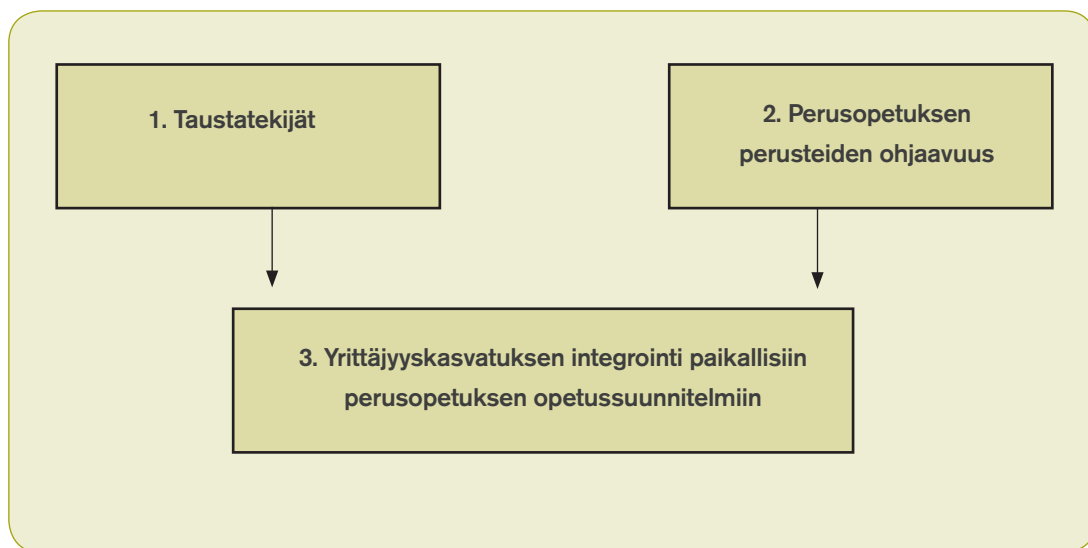
nittelu lähteä *oppijakeskeisestä näkökulmasta, jolloin myös oppimisympäristön merkitys korostuu* (MacDonald 2003). Oppimisympäristön tulisi olla yrittäjyyskasvatushenkkinen (Gibb 1987; Klapper 2004). Lisäksi tulisi entistä laaja-alaisemmin pohtia, miten ohjataan oppilaita ajattelemaan kriittisesti, toteuttamaan luovia ideoitaan ja refleктоimaan ryhmässä (Politis 2005).

Muun muassa Remes (2001) tuo esille, että yrittäjyyskasvatuksessa oppilaiden tulisi osallistua esimerkiksi opittavan ideointiin, oppimistapojen valintaan ja työryhmien muodostamiseen sen sijaan, että kyseiset tehtävät ovat opettajan vastuulla. Mutta miten opettaja ohjaa ja kasvattaa oppilaita tekemään sellaisia asioita, jotka ovat aikaisemmin olleet opettajan vastuulla? Vuorovaikutuksen taidot eivät välttämättä kehity siten, että oppilaiden annetaan vain muodostaa itse omia ryhmiään – pahimmassa tapauksessa syrjijän malli vahvistuu tällaisessa prosessissa. Vain ennestään yritteliäät oppilaat hyödyntävät mahdollisuuden (Pihkala 1998). Entäpä jos oppilalla itsellään ei ole käsitystä erilaisista työtavoista ja niiden soveltuvuudesta hänelle itselleen tai asianomaiseen tehtävään? Miten oppilas pystyy ratkaisemaan tällaisen asian? Opettajan rooli on siis mitä suurimmassa määrin ohjaajan ja kasvattajan rooli. Opettajatkin tiedostavat tämän. Mitään ristiriitaa tässä ei ole uusien oppimisenäkemyksen suhteen. *Opettajien tietoisuus uusista oppimiskäsityksistä ja niiden luonteesta on selkeästi kasvanut viime aikoina – on ollut kuitenkin havaittavissa, että muutoksia ei ole siinä määrin siirtynyt käytännön opetukseen* (Lehtinen, Vauras, Salonen, Kinnunen 2004). Välineitä hyvien ajatusten toteuttamiseksi ei ole siis riittävästi.

Ei ihme, ettei yrittäjyyskasvatuksessa saavutettu sille asetettuja tavoitteita perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa 1994, jolloin yrittäjyyskasvatus nostettiin vapaaehtoisesti toteutettavaksi aihekokonaisuudeksi. Joten yrittäjyyskasvatuksen käytäntöön vieminen vaatii edelleen ponnekasta työtä koulujärjestelmässämme (ks. Euroopan komissio, yritystoiminnan pääosasto 2004). Jos yrittäjyyskasvatusta onnistutaan toteuttamaan tehokkaammin nykyisessä opetussuunnitelmauudistuksessa, ei ainoastaan toteuteta yrittäjyyskasvatusta, vaan lisäksi pystytään edistämään sellaista yritteliästä oppimista, joka vastaa yleisesti käsitystä onnistuvasta oppimisesta.

4 Teorettinen viitekehys

Tutkimuksen teorettinen viitekehys esitellään kuviossa 5.

Kuvio 5. Tutkimuksen teorettinen viitekehys

- Tässä tutkimuksessa selvitetään, miten **yrittäjyyskasvatus integroidaan paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin** (ks. laatikko 3).
- Tutkimuksessa tuodaan esille, miten **perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat tätä prosessia** (ks. laatikko 2).
- Lisäksi kartoitetaan **taustatekijöitä** (asenteet, tieto, merkityksellisyysden kokeminen sekä resurssit), jotka vaikuttavat tähän paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön (ks. laatikko 1).

5 Ongelmat ja niiden tarkoitus

Tässä tutkimuksessa selvitetään, miten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin. Tarkoituksena on tuoda esille tämä paikallinen opetussuunnitelmaudistusprosessi, jossa kivijalkana ovat valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet. Perusteiden ohjaavuutta tarkastellaan seuraavista näkökulmista: Ketkä tekevät yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyötä? Millaista tämä työ on? Millaisena se koetaan? Miten opetussuunnitelmaudistuksen rakenne tukee tätä prosessia? Miten paikalliset kehittämistarpeet huomioidaan tässä työssä (ks. ongelma 2). Tämän lisäksi tuodaan esille taustatekijöitä, jotka vaikuttavat tämän koulutus uudistuksen toteutumiseen. Paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön vaikuttavat muun muassa asenteet, tietous yrittäjyyskasvatuksesta, merkityksellisyyden kokeminen sekä resurssit (ks. ongelma 1). Resurssit liittyvät tutkimuksessa rahoitukseen, koulutukseen, materiaaliin, tietoon, yhteistyökumppaneihin sekä johdon tukeen. Näitä selvitetään ongelman 1.5. kautta. Tietoa yrittäjyyskasvatuksesta, keskeistä resurssitekijää, tutkitaan lisäksi ongelman 1.2. avulla.

Tutkimusongelmat ovat seuraavat:

1. Millaiset taustatekijät ilmenevät yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa?

- 1.1. Miten asennoidutaan opetussuunnitelmauudistukseen?
- 1.2. Mitä tiedetään yrittäjyyskasvatuksesta ja sen toteuttamisesta?
- 1.3. Miten asennoidutaan yrittäjyyskasvatukseen?
- 1.4. Minkä merkityksen yrittäjyyskasvatus saa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä?
- 1.5. Millaiset resurssit ovat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa?

2. Miten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

- 2.1. Ketkä integroivat yrittäjyyskasvatuksen paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?
- 2.2. Miten yrittäjyyskasvatus integroidaan paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

- 2.3. Millaisena koetaan yrittäjyyskasvatuksen integrointi paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?
- 2.4. Miten opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamisen rakenne tukee yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?
- 2.5. Miten yrittäjyyskasvatuksen paikalliset kehittämistarpeet huomioidaan paikallisen perusopetuksen opetussuunnitelman laadinnassa?

Näiden ongelmien ratkaisemisen kautta on tällä tutkimusraportilla kolme seuraavaa päätarkoitusta:

- 1 Antaa ajankohtaista arviointitietoa yrittäjyyskasvatuksen kehittämisestä perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa. Tämän pohjalta on mahdollista ehdottaa yrittäjyyskasvatuksen toimenpiteiden vahvistamista tai niiden linjausten muuttamista.
- 2 Tuoda ideoita paikallisen yrittäjyyskasvatuksen suunnittelun kehittämiseen.
- 3 Analysoida, miten opetussuunnitelmaa ja sen uudistamisen rakennetta tulisi kehittää yrittäjyyskasvatuksen edistämiseksi.

6 Toteutus

Seuraavaksi esitellään tutkimuksen toteuttaminen: kuntavalinta, koejoukko, mittari ja sen luotettavuus sekä mittausten suorittamisen aikataulu.

6.1 Kuntavalinta

Tutkimuksessa on 43 erilaista paikkakuntaa. Tarkoituksena on selvittää, miten hyvin erilaisissa kunnissa yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen tapahtuu opetussuunnitelmauudistuksessa. Mukaan otettiin kuntia, jotka eroavat toisistaan maantieteellisesti. Kuntavalinta perustui myös siihen, että eri kunnissa ovat erilaiset sosioekonomiset taustat ja koulusaavutukset. Lisäksi on mukana paikkakuntia, jotka ovat Suomen Yrittäjien selvityksessä osoittautuneet hyvin yrittäjyysmyönteisiksi. Tutkimuksessa ovat myös mukana kaksi kuntaa, joissa aloitettiin yrittäjyyskasvatukseen liittyvä kehittämishanke. Valinnan lähtökohtana oli lisäksi, että kunnat ovat väestöpohjaltaan keskisuuria. Tällaisissa kunnissa opetetaan perusasteen kaikkia luokkia 1–9 ja kuntakohtaista opetussuunnitelmaa sovelletaan melko suoraan koulukohtaiseen opetussuunnitelmaan. Tämä selkeyttää tutkimuksen toista arviointivaihetta.

Tutkimuksessa haluttiin huomioida, miten erilaiset lähtökohdat opetuksen toteutukseen ja oppimiseen näkyvät mahdollisesti yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmapirosessin taustalla. Toisin sanoen valittiin sellaisia kuntia, joissa koulujen keskimääräiset oppimistulokset ylittivät tai alittivat selkeästi sosioekonomiseen taustaan perustuvan ennusteensa

ennustesuoran eri kohdissa. Näin tulee kontrolloiduksi, miten sosioekonomiset taustatekijät ohjaavat keskeisesti koulusaavutuksia (ks. Kuusela 2003). Kunnat tulevat ikään kuin asetetuksi samalle lähtöviivalle ja siten pystytään tutkimaan luotettavammin itse opetussuunnitelmaprosessia. Ennuste perustui seuraaviin Tilastokeskuksen kuntatietoihin: talouksien keskitulot, ylempien toimihenkilöiden osuus, äitien koulutustaso, vanhempien tutkinto. Koulusaavutuksen kriteeri perustui seuraaviin valtakunnallisiin testeihin vuosina 1998–2003: äidinkieli, matematiikka, luonnontieto, B-ruotsi ja englanti. On arvioitavissa, että nämä Tilastokeskuksen tiedot sekä Opetushallituksen kansalliset arviointitiedot ovat luotettavia.

Yritteliäiden kuntien valinta perustuu Suomen Yrittäjien (2004b) tekemään kartoitukseen. Mukana oli 72 % kaikista Suomen kunnista. On myös oletettavaa, että tähän tutkimukseen valitut neljä kuntaa ovat yritteliäitä eivätkä epäyritteliäisiä, sillä valinta tehtiin tiukkaan karsitun kärkiryhmän joukosta. Niin sanottu 1 kunta on tutkimuksessa kehittämishankkeen vuoksi. Kuntataustoiltaan nämä kaksi kuntaa eivät ole luokiteltavissa mihinkään edellä mainittuun ryhmään. Koska kuntia on vain kaksi, mitään tutkimustulosten yleistystä ei voida tehdä tämän ryhmän kohdalta. Tuloksia voidaan kuitenkin hyödyntää tarkasteltaessa koko joukon tuloksia.

Kokonaisuudessaan tutkimuksen kuntajakauma on seuraava:

19 ennusteensa ylittävää kuntaa
 18 ennusteensa alittavaa kuntaa
 4 yritteliästä kuntaa
 2 kehittämiskuntaa
 (tutkimuksessa käytetään nimikettä 1 kunta)
 Yhteensä 43 kuntaa

6.2 Koejoukko

Tutkimuksessa lähetettiin kyselyt kuntien rehtoreille ja johtajille (2 kpl), opetussuunnitelmakoordinaattoreille (1 kpl), opettajille (10 kpl), sivistystoimenjohtajille tai vastaaville viranhaltijoille (1 kpl), yrittäjien paikallisyhdistyksille (1 kpl) sekä kuntien elinkeino-

asioista vastaaville henkilöille (1 kpl). Kaiken kaikkiaan yhteen kuntaan toimitettiin siis 16 kyselyä. Kun kyselyt lähetettiin koulujen lisäksi muille kunnallista toimintaa ohjaaville tahoille, pystytään tutkimuksessa arvioimaan paikallisten yrittäjyyskasvatustarpeiden huomioiminen opetussuunnitelmien laadinnassa ja niiden toteuttamisessa.

Koejoukko on tutkimuksessa määrällisesti seuraavanlainen palautuneiden kyselyjen mukaan:

opettajat, luokat 1–6, 105 henkilöä
 opettajat, luokat 1–6, 106 henkilöä
 opettajat, luokat 1–9, 14 henkilöä
 opinto-ohjaajat, 14 henkilöä
 opetussuunnitelmakoordinaattorit, 20 henkilöä
 rehtorit/johtajat: 53 henkilöä
 sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat:
 29 henkilöä

Yhteensä opetusosalta on tutkimuksessa:
 341 henkilöä

Perusopetuksesta vastaavan lautakunnan jäsenet:
 72 henkilöä
 Elinkeinoasioista vastaavat tahot: 30 henkilöä
 Yrittäjien edustajat: 35 henkilöä

Yhteensä tutkimuksessa on 478 henkilöä.

6.3 Mittari ja sen luotettavuus

Mittari laadittiin itse ja perustana pidettiin tutkimuksen teoreettista lähtökohtaa opetussuunnitelmauudistuksessa (Fullan 1982, House 1979; Mac Donald 2003). Lisäksi tukeuduttiin aikaisempaan suomalaiseen opetussuunnitelmatutkimukseen ja siihen liittyvään mittaristoon (ks. Atjonen 1993), Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin 2004 sekä yleisesti opetussuunnitelmatyöhön ja aihekokonaisuuksien opetussuunnitelmatyöhön liittyvään tukimateriaaliin (ks. Halinen 2004; Liljeström 2004; Loukola 2004). Erityisesti yrittäjyyskasvatuksen osalta hyödynnettiin Turtiaisen (2002) laatimaa yrittäjyyskasvatus- ja kou-

lutuskyselyä, Remeksen (2004, 83–90) esille tuomia lähtökohtia yrittäjyyskasvatukseen toteutukseen ja arviointiin sekä Remeksen (2003) ja Ristimäen (2003) esittämiä perusteita yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikkaan.

Esimittausten perusteella ($\alpha = 0.6\text{--}0.72$) oli mahdollista todeta, että tutkimuksen kysely oli käytökelpoinen ja siihen ei tarvinnut tehdä suuria muutoksia. Myös varsinaisissa mittauksissa osoittautui mittarin reliabiliteetin olevan valtaosin hyvä ($\alpha = 0.72\text{--}0.92$). Mittarin reliabiliteettia vahvistaa myös, että samaa asiaa mitattiin strukturoiduissa kysymyksissä sekä avovastausosioissa. Esimerkiksi avokysymys: 21a: *Mitä mielestäsi yrittäjyyskasvatus voisi olla perusopetuksessa?* ja strukturoitu kysymys 28c: *Yrittäjyyskasvatukseen on minulla riittävästi tietoa* (1 = täysin eri mieltä, 2 = melko eri mieltä, 3 = jokseenkin samaa mieltä, 4 = täysin samaa mieltä) mittaavat periaatteessa samaa asiaa, eli tietoa yrittäjyyskasvatuksesta. Avovastaus vielä syventää strukturoidun kysymyksen vastausta. Toisin sanoen tutkimuksessa myös pääteltiin, missä määrin yrittäjyyskasvatukseen tieto liittyi omaehtoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen sekä ulkoiseen yrittäjyyteen (ks. arviointikriteerit, liite 3). Sen lisäksi, että vastaaja arvioi tiedon tasoaan strukturoidussa asteikossa, arvioi avovastauksen osalta tutkija samankaltaisella asteikolla vastaajan osaamista (ks. liite 2). Sekä tutkijan että vastaajan arviot olivat hyvin samankaltaiset. Sikäli voi olla myös pääteltävissä, että vastaukset muissakin kysymyksissä voisivat olla luotettavia. Mittarin reliabiliteettia tukee myös se, että joissakin mittarin strukturoiduissa osioissa kysyttiin samaa asiaa, joihin tutkittavat vastasivat samansuuntaisesti (ks. myös edellä esitetyt α -arvot).

Tutkimuskysely piti laatia erilaiseksi vastaajan toimenkuvan mukaan. Tutkimuksessa on siis seitsemän erilaista kyselyä. Tämän takia kysymykset esitetään yhdessä liitteessä (liite 1) tutkimusongelmittain. Tässä liitteessä tulevat tiivistetysti esille eri kysymykset liittyen eri toimenkuviin ja tutkimusongelmiin. Näihin kysymyksiin rakentuva vastausten tilastollinen käsittely perustui frekvensseihin, ristiintaulukointiin ja varianssianalyysiin.

6.4 Mittausten aikataulu

Sivistystoimenjohtajille, yrittäjille ja elinkeinoasioista vastaaville tahoille lähetettiin tutkimuksen esittelykirje (ks. liitteet) maaliskuussa 2005 ja kirjalliset sitoutumiset hankkeeseen saatiin maalis-huhtikuussa 2005.

Tutkimuskyselyt lähetettiin eri kuntiin viikolla 16 (18.4.- 20.4.2005). Kyselyitä palautettiin kiitettävästi toukokuussa 2005. Ainoastaan sivistyslautakunnan jäsenet palauttivat kyselyitä heikosti. Tähän todennäköisesti vaikuttaa, että tutkimuksen ensimmäisessä mittausvaiheessa uudet lautakunnat olivat juuri aloittaneet toimintansa. Tämä arvioitiin jo kyselyitä suunniteltaessa eikä tällä seikalla ole sanottavampaa merkitystä tutkimustulosten luotettavuuteen.

7 Tulokset

Aluksi esitellään koejoukkoon liittyviä taustatekijöitä. Tämän jälkeen tuodaan esille tutkimuksen tulokset. Tulokset esitellään pääongelmien ja niihin liittyvien alaongelmien avulla.

7.1 Koejoukon tausta

Tutkimuksessa on 43 kuntaa. Näistä 19 ovat luokiteltavissa ennusteen ylittäviksi kuntiin ja 18 ennusteen alittaviksi kuntiin. Kuusi kuntaa eivät kuuluneet kumpaankaan ääriyhmään. Neljä kuntaa näistä ovat sellaisia kuntia, jotka Suomen Yrittäjien tutkimuksen mukaan ovat luokiteltavissa erittäin yrittäjyysmyönteisiksi kunniksi. Kaksi kuntaa (ns. 1 kunnat) ovat tutkimuksessa pienenä ryhmänä mukana. Mahdollisesti näissä kunnissa aloitetaan yrittäjyyskasvatukseen liittyvä kehittämishanke ja jatkotutkimusten takia heidät halutaan pitää omana ryhmänä mukana. Nämä kunnat eivät ole siis luokiteltavissa heikkojen tai vahvojen kuntien ääriryhmiin. Koejoukkoon liittyviä tietoja voi katsoa tarkemmin lisää myös edellisistä kappaleista ”Kuntavalinta” ja ”Koejoukko”.

Ennusteen ylittävien ja alittavien kuntien vertaaminen keskenään on mahdollista, sillä näitä kuntia on tutkimuksessa lähes saman verran ja koejoukkojen suhteen ei ole suuria eroja. Tutkimuksessa verrataan kuitenkin esimerkiksi yritteliäitä kuntia kahteen edellä mainittuun kuntaryhmään. Vertailuun tulee suhtautua sikäli kriittisesti, että yritteliäitä kuntia on ainoastaan neljä. Tähän asiaan palataan, kun tarkastellaan tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimuksen koejoukossa (N 478) on naisia 259 ja miehiä 204. Yli 40 % opetusalan henkilöstöstä on toiminut työssään jo yli kymmenen vuotta ja noin 15 %:lla on kertynyt alan työkokemusta yli viisi ja alle kymmenen vuotta. Noin kahdeksalla prosentilla opetusalan henkilöillä on kolmen–viiden vuoden työkokemus. Näin tässä tutkimuksessa noin 63 %:lla opetusalan ihmisistä on kertynyt jo jokseenkin paljon oman alan työkokemusta. Lisäksi opetusalan henkilöillä on yli 90 %lla työkokemusta omassa kunnassa yli kaksi vuotta ja 70 % oli osallistunut opetussuunnitelmauudistusta käsittelevään koulutukseen. Kuntakohtaiset ja sukupuolten väliset erot eivät ole merkittäviä. Vuoden 1994 opetussuunnitelmaprosessiin osallistui 67 % opetusalan henkilöstöstä ja vuoden 1984 prosessi oli tuttu 46 %:lle. Sivistystoimenjohtajista, rehtoreista, johtajista ja opetussuunnitelmakoordinaattoreista 90 % arvioi, että paikallinen opetussuunnitelmatyö on valmis tai lähes valmis. 82 % opetusalan vastaajista arvioi, että he olivat kohtalaisen tai hyvin sitoutuneita opetussuunnitelmatyöhön. Sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat sekä rehtorit ja johtajat toivat esille, että 76 % opettajista oli kohtalaisen sitoutuneita tai erittäin sitoutuneita opetussuunnitelmatyöhön.

Tämän taustan mukaan on arvioitavissa, että tässä tutkimuksessa opetusalan ihmisillä on käsitys yleisesti opetussuunnitelmista, opetussuunnitelman tekemisestä, nykyisestä opetussuunnitelmaprosessista ja heillä on riittävä opetusalan kokemus tämän prosessin arviointiin tässä tutkimuksessa.

Kunnasta ja sukupuolesta riippumatta rehtorit, johtajat, sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, mahdolliset opetussuunnitelmakoordinaattorit sekä opettajat viihtyvät melko hyvin tai erittäin hyvin työssään. Ainoastaan vajaa kolme prosenttia vastanneista opetusalan ihmisistä ei viihtynyt työssään.

Periaatteessa opetussuunnitelmaprosessin toteutukseen ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen on hyvät lähtökohdat, sillä yleisesti opetusallalla työ koetaan mielekkääksi ja innostavaksi.

Yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen on osallistunut 21% vastanneista koulutoimen henkilöistä. Prosentuaalisesti opetusalan henkilöstöllä kouluttautumiserot ilmenevät seuraavasti: Sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat 38,5 %; rehtorit /johtajat 35 %; opetussuunnitelmakoordinaattorit 16,7%; opettajat lk 1–6 11,2 %; opettajat lk 7–9 14,6 %; opinto-ohjaajat 33,3%. Kuntakohtaiset erot ilmenevät siten, että kunnissa, joissa on hyvät lähtökohdat opetuksen toteutukseen ja oppimiseen, on yrittäjyyskasvatukseen koulutuksen käyneitä 23 %. Ennusteen alittavissa kunnissa on koulutukseen osallistuneiden prosentuaalinen osuus 17 %. Yrittäjyyshenkisissä kunnissa sekä 1 kunnissa noin 27 % vastanneista oli hakeutunut yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen. Yritteliäissä kunnissa erityisesti sivistystoimenjohtajat ovat osallistuneet aktiivisesti yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen. Muissa kunnissa sivistystoimenjohtajien kouluttautuminen on ollut samankaltaista ja suhteellisen vähäistä. Yläluokkien opettajat ovat kouluttautuneet jonkin verran enemmän hyvien ennusteiden kunnissa kuin muiden kuntien yläluokkien opettajat. Muuten opettajien kouluttautumisessa ei ole kuntien välillä suuria eroja.

Vastaajat toivat itse avokysymyksessä esille, että pääosin yrittäjyyskasvatusta on aikaisemmin toteutettu niin, että siihen on liittynyt yhteistyö yritysten/yrittä-

jäjärjestöjen kanssa (42 %), yrittäjyyskasvatus on tullut esille valinnaisaineissa, yhteiskuntaopin tunneilla tai opinto-ohjauksessa (20 %) ja lisäksi on ollut projekteja, myyjäisiä tai kioskitoimintaa (16,6%). Jossain määrin on ollut omaa yritystoimintaa (leader, nuori yrittäjyys jne., 3,4%), yritteliäisyyteen erityistä kasvatusta (6%) ja sitä on toteutettu myös TET:in yhteydessä (5 %).

Oppilaat ovat oppineet toteutetussa yrittäjyyskasvatuksessa yritteliästä asennetta (41,3 %), rahan käyttöä ja oman talouden hallintaa (22 %), yhteistyötaitoja (17 %), tietoa yrittäjyydestä (10,5 %), myyntitaitoja (2,8 %), yrittäjyyden ja yrittäjien arvostusta (2,8 %).

Opetusallalla on liike-elämän kokemus yrittäjyyshenkisissä kunnissa vahvempaa kuin muissa kunnissa. Yrittäjyyshenkisissä kunnissa tuntumaa liike-elämään on 61 %:lla. Muissa kunnissa prosentuaalinen osuus on 55 %, riippumatta siitä, tarkastellaanko hyvien tai heikkojen ennusteiden kuntia.

Sukupuolten välillä on eroa siten, että miehet ovat hakeutuneet naisia vahvemmin yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen. Miehiä on osallistunut 28,6 % ja naisia on osallistunut 17,1 % koulutukseen. Miehillä on myös naisia jossain määrin vahvempi kokemus liike-elämästä, miehillä prosentuaalinen kokemus on 58,7 ja naisilla 53,6. Tässä ei ilmene kuntakohtaisia eroja.

Lähtökohdana tässä tutkimuksessa on, että ennusteen ylittävissä kunnissa on osallistuttu enemmän yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen kuin ennusteen alittavissa kunnissa. Kunnan yrittäjyysmyönteisyydellä näyttää olevan vaikutusta myös siihen, miten koulutukseen hakeudutaan. Tässä tutkimuksessa yrittäjyyshenkiset kunnat eivät ole erityisen vahvoja sosioekonomiselta taustaltaan. Kuitenkin näissä kunnissa on yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen riittänyt resursseja. Ilmeisesti yrittäjyyskasvatus on koettu tällaisissa kunnissa tärkeäksi. Tähän on voinut vaikuttaa kunnan yrittäjyysmyönteinen ilmapiiri sekä se, että yrittäjyyshenkisissä kunnissa opetusalan henkilöillä on vahvempi tuntuma liike-elämään kuin muissa kunnissa.

Sukupuolten välisiä eroja tarkasteltaessa koejoukon miehet ovat naisia innokkaammin hakeutuneet yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen. Tässä ei ilmene kuntakohtaisia eroja.

Luokanopettajia tutkimuksessa on 105 ja aineenopettajia 106. Kyselyn mukaan määrällisesti aineenopettajien pääasiallisimmat opetettavat aineet olivat seuraavat (huom! yhdellä opettajalla voi olla useampi kuin yksi aine): äidinkieli 21 kpl, vieraat kielet 20 kpl, matematiikka, fysiikka, kemia 34 kpl, biologia ja maantieto 15 kpl, uskonto 5 kpl, historia, yhteiskuntaoppi 18 kpl, musiikki 1 kpl, kuvataide 1 kpl, käsityö 12 kpl, liikunta 6 kpl, kotitalous 7 kpl. Lisäksi on opinto-ohjaajia 14 kpl. Tutkimuksessa sekä luokanopettajien että aineenopettajien antama näkökulma yrittäjyyskasvatukseen kehittämiseen opetussuunnitelmaprosessissa on kattava, vaikka on huomattava, että taideaineita edustavien opettajien vastausten määrä on suppea.

Oppiaineryhmissä, joissa käsiteltiin ainoastaan ainekohtaisia tavoitteita, opetussuunnitelmatyötä oli tehnyt 36 % opettajista. Aineryhmissä, joissa käsiteltiin myös aihekokonaisuuksien, kuten ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” integrointia oppiaineisiin, opetussuunnitelmatyötä oli tehnyt 48,8 % opettajista. Huolimatta siitä, että tässä tutkimuksessa opetusalan henkilöillä on vahva ammatillinen tausta, on kuitenkin todettavissa, että reilu kolmasosa opettajista ei ole tehnyt nykyistä opetussuunnitelmatyötä valtakunnallisten perusteiden mukaisesti eikä laatinut oppiaineiden tavoitteita ja sisältöjä sellaisiksi, että niissä näkyisi yrittäjyyskasvatus (huom! loput 15,2 % oli tehnyt opetussuunnitelmatyötä muuten, kuten oppilashuoltoryhmässä tai vastaus puuttui). Kuntien väliset erot eivät ole tässä työskentelyssä kovin suuria. Ainoastaan sosioekonomisesti ja oppimistulosten suhteen vahvoissa kunnissa opettajat ovat työstäneet jossain määrin orientoituneemmin ainekohtaisia tavoitteita ja sisältöjä.

Tutkimuksessa lähetettiin kyselyt opetustoimen lisäksi perusopetuksesta vastaaville lautakunnille, elinkeinoasioista vastaaville henkilöille ja Suomen Yrittäjien paikallisille edustajille. Heidän kyselynsä ovat suppeammat eikä niissä kysytä vastaavia taustatietoja kuin opetuslta.

Lautakunnilta kysyttiin jossain määrin samoja taustatietoja. Perusopetuksesta vastaavien lautakuntien poliittinen jakautuneisuus on seuraava: Suomen Keskusta 20,3 %, Sosiaalidemokraatit 11,6 %, Kansallinen Kokoomus 7,2 %, Vihreät 2,9 %,

Kristillisdemokraatit 2,9 %, Vasemmistoliitto 1,4 %. Aikaisempaa lautakuntakokemusta on 46,4 % :lla ja 53,6 % vastanneista ei ole aikaisemmin tehnyt työtä perusopetuksesta vastaavassa lautakunnassa. Lautakunnat olivat juuri aloittaneet toimintansa, kun kyselyt lähetettiin, joten heille kohdennettiin jokseenkin lyhyt kysely. Kysely liittyi siihen, miten he halusivat kehittää erityisesti perusopetusta. Lautakuntien jäsenet, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta, eivät maininneet yrittäjyyskasvatukseen kehittämistä.

7.2 Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön taustatekijät

Seuraavaksi esitellään tutkimustulokset ongelmittain. Ensimmäisenä pääongelmana on:

1. Millaiset taustatekijät ilmenevät yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa?

Tätä pääongelmaa tarkastellaan seuraavien tekijöiden avulla: asenteet, resurssit, tieto ja koettu merkityksellisyys.

7.2.1 Asenteet opetussuunnitelmauudistukseen

Pääongelmaa lähestytään aluksi seuraavassa kappaleessa ensimmäisen alaongelman avulla:

1.1 Miten asennoidutaan perusopetuksen opetussuunnitelmauudistukseen?

Opetusalan henkilöiden asenteet opetussuunnitelmauudistukseen eivät ole negatiiviset eivätkä kovin positiivisiakaan (ka = 27, skaala 11–44 pistettä). Eri ammattiryhmien ja eri-ikäisten välillä ei ole merkittävää eroa. Asenne-eroja on kuitenkin eniten opettajien keskuudessa (kh = 4). Naiset asennoituvat miehiä jonkin verran positiivisemmin opetussuunnitelmauudistukseen. Tilastollinen ero on merkittävä (p = 0,006).

Negatiivisemmat asenteet ilmenevät seuraavien väittämien kautta: 17c) *Oppimateriaali pitäisi nopeasti*

saada uusien opetussuunnitelmien mukaiseksi (ka = 1,67), 5c) Olisi selkeämpää, että valtakunnallisesti annettaisiin yksi opetussuunnitelma, jota ei kuntakohtaisesti muutella, 18d) Kuntakohtainen opetussuunnitelmatyö on ollut innostavaa, 18c) Menisin oikein mielelläni opetussuunnitelmakoulutukseen (ka = 2,24–2,4, skaala 1–4).

Eri kuntien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää asenne-eroa opetussuunnitelmauudistukseen. Erittäin merkitsevä ero ($p = 0.000$) esiintyy kuitenkin kysymyksessä 5a) *On hankala arvioida ilman opetussuunnitelmaa, mitä oppilaille pitää opettaa.* Ennusteen ylittävissä kunnissa koetaan, että ilman opetussuunnitelmaa pystyy arvioimaan, mitä oppilaille tulisi opettaa. Muissa kunnissa vastaajat ovat arvioineet, että opetussuunnitelmaa tarvitaan opetuksen suunnittelun tueksi.

Tulosten mukaan on pääteltävissä, että yleisesti opetussuunnitelmaan ja sen uudistamiseen suhtaudutaan jokseenkin neutraalisti. Valtakunnallinen keskitetty opetussuunnitelmamalli koetaan selkeämpänä ja tässä uudistuksessa paikallinen opetussuunnitelmatyö on koettu ikävänä. Vastaajat eivät olleet innostuneita opetussuunnitelmauudistukseen liittyvästä koulutuksesta. Koska aihekokonaisuuksien integrointi opetussuunnitelmaan tehdään paikallisella tasolla, lähtökohhta yrittäjyyskasvatukseen kehittämiseen opetussuunnitelmatyön kautta on haasteellinen.

Jos opetuksen toteuttamiseen on hyvät lähtökohdat, kuten ennusteen ylittävissä kunnissa, ei opetussuunnitelma todennäköisesti ohjaa siinä määrin opetuksen suunnittelua. Ehkä näissä kunnissa palautteet hyvistä oppimistuloksista ovat tukeneet opettajien itsetunnon vahvistumista. Opettajat luottavat omaan ammattitaitoonsa ja arviointikykynsä eivätkö koe tarvitsevansa opetussuunnitelmasta lisätukea opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Näissä kunnissa tukeudutaan ehkä herkemmin hyviksi koettuihin ja toisaalta vanhoihin toimintamalleihin – yrittäjyyskasvatukseen kehittäminen tällaisissa kunnissa voi olla hankalampaa kuin niissä kunnissa, joissa joudutaan pohtimaan erilaisia ratkaisuja parempien tulosten saavuttamiseksi.

7.2.2 Resurssit opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen

Pääongelmaa tarkastellaan myös seuraavan alaongelman kautta:

1.2 Millaiset resurssit ovat paikallisen perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen?

Opetusalan henkilöt ovat kokeneet, että opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen ei ole riittävästi resursseja. Kysyttäessä, miten opetussuunnitelmatyöhön on aikaa, taloudellisia resursseja, riittävästi tietoa sekä miten kunnassa halutaan yleisesti kehittää opetusta, vaihtelevat vastausten keskiarvot välillä 2,34 ja 2,96 (skaala 1–4). Tarkasteltaessa kuntakohtaisia eroja kysymyksittäin tilastollisesti merkitsevä ero ($p = 0,05$) ilmenee kysymyksessä 17f) *Olemme opetuksessa kehittymishaluinen kunta.* Erityisesti yritteliäissä kunnissa koetaan, että opetusta halutaan paikallisesti kehittää (ka = 3,51, kh = 0,5). Opetustoimessa ero ammattiryhmien välillä ilmenee siten, että sivistysjohtajat tai vastaavat viranhaltijat arvioivat resurssit pääsääntöisesti suuremmiksi kuin opettajat. Ero ei ole kuitenkaan tilastollisesti merkitsevä.

Yleisesti resurssit opetussuunnitelmauudistuksen toteutukseen eivät ole vahvat. Eittämättä voi kysyä, onko koskaan esimerkiksi tarpeeksi rahaa ja aikaa? Avovastauksissa nousi kuitenkin esille, että taloudelliset resurssit ovat olleet riittämättömät opetussuunnitelmatyöhön, joten vastauksia ei voi pitää vähäpätöisinä. Yritteliäissä kunnissa ilmeisesti on henkisiä resursseja perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen, sillä näissä kunnissa ilmenee halua opetuksen kehittämiseen.

Jos kunta pystyy kehittämään elinkeinoelämänsä yrittäjyysmyönteisemmäksi, tämä ei heijastu ainoastaan liike-elämään, vaan vaikutukset ulottuvat myös julkisen sektorin eri osa-alueille, kuten perusopetukseen. Vastausten perusteella näyttää siltä, että yrittäjyyden edistäminen kehittää laajemmassa mittakaavassa yrittävää, kehittymishaluista yhteisöä

7.2.3 Tieto yrittäjyyskasvatuksesta

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien laadintaan vaikuttaa mahdollisesti tieto yrittäjyyskasvatuksesta. Tätä tutkittiin alaongelman 1.3 avulla:

1.3 Mitä tiedetään yrittäjyyskasvatuksesta ja sen toteuttamisesta?

Yleisesti vastaajat itse arvioivat tietävänsä suhteellisen vähän yrittäjyyskasvatuksesta. Kyselyyn osallistuneiden keskiarvo on 2,2 (skaala 1–4). Eri kuntien, eri sukupuolten, eri-ikäisten, eri opettajaryhmien (ala- ja yläluokat) välinen ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. Opetusalalla heikoimmin itseänsä arvioivat luokkien 1–6 opettajat (ka = 1, 98). Sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat kokivat suhteessa muihin ryhmiin nähden tietävänsä eniten yrittäjyyskasvatuksesta, vaikka keskiarvo tässä arvioinnissa on suhteellisen matala (ka = 2,26). Elinkeinoasioista vastaavat henkilöt arvioivat tietävänsä myös kohtuullisen vähän (ka = 2,25). Yrittäjien edustajat kokivat tietävänsä jokseenkin paljon yrittäjyyskasvatuksesta (ka = 3,2). Heidän arvioinneissaan ilmenee paljonkin poikkeavuutta (kh = 1,05). Osalla heistä on siis oman arviointinsa mukaan vahvat tiedot yrittäjyyskasvatuksesta ja osalla on suhteellisen heikot tiedot. Yrittäjyyskoulutukseen osallistuneet arvioivat tietonsa paremmiksi kuin sellaiset henkilöt, jotka eivät olleet osallistuneet koulutukseen, mikä on luonnollista. On kuitenkin merkille pantavaa, että ero ei ole tilastollisesti merkitsevä.

Yrittäjyyskasvatuksesta tietäminen selvitettiin myös avokysymyksen avulla: 21a) *Mitä mielestäsi yrittäjyyskasvatus voisi olla perusopetuksessa?* Yhteensä 188 henkilöä, noin 40 % koehenkilöistä, oli vastannut tähän avokysymykseen. Monet vastaajista olivat merkinneet tämän kysymyksen kohdalle kysymysmerkin tai viivan, mikä viittaa siihen, että vastaamattomuus liittyy pitkälti tietämättömyyteen. Tutkija selvitti kolmiporraisella asteikolla, mitä vastaajat tiesivät yrittäjyyskasvatuksesta (ks. arviointiesimerkki, liite 1). Lähtökohtana pidettiin sitä, mitä vastaajat tiesivät yritteliäisyyden (omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyys) sekä ulkoisen yrittäjyyden kehittämistä. Perustana olivat näkemykset siitä, mitä yrittäjyyskasvatus käsittää (ks. Remes 2001;

Ristimäki 2001, 2004; Swierczek & Ha 2003).

Eniten yrittäjyyskasvatuksesta tiedetään yritteliäissä kunnissa sekä kahdessa kunnassa (kunnat 1), jotka eivät kuulu mihinkään tiettyyn kuntaryhmään (huom! kyseessä on siis vain kaksi kuntaa). Parhaiten yrittäjyyskasvatuksesta tietävät kunnissa sivistystoimenjohtajat, opetussuunnitelmatyökoordinaattorit ja opinto-ohjaajat. Ennusteen ylittävissä kunnissa ja alittavissa kunnissa yrittäjyyskasvatuksesta tietäminen oli hyvin samankaltaista. Sukupuolten ja eri-ikäisten välillä ei löytynyt eroa.

Kaiken kaikkiaan koko koejoukosta noin 10% vastaajista tietää paljon yrittäjyyskasvatuksesta. Vastaajista 20% tietää jonkin verran yrittäjyyskasvatuksesta. Loput 70% vastanneista tietää hyvin vähän tai ei ollenkaan yrittäjyyskasvatuksesta. Suhteutettaessa koejoukon itsearviointitutkijan arviointeihin havaitaan, että ne noudattavat samaa linjaa. Ainoastaan yritteliäisten kuntien yrittäjyyskasvatustietous on parempaa kuin mitä heidän itsearviointinsa osoittavat; yrittäjien tietous on tutkijan arvioinnin mukaan jonkin verran heikompaa. Tämä ero aiheutuu siitä, että yrittäjät kuvalivat perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksen liittyvän lähinnä ulkoiseen yrittäjyyskasvatukseen, esimerkiksi yrittäjyystietouteen (60 % vastaajista). Täysin samankaltaisesti toivat tietonsa esille kuntien elinkeinoasioista vastaavat tahot. Toisaalta on huomattava, että noin 2/3 näiden ryhmien edustajista tiesi jotakin yrittäjyyskasvatuksesta. Opetusalalla on huomattavasti enemmän niitä henkilöitä, jotka eivät tiedä yrittäjyyskasvatuksesta mitään.

Eniten asiaan kouluttautuneet, kuten sivistystoimenjohtajat ja opinto-ohjaajat, katsoivat yrittäjyyskasvatuksen liittyvän sekä omaehtoisen, sisäisen että ulkoisen yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen. Opettajat toivat vahvasti esille, että yrittäjyyskasvatus liittyy lähinnä ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen (noin 45 % opettajien vastauksista). Luokilla 1–6 noin 30 % vastanneista koki yrittäjyyskasvatuksen liittyvän sekä omaehtoisen, sisäisen että ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen. Luokilla 7–9 vastaavasti 13 % vastanneista näki yrittäjyyskasvatuksen liittyvän omaehtoiseen, sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen. Tosin monet yläluokkien opettajat (38 % vastanneista) näkivät yrittäjyyskasvatuksen liittyvän ainoastaan omaehtoisen ja sisäisen yritteliäisyyden kehittämiseen. (Huom!

omaehtoisen, sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyskasvatuksen arviointiesimerkki on liitteessä 2).

Taulukko 1 selventää vielä vastauksia. Huom! Taulukossa ilmenevät prosenttiarvot ovat suuntaa antavia ja antavat mahdollisuuden verrata tietyn toimenkuvan sisällä tuloksia, sillä henkilöiden määrät eroavat eri alaa edustavien välillä. Luokkien 1–6 ja 7–9 välillä vastausten vertailu on jokseenkin mahdollista, sillä opettajia on suhteellisesti sama määrä näillä kouluasteilla.

Yleisesti yrittäjyyskasvatuksesta ja sen toteuttamisesta tiedetään jokseenkin vähän, sillä noin 30 % kaikista tutkimukseen osallistuneista tietää jotakin yrittäjyyskasvatuksesta. Vajaa 30 % näistä henkilöistä, jotka tietävät jotakin yrittäjyyskasvatuksesta, ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen sekä ulkoisen että omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden näkökulmasta.

Sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat sekä opinto-ohjaajat, jotka ovat siis eniten kouluttautuneet, ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen kaikkein laajalaisimmin. Opettajat eivät ole siinä määrin saaneet yrittäjyyskasvatuksen koulutusta ja tämä ilmenee myös heidän vastauksissaan – he katsovat yrittäjyyskasvatuksen liittyvän lähinnä ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen. Vaikka elinkeinoasioista vastaavat henkilöt sekä yrittäjien edustajat tietävät yrittäjyyskasvatuksesta, ilmenee myös sama ulkoisen yrittäjyyden näkökulma heidän vastauksissaan. Tämä on kuitenkin luonnollista, sillä heidän toimialansa liittyy erityisesti ulkoiseen yrittäjyyteen.

Tulosten mukaan sellaiset henkilöt, jotka ovat osallistuneet yrittäjyyskasvatuksen koulutukseen tietävät, että yrittäjyyskasvatukseen liittyy myös omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden kehittäminen ulkoisen yrittäjyyden kehittämisen lisäksi. Erityisesti perusopetuksessa tulisi korostua yrittäjyyskasvatuksen kaikki ulottuvuudet ja eritoten omaehtoinen ja sisäinen yritteliäisyys.

Taulukko 1. Eri toimenkuvat ja yrittäjyyskasvatuksen sisällöllinen arviointi (Mitä yrittäjyyskasvatus voisi olla perusopetuksessa?) (N 198)

Toimenkuva / yrittäjyyskasvatuksen tietous sisällöllisesti	Omaehtoinen sisäinen yrittäjyys	Ulkoinen yrittäjyys	Omaehtoinen sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys	Yhteensä
Sivistysjohtaja tai vast.	5 31,3 %	4 25,0 %	7 43,8 %	16 100 %
Rehtori, johtaja	7 30,4 %	11 47,8 %	5 21,7 %	23 100 %
Ops-koordinaattori	2 20 %	2 20 %	6 60 %	10 100 %
Opettaja, 1–6	6 14,6 %	21 51,2 %	12 29,3 %	41 100 %
Opettaja, 7–9	17 37,8 %	19 42,2 %	6 13,3 %	45 100 %
Opettaja, 1–9	3 50 %	1 16,7 %	2 33,3 %	6 100 %
Opo	2 8,7 %	3 30 %	4 40 %	10 100 %
Elinkeinoasioista vast.	2 8,7 %	14 60,9 %	7 30,4 %	23 100 %
Yrittäjien edustaja	1 4,8 %	13 61,9 %	6 28,6 %	21 100 %
Yhteensä	46 23,2 %	89 44,9 %	57 28,8 %	198 100 %

Koska perusopetuksen opettajat eivät liitä yrittäjyyskasvatukseen tarpeeksi omaehtoista ja sisäistä yritteliäisyyttä, tulisi 1) perusasteen opettajien koulutusta lisätä 2) korostaa tässä koulutuksessa omaehtoisen ja sisäisen yritteliäisyyden merkitystä.

Koska yrittäjyyskasvatusta tehdään yhteistyössä yrittäjien ja kuntien elinkeinoasioista vastaavien tahojen kanssa, tulisi tiedotuksessa ja myös heidän mahdollisessa koulutuksessaan huomioida omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden näkökulma. Kun kaikki yrittäjyyskasvatusta toteuttavat tahot ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen ja puhuvat samaa kieltä, on kasvatuksen suunnitteluun, toteutukseen ja yhteistyöhön entistä paremmat lähtökohdat.

7.2.4 Asenteet yrittäjyyskasvatukseen

Seuraavaksi lähestytään pääongelmaa neljännen aliongelman avulla:

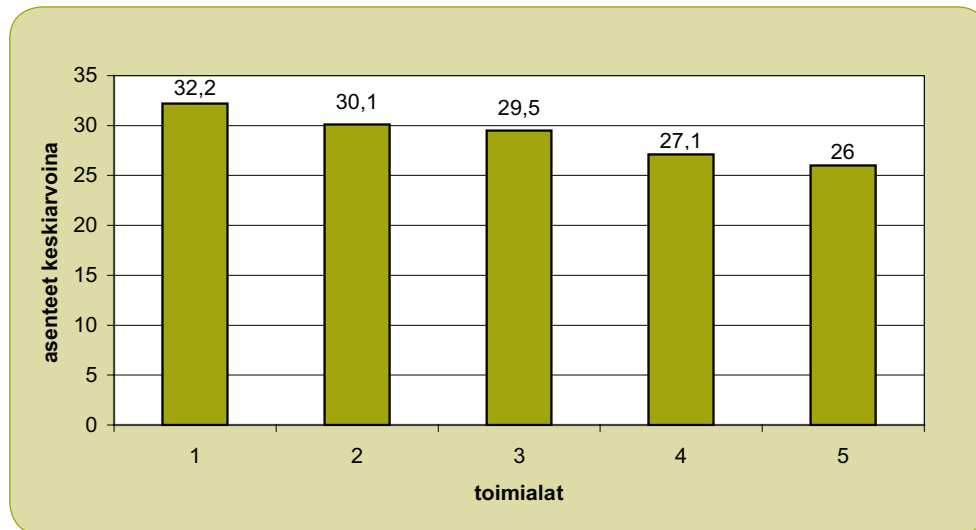
1.4 Miten asennoidutaan yrittäjyyskasvatukseen?

Yleisesti asenteet yrittäjyyskasvatukseen eivät ole negatiivisia eivätkä positiivisia. Asennemittarissa on skaala 11–44, tilastollinen ka 27,5 ja kaikkien vastaajien kes-

kiarvo on 27,6. Tilastollisesti melkein merkitsevä ero esiintyy kuitenkin siten, että kunnat 1 (kaksi kuntaa) eroavat melkein merkitsevästi ennusteensa ylittävistä kunnista ($p = 0,04$). Heikoimmat asenteet yrittäjyyskasvatukseen ilmenevät sellaisissa kunnissa, jotka ovat ylittäneet oman ennusteensa ($ka = 26,6$). Mainittakoon, että keskiarvoon nähden asenteet eivät kuvasta mitenkään vahvaa negatiivisuutta yrittäjyyskasvatukseen. Kuviossa 6 ilmenevät opetuslalla asenteet yrittäjyyskasvatukseen.

Positiiviset asenteet yrittäjyyskasvatukseen ovat opinto-ohjaajilla ($ka = 32,2$, $kh = 4,9$) sivistystoimenjohtajilla tai vastaavilla viranhaltijoilla ($ka = 30,1$, $kh = 4,46$), rehtoreilla tai johtajilla ($ka = 29,5$, $kh = 4,55$). Heikoimmat asenteet ovat luokkien 1–6 opettajilla ($ka = 26,0$; $kh = 4,8$). Tämä on tilastollisesti melkein merkitsevä ero sivistystoimenjohtajiin nähden ($p = 0,05$).

Niillä opettajilla, jotka opettavat luokilla 7–9, on paremmat asenteet yrittäjyyskasvatusta kohtaan, joskaan eivät erityisen positiiviset ($ka = 27,01$, $kh = 6,1$). Keskihajonta kuitenkin osoittaa asenteiden heterogeenisyyden. Erityisesti kotitalouden ($ka = 29,0$, $kh = 6,1$) käsityön ($ka = 28,5$, $kh 6,8$) sekä historian ja yhteiskuntaopin ($ka = 27,4$, $kh = 5,7$) opettajien

1 = opinto-ohjaajat

2 = sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat

3 = rehtorit tai johtajat

4 = luokkien 7–9 opettajat

5 = luokkien 1–6 opettajat

Kuvio 6. Asenteet yrittäjyyskasvatukseen opetustoimessa (N 230)

joukossa on yrittäjyyskasvatukseen kohtuullisen positiivisesti asennoituvia. Kuitenkin vastausten joukossa on hajontaa, joten asenteita ei voi täysin yleistää tiettyyn aineenopettajaryhmään. Muiden aineenopettajien asenteet olivat hieman yleistä keskiarvoa alhaisemmat (ka = n. 26, kh = n. 5). Eri sukupuolten ja eri-ikäisten välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa. Yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen osallistuneilla ja osallistumattomilla on tilastollisesti erittäin merkitsevä ero asenteissa yrittäjyyskasvatukseen. Koulutukseen osallistuneilla (ka = 30,1, kh = 4,4) ovat asenteet merkitsevästi positiivisemmat kuin niillä, jotka eivät ole osallistuneet koulutukseen (ka = 26,9, kh = 4,86).

Elinkeinoasioista vastaavien henkilöiden ja yrittäjien edustajien asennoitumista yrittäjyyskasvatukseen tutkittiin suppeammin. Erot opetustoimeen nähden ovat tilastollisesti erittäin merkitsevät näiden muuttamien kysymysten kohdalla (kysymykset: 19a) *Yrittäjyyskasvatus on tärkeää tuoda esille, jotta pystytään vahvistamaan yrittäjyyttä*; 19c) *Mielestäni yrittäjyyskasvatus on tärkeä alue, mutta minun ei kuulu toteuttaa sitä*). Skaalan ollessa 2–8, saatiin seuraavat arvot: elinkeinoasioista vastaavat henkilöt ka = 6,7, kh = 1,1; yrittäjät ka = 7,08, kh = 1,18. Opetustoimen osalla arvot vaihtelevat seuraavasti ka: 6,6–5,23, kh: 1,5–2,00. Keskihajonta kuitenkin osoittaa selkeästi, että myös opetustoimen piirissä on joukossa sellaisia henkilöitä, jotka asennoituvat positiivisesti yrittäjyyskasvatukseen.

Jos opetusalan henkilöillä on kokemusta liike-elämästä, on tällä tilastollisesti erittäin merkitsevä yhteys positiivisten asenteiden kehittymiseen ($p = 0,000$), (kokemusta ka = 28,99, kh = 4,93; ei kokemusta ka = 26,17, kh = 4,6).

Positiivisemmat asenteet ilmenivät seuraavien väittämien kohdalla (skaala 1–4): 19e) *Yrittäjyyskasvatus liittyy hyväosaisten kasvatukseen* (ka = 3,4, kh = 0,83, huom! keskiarvoja laskettaessa lause käännettiin, ja tulokset ovat oikeastaan väittämälle ”Yrittäjyyskasvatus ei liity hyväosaisten kasvatukseen”. 19f) *Tuotaessa yrittäjyyskasvatus peruskouluun, on vaarana, että perusopetuksen tasa-arvo-ajatus tulevaisuudessa häviää* (ka = 3,2, kh = 0,83, huom! käännetty kysymys). Negatiivisemmat asenteet ilmenevät seuraavissa väittämässä: 29f) *Uudessa opetussuunnitelmassa on paljon tärkeämpiä sisältöjä kuin aihekokonaisuus ”osallistuva kansalaisuus*

ja yrittäjyys” (ka = 2,14, kh = 0,84, huom! käännetty kysymys), 19d) *Haluaisin osallistua yrittäjyyskasvatukseen koulutukseen* (ka = 2,31, kh = 0,81).

Kysyttäessä tarkemmin niiltä henkilöiltä, jotka halusivat yrittäjyyskasvatukseen koulutusta (N 76), koulutuksen sisällöllisiä toiveita, tuli esille seuraavat koulutustoiveet (kysymys 22b): konkreettisten ideoiden saaminen (47,7 %), tietoa yrittäjyydestä (27,6 %), perusasioita yrittäjyyskasvatuksesta (10,5 %) ja sisäisen yrittäjyyden kehittämisestä (6,6 %).

Tutkimus osoittaa, että asenneilmapiiri yrittäjyyskasvatukseen toteutukseen on kohtuullisen suotuisa, esimerkiksi yrittäjyyskasvatukseen ei katsota heikentävän oppilaiden tasa-arvoa tai sen ei katsota liittyvän ns. hyväosaisten kasvatukseen. Yrittäjyyskasvatus mielletään siis ns. koko kansan kasvatukseksi. Opetussuunnitelmaprosessissa yrittäjyyskasvatusta kohtaan on selkeästi negatiivisemmat asenteet, mikä voi aiheutua siitä, että esimerkiksi ainekohtaiset tavoitteet koetaan paljon tärkeämmiksi.

Yrittäjyyskasvatukseen koulutuksella ja yrittäjyyskasvatusasenteilla on selkeä yhteys. Todennäköistä on, että koulutuksella on suotuisa vaikutus asenteisiin. Asenneväittämät kuitenkin tuovat esille, että opetuslalla ihmiset eivät juuri halua lähteä yrittäjyyskasvatukseen. Negatiiviset asenteet koulutusta kohtaan voivat perustua siihen, että koko opetussuunnitelmaprosessissa on niin paljon erilaisia tärkeitä opetukseen liittyviä asioita, joiden pohjalta pitäisi hakeutua koulutukseen. Tämän vuoksi tulisi pohtia, miten saadaan opettajat motivoitumaan nimenomaan yrittäjyyskasvatukseen koulutuksesta.

Liike-elämän tuntemuksella ja positiivisilla yrittäjyyskasvatusasenteilla on selkeä yhteys. Tutkimus tukee sitä näkemystä, että opetuslalla tulee lisätä liike-elämän tuntemusta.

7.2.5 Yrittäjyyskasvatukseen koettu merkitys opetussuunnitelmauudistuksessa

Pääongelmaa tarkastellaan myös seuraavan alaongelman kautta:

1.5 Minkä merkityksen yrittäjyyskasvatus saa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä?

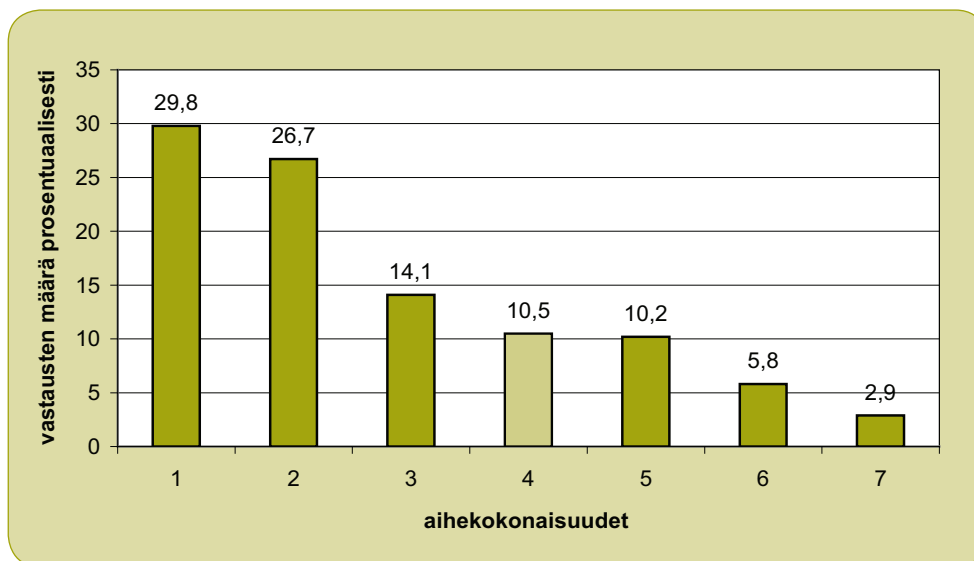
Kysymyksillä: 19h) *Yrittäjyyskasvatuksessa toteutetaan mielestäni perusopetuksen tavoitteita sekä* 19g) *Oppiaineiden sisältöjen opettaminen on yhtä tärkeää kuin yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen* kartoitettiin yrittäjyyskasvatuksen merkityksellisyyttä suhteessa muihin tavoitteisiin. Yleisesti ottaen yrittäjyyskasvatusta ei koettu erityisen merkitykselliseksi tai merkityksettömäksi (19g: ka = 2,77, kh = 1,07; 19h: ka = 2,76, kh = 0,74). Keskihajonnat kuitenkin osoittavat, että vastauksissa on eroja. Eri kuntatyyppien välillä on tilastollisesti merkitsevä ero näiden kysymysten välillä (19g: p = 0,002; 19h: p = 0,001). Heikoin merkitys yrittäjyyskasvatuksella on ennusteensa ylittävissä kunnissa (ka = 2,6, kh = 1,01). Jokseenkin vahva merkitys yrittäjyyskasvatuksella on ennusteensa alittavissa kunnissa (ka = 2,9, kh = 0,97). Tärkeänä yrittäjyyskasvatusta pidetään yritteliäissä kunnissa (ka = 3,12, kh =

0,88) sekä 1 kunnissa (ka = 3,00, kh = 1,13).

Tutkittaessa aihekokonaisuuden ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” merkityksellisyyttä opetussuunnitelmauudistusprosessissa, pyydettiin vastaajia valitsemaan kolme aihekokonaisuutta seitsemästä, jotka he kokivat tärkeimmiksi perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa (mittarissa tehtävä 7).

Kuviossa 7 ilmenee aihekokonaisuuksien koettu tärkeysjärjestys. Aihekokonaisuudet nousevat esille seuraavasti: 1) Ihmisenä kasvaminen (294 merkintää, 29,8 %), 2) Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta (264 merkintää, 26,7 %), 3) Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys (139 merkintää, 14,1 %), 4) Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys (104 merkintää, 10,5 %), 5) Viestintä- ja mediataito (101 merkintää, 10,2 %), 6) Turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen (57 merkintää, 5,8 %), 7) Teknologia ja ihminen (29 merkintää, 2,9 %).

Selkeästi tärkeimmiksi aihekokonaisuusiksi koettiin ”Ihmisenä kasvaminen” sekä ”Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta”. Lisäksi ”Kult-

1 = Ihmisenä kasvaminen	4 = Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
2 = Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä kehityksestä	5 = Viestintä ja mediataito
3 = Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys	6 = Turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
	7 = Teknologia ja ihminen

Kuvio 7. Aihekokonaisuuden tärkeys perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa (N 299)

tuuri-identiteetti ja kansainvälisyys” arvioitiin jossain määrin keskeiseksi aiheeksi. ”Viestintä- ja mediataito” koettiin lähes yhtä tärkeäksi kuin ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”. ”Turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen” sekä ”Teknologia ja ihminen” eivät tulosten mukaan ole kovin tärkeäksi koettuja aihekokonaisuuksia.

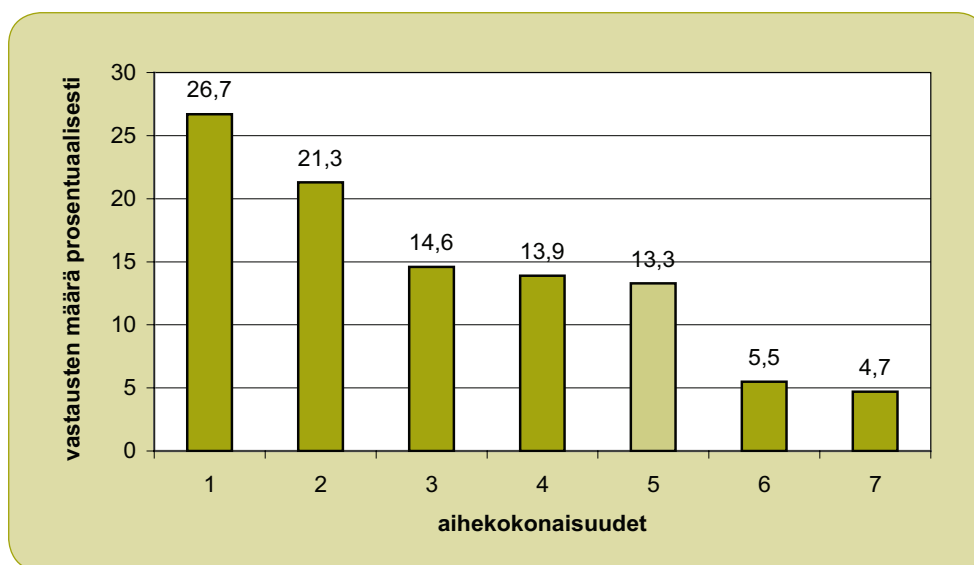
Aihekokonaisuuksien merkitystä opetussuunnitelmassa tutkittiin myös siten, että vastaajia pyydettiin merkitsemään kolme aihekokonaisuutta, joita he mieluiten toteuttaisivat omassa opetuksessaan (opettajat), koulun opetuksessa (rehtorit, johtajat) tai kunnan opetuksessa (sivistystoimenjohtajat) (mittarissa tehtävä 8).

Kuviossa 8 tuodaan esille aihekokonaisuuksien koettu merkitys opetuksessa.

Perusopetuksessa koetaan merkittäväksi, että oppilaan kasvua ja kehitystä tuetaan sekä kiinnitetään huomioita ympäristönäkökulmiin. Näiden asioiden esille tuleminen ei ole erityisen poikkeavaa: oppilaan kasvun tukeminen kuuluu erityisesti perusopetuksen tehtävään ja ympäristönsuojelulla on ollut keskeinen sija perusopetuksessa viimeisten vuosien aikana. Nämä kasvatukselliset aiheet ovat tuttuja ja niiden merkitystä on painotettu. Samoin kansainvälisyys-

kasvatus on ollut erityisenä trendinä viime aikoina, joten ”Kulttuuri-identiteetin ja kansainvälisyyden” tärkeäksi kokeminen on jokseenkin luonnollista. Muita näitä ns. uusia aihekokonaisuuksia ei ole aikaisemmin toteutettu niin selkeästi läpäisyperiaatteella. Tällä on ilmeisesti vaikutusta siihen, miten merkitykselliseksi aihekokonaisuudet koetaan opetussuunnitelmaudistuksessa ja käytännön opetuksessa. Aihekokonaisuuksien ”Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys”, ”Viestintä ja mediataito” sekä ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” konkreettinen toteuttaminen on jo selvästi motivoivampaa suhteessa siihen, miten merkitykselliseksi ne koetaan opetussuunnitelmaudistuksessa. Aiheet siis herättävät henkilökohtaisella tasolla kiinnostusta, mikä on tärkeää, jos halutaan konkreettisesti kehittää yrittäjyyskasvatusta.

”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” nousee esille jossain määrin ns. oudompien aihekokonaisuuksien joukosta. Yrittäjyyskasvatuksen kehittymiselle on siis jokseenkin suotuisat lähtökohdat – varsinkin, jos paikkakunnalla vallitsee yrittäjähenkinen ilmapiiri. Jos kunta on erityisen ”kunnostautunut” opetustehtävässään aineenopetuksen näkökulmasta, on todennäköistä, että yrittäjyyskasvatusta opetussuunnitelmassa ei koeta niin tärkeänä.

- 1 = Ihmisenä kasvaminen
- 2 = Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä kehityksestä
- 3 = Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys

- 4 = Viestintä ja mediataito
- 5 = Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- 6 = Turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
- 7 = Teknologia ja ihminen

Kuvio 8. Aihekokonaisuuksien tärkeys opetuksessa (N 299)

6.6.6 Resurssit yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen

Lopuksi ensimmäistä pääongelmaa tutkitaan vielä seuraavan ongelman avulla:

1.6 Millaiset resurssit ovat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen perusopetuksen opetussuunnitelma-uudistuksessa?

Tarvittavia resursseja, kuten rahoitusta, koulutusta, materiaalia, tietoa, yhteistyökumppaneita, johdon tukea, ei ole ollut vastaajien mukaan missään riittävästi. Resurssien riittämättömyys ilmenee siten, että skaalalla 12–48, jossa laskennallinen keskiarvo on 30, saatiin vastauksista yhteensä tilastollinen keskiarvo 24,6. Keskihajonta on 4,22, mikä osoittaa, että korkeimpienkin resurssiarviointien mukaan parhaimmat resurssit ovat lähinnä keskitasoa.

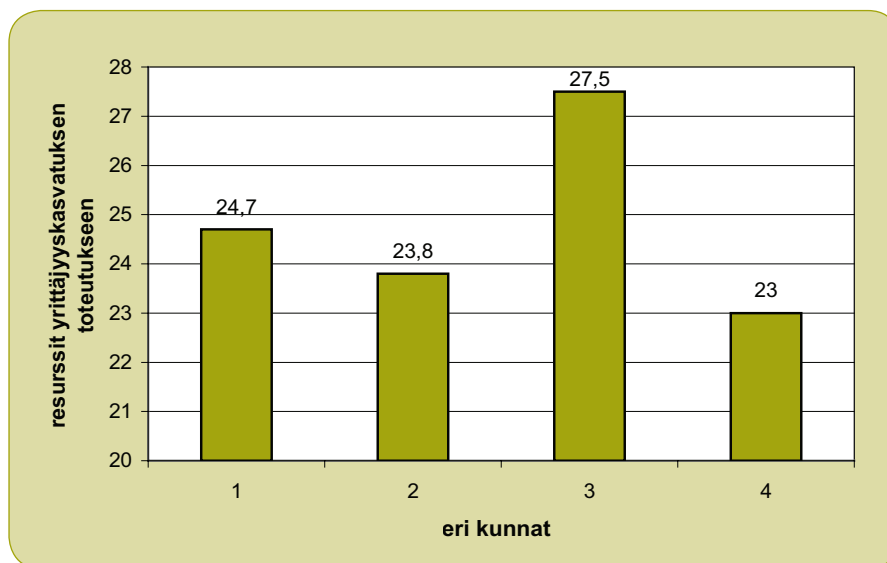
Kuvio 9 osoittaa kuitenkin kuntien väliset erot resurssien arvioinneissa. Ennusteensa alittavissa ja ylittävissä kunnissa sekä 1 kunnissa on vastaajien arviointien mukaan vähiten resursseja yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen. Tilastollisesti merkitsevä ero ($p = 0,002$) ilmenee, kun verrataan yritteliäitä kuntia näihin kol-

meen edellä mainittuun kuntaryhmään. Yritteliäiden kuntien taloudellinen hyvinvointi ei kuitenkaan selitä heidän parempia resurssejaan – kuten jo aikaisemmin mainittiin, yritteliäät kunnat ovat sosioekonomisesti heterogeenisiä.

Ilmeisesti yritteliäissä kunnissa on haluttu priorisoida jossain määrin yrittäjyyskasvatukseen erityisiä taloudellisia resursseja: on kouluttauduttu, tietous yrittäjyyskasvatuksesta on kasvanut ja yleisesti asennoidutaan myönteisesti yrittäjyyskasvatukseen (mainittakoon, että kunnissa 1 keskiarvoa ei ole ehkä tarpeenmukaista verrata täysin muihin kuntiin).

Heikoimmat resurssiarviointit liittyvät erityisesti koulutuksen riittämättömyyteen ($ka\ 2,25 = kh = 0,80$), niukkaan yrittäjyyskasvatuksen oppimateriaaliin ($ka = 2,21, kh = 0,85$) sekä yrittäjyyskasvatustietoon ($ka = 2,30, kh = 0,83$).

Opetusalalla eri tahot arvioivat eri tavoin, miten yrittäjyyskasvatukseen on resursseja. Tilastollisesti ero on erittäin merkitsevä ($p = 0,000$). *Ne henkilöt (siis opinto-ohjaajat, rehtorit ja sivistystoimenjohtajat), joilla on edellä esiteltyjen tulosten mukaan eniten tietoa yrittäjyyskasvatuksesta ja positiivisemmat asenteet yrittäjyyskasvatukseen, arvioivat resurssit parhaimmiksi*

1 = ennusteen ylittävät kunnat

2 = ennusteen alittavat kunnat

3 = yritteliäät kunnat

4 = 1 kunnat

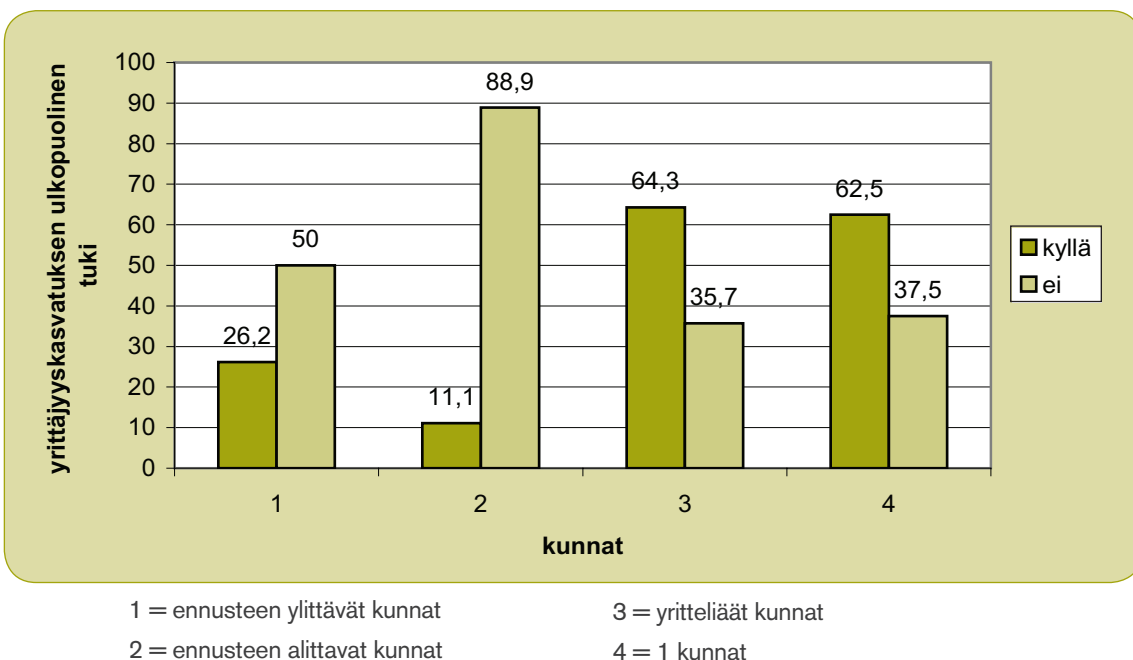
Kuvio 9. Kuntien väliset resurssierot yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen (N 160)

(sivistystoimenjohtajat ka = 26,67, kh = 1,52; rehtorit, johtajat ka = 26,27, kh = 3,6; opetussuunnitelmakoordinaattorit ka = 24,22, kh = 4,07; opettajat 1–6 ka = 23,67, kh = 4,66; opettajat 7–9 ka = 24, 43, kh = 3,45; opinto-ohjaajat ka = 29,38, kh = 3,96). Eri sukupuolten ja eri-ikäisten välillä ei esiinny tilastollisesti merkitsevää eroa resurssien arvioinneissa.

Yrittäjien ja elinkeinoasioista vastaavien henkilöiden resurssiarvioinneissa ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa opetustoimeen nähden. He arvioivat resurssit suppeammassa muodossa, seuraavien väittämien kautta (skaala 1–4): 28i) *Opettajat eivät ole kiinnostuneita yrittäjyyskasvatuksen suunnittelusta ja toteutuksesta (elinkeinoasiamiehet ka = 3,1, kh = 0,83; yrittäjät ka = 2,5, kh = 0,70, huom! käännetty kysymys), 28k) Tiedän yrittäjyyskasvatuksen konkreettisesta toteuttamisesta (elinkeinoasiamiehet ka = 2,77, kh = 0,93; yrittäjät ka = 2,76, kh = 1,07), 28p) Kuntamme on yrittäjyyshenkinen (elinkeinoasiamiehet ka = 3,37, kh = 0,62; yrittäjät ka = 2,9, kh = 0,168).* Keskiarvot kuitenkin osoittavat, että elinkeinoasioista vastaavien henkilöiden sekä yrittäjien arviot ovat kautta linjan opetusalan arvioita jossain määrin positiivisemmat.

Yrittäjyyskasvatukseen saatua ulkopuolista tukea kartoitettiin vielä seuraavan kysymyksen avulla: 21c) *Jos olette jo toteuttaneet yrittäjyyskasvatusta, niin oletteko saaneet ulkopuolista rahoitusta ja tukea?* Tähän kysymykseen vastasivat rehtorit, johtajat, opetussuunnitelmakoordinaattorit, yrittäjät, sekä elinkeinoasioista vastaavat henkilöt. Vastauksia saatiin yhteensä seuraavasti: vahvojen ennusteiden kunnat 84 kpl, heikkojen ennusteiden kunnat 54 kpl, yritteliäät kunnat 14 kpl, 1 kunnat 8 kpl.

Kuviosta 10 selviää yrittäjyyskasvatuksen ulkopuolisen tuen prosentuaalinen osuus eri kunnissa. Tuen määrä on selkeästi korkein yritteliäissä kunnissa ja 1 kunnissa. Kuten aikaisemminkin on todettu, näiden kuntien vertaaminen ei ole pienemmän otoksen suhteen suoraan verrannollista muihin kuntiin. Ennusteen ylittävien ja alittavien kuntien välinen ero on merkittävä. Esimerkiksi ennusteen alittavissa kunnissa melkein 90 % vastaajista on ilmoittanut, että mitään ulkopuolista tukea yrittäjyyskasvatukseen ei ole saatu. Ennusteen ylittävissä kunnissa puolet vastaajista on ilmoittanut, että yrittäjyyskasvatukseen ei ole saatu tukea.

Kuvio 10. Yrittäjyyskasvatuksen ulkopuolisen tuen määrä eri kunnissa (N 160)

Ilmeisesti kunnan "kunnostautuminen" opetustyössä vaikuttaa siihen, miten kouluissa toteutettua yrittäjyyskasvatusta on taloudellisesti tuettu. Yritteliäissä kunnissa todennäköisesti heijastuu yritteliäisyyden ilmapiiri siten, että yrittäjyyskasvatus koetaan tärkeäksi ja sitä halutaan näissä kunnissa tukea – siitäkkin huolimatta, että kunnan taloudellinen tila ei ole ehdottoman vakaa.

Kuviossa 11 tuodaan esille, miltä tahoilta yrittäjyyskasvatukseen on saatu ulkopuolista rahoitusta ja tukea. *Yrittäjyyskasvatuksen ulkopuolinen tuki on lähinnä yrittäjiltä tai paikalliselta yrittäjäjärjestöltä ja lisäksi tukea saadaan jossain määrin Euroopan unionilta.* Maakunnat, valtio, Lions Club, vanhemmat ja pankit ovat hie- man tukenet yrittäjyyskasvatuksen toteutumista.

7.3 Perusopetuksen opetus- suunnitelmien perusteiden ohjaavuus

Tutkimuksessa haluttiin tutkia yrittäjyyskasvatuksen opetus- suunnitelmien laadintaa toisen pääongelman avulla:

2.Miten perusopetuksen opetus- suunnitelmien perusteet ohjaavat yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin opetussuunnitelmiin?

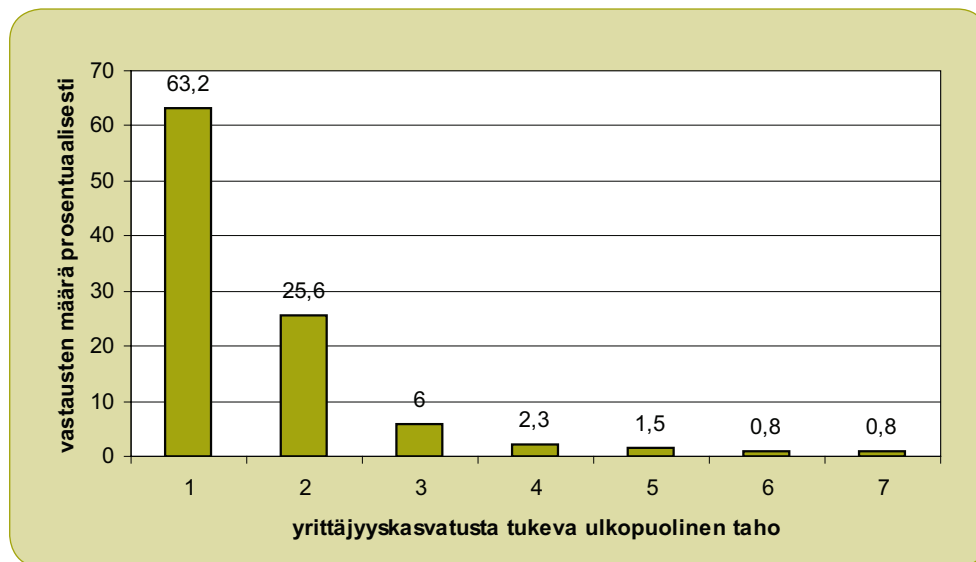
Tätä pääongelmaa tarkastellaan seuraavien tekijöiden avulla: opetussuunnitelmatyötä toteuttavat tahot, integrointi opetussuunnitelmaan, kokemukset, opetus- suunnitelmauudistuksen rakenteen ohjaavuus, paikallisten kehittämistarpeiden huomioiminen.

7.3.1 Yrittäjyyskasvatuksen opetus- suunnitelmatyötä toteuttavat tahot

Toista pääongelmaa selvitetään seuraavan alaongelman avulla:

2.1 Ketkä integroivat yrittäjyys- kasvatuksen opetussuunnitelmiin

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyötä tekevät lähinnä opettajat. (Mittarin vastauskaala on 6–36. Laskennallinen keskiarvo on 21. Kaikkien vastaajien tilastollinen keskiarvo on 10,56 ja keskihajonta 2,66).

1 = Yrittäjät / paikallinen yrittäjäjärjestö	5 = Lions Club
2 = Euroopan Unioni (kuten ESR)	6 = Valtio
3 = Maakunta, aluetuki	7 = Pankit
4 = Vanhemmat	

Kuvio 11. Yrittäjyyskasvatusta tukevat ulkopuoliset tahot prosentuaalisesti (N 160)

Elinkeinoelämä, järjestöt ja oppilaat eivät ole mukana tässä opetussuunnitelmaprosessissa, johon yrittäjyyskasvatus sisältyy. Kuntien välillä ei ole merkitsevää eroa ja näissä arvioinneissa ei ole eroa sukupuolten ja eri-ikäisten välillä. Ainoastaan yritteliäissä kunnissa ja 1 kunnissa ilmenee, että sivistystoimen johtajat tai vastaavat viranhaltijat sekä koulujen rehtorit ja johtajat tukevat yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyötä. Yleisesti yläluokkien opettajat arvioivat saavansa jossain määrin alaluokkien opettajia enemmän tukea yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyöhön koulun johdolta.

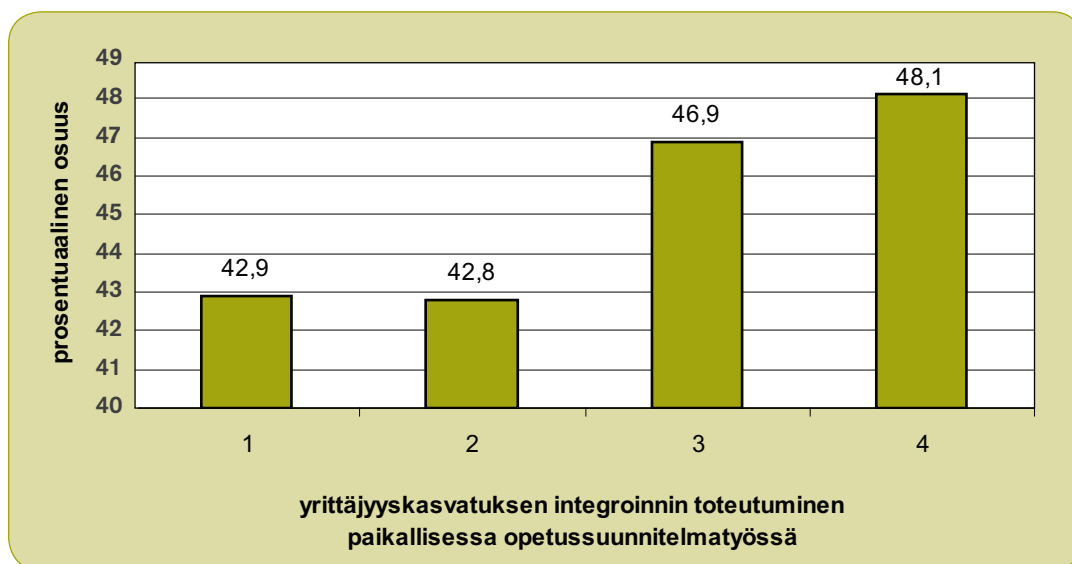
7.3.2 Integrointi paikallisiin opetussuunnitelmiin

Perusopetuksen perusteiden ohjaavuutta tutkittiin myös siitä lähtökohdasta, miten ne ohjaavat paikallisessa opetussuunnitelmatyössä integroimaan yrittäjyyskasvatuksen tähän kokonaisuuteen. Tätä työtä tutkittiin alaongelman 2.2. avulla:

2.2. Miten yrittäjyyskasvatus integroidaan paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

Yleisesti yrittäjyyskasvatusta ei erityisen vahvasti tuoda paikallisiin opetussuunnitelmiin, sillä arvioinnit osoittavat, että yrittäjyyskasvatusta ei integroida merkittävästi opetussuunnitelmassa oppiaineisiin tai muuhun koulun toimintaan. Kun pistemäärät tämän mittarin alueella ovat 19–76 ja laskennallinen keskiarvo on 47,5, kaikkien vastaajien tilastollinen keskiarvo on 43,6 ja keskihajonta 7,76. Tilastollisesti merkitsevä ero ($p = 0,05$) ilmenee kuitenkin kuntien välisessä opetussuunnitelmatyössä.

Kuvio 12 havainnollistaa kuntien väliset erot. Ennusteen ylittävissä ja alittavissa kunnissa yrittäjyyskasvatuksen integrointi opetussuunnitelmiin on hyvin samankaltaista (vahvat kunnat: ka = 42,9, kh 7,8; heikot kunnat: ka = 42,8, kh = 7,2). Yritteliäissä ja 1 kunnissa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö sujuu jo kohtuullisesti, sillä tilastollinen keskiarvo (yritteliäät kunnat ka = 46,9, kh = 7,6; 1 kunnat ka = 48,1; kh = 8,9) on lähellä laskennallista keskiarvoa näissä kunnissa. Tilastollisesti melkein merkitsevä ero ($p = 0,03$) ilmenee myös siinä, miten opetusalan eri toimissa työskentelevät arvioivat yrittäjyyskasvatuksen integroinnin opetussuunnitelmiin.

1 = ennusteen ylittävät kunnat
2 = ennusteen alittavat kunnat

3 = yritteliäät kunnat
4 = 1 kunnat

Kuvio 12. Yrittäjyyskasvatuksen integroinnin toteutumisen paikallisessa opetussuunnitelmatyössä eri kunnittain (N 226)

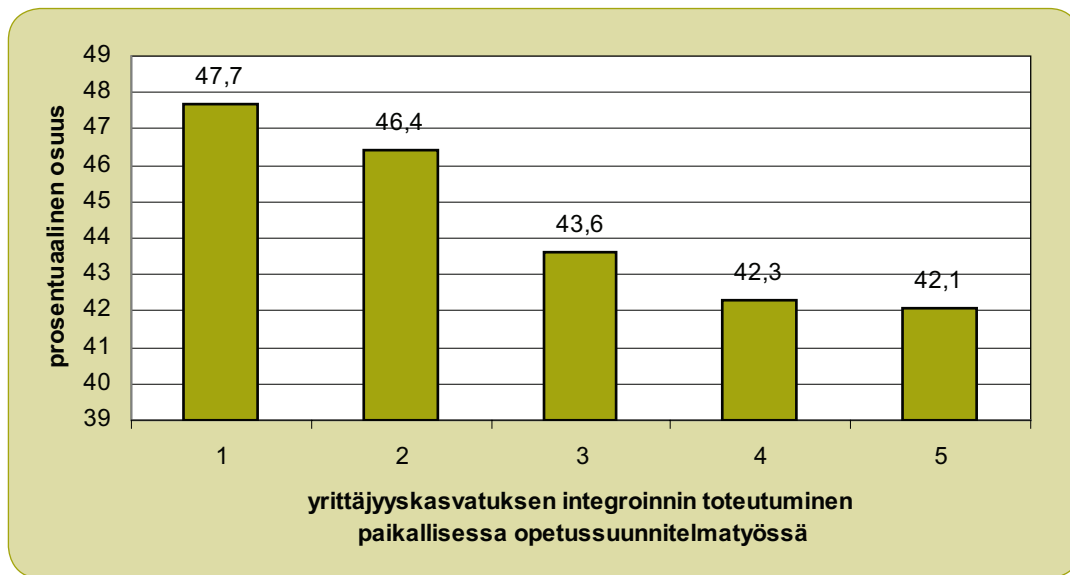
Kuviossa 13 havainnollistuu eri ammattiryhmien väliset erot arvioinneissa. Sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, rehtorit ja johtajat arvioivat yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön sujuvan paikallisella tasolla jokseenkin mallikkaasti (sivistystoimenjohtajat ka = 47,7, kh = 7,8; rehtorit, johtajat ka = 46,4, kh = 8,3). Käytännön opetusta toteuttavat tahot, opetussuunnitelmakoordinaattorit sekä opettajat luokilla 1-6 ja 7-9 eivät koe, että paikallisessa opetussuunnitelmatyössä yrittäjyyskasvatus tulisi erityisemmin esille (ops-koordinaattorit ka = 43,6, kh = 7,0; opettajat 1-6 ka = 42,3, kh = 7,4; opettajat 7-9 = 42,1, kh = 7,0). On kuitenkin huomattavaa, että keskihajonnat osoittavat eri ammattiryhmien arvioinneissa olevan eroja (vrt. esim. edellä esitetyt kuntaerot).

Aineenopettajien väliset erot arvioinneissa tuovat esille, että kotitalousopettajat ja opinto-ohjaajat kokevat yrittäjyyskasvatuksen integroinnin paikalliseen opetussuunnitelmaan sujuvan kohtuullisen hyvin (kotitalous ka = 50, kh = 6,3; opinto-ohjaus ka = 46,1, kh = 9,4). Huomattavaa on, että historian ja yhteiskuntaopin opettajat arvioivat, että paikallisessa opetussuunnitelmatyössä yrittäjyyskasvatuksen integrointi

ei erityisemmin painotu (ka = 43; kh = 5,6). Aineenopettajien arviointeihin on suhtauduttava kuitenkin varauksella, sillä tietyn aineryhmän edustajien määrä ei ole tässä tutkimuksessa riittävä siten, että tuloksia voidaan yleistää yleisellä tasolla koko aineenopettajaryhmään.

Yksittäisten kysymysten vastausten erot tuovat seuraavat piirteet esille paikallisesta opetussuunnitelmatyöstä, johon yrittäjyyskasvatus integroidaan: Opetussuunnitelmatyössä on pohdittu jossain määrin, mitä yrittäjyyskasvatus on ja mitä hyötyä siitä on oppilaalle (kysymykset 25h: ka = 2,56, kh = 0,8; 25e: 2,41, kh = 0,78). Yrittäjyyskasvatuksen integrointi opetussuunnitelmaan tuo hieman muutoksia oppiaineiden opetukseen (kysymys 25l: ka = 2,4, kh = 0,9). Yrittäjyyskasvatuksen toteutusta on suunniteltu toteutettavan jossain määrin yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa (kysymys 25e: ka = 2,41; kh = 0,78). Yrittäjyyskasvatuksen seuranta tai arviointia ei ole lähes ollenkaan suunniteltu (kysymys 25k: ka = 1,8, kh = 0,74).

Vastaajilta kysyttiin aikovatko he seuraavan vuoden aikana toteuttaa aikaisempaa enemmän yrittäjyyskasvatusta kunnassa, koulussa tai omassa opetuksessa.

1 = sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat
2 = rehtorit, johtajat

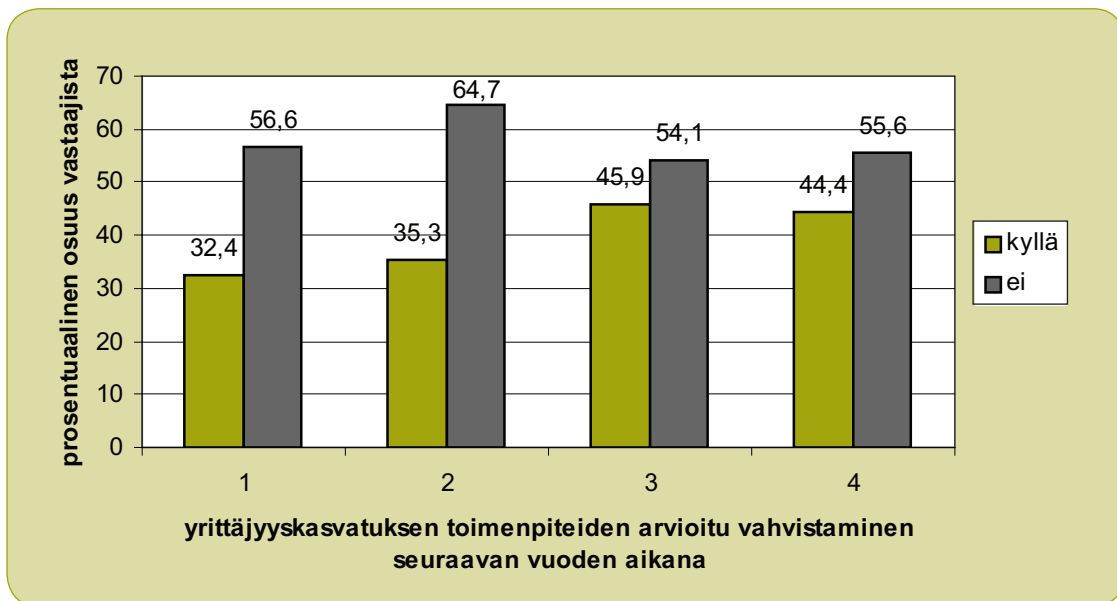
3 = opetussuunnitelmakoordinaattorit
4 = opettajat, luokat 1-6
5 = opettajat, luokat 7-9

Kuvio 13. Yrittäjyyskasvatuksen integroinnin toteutuminen paikallisessa opetussuunnitelmatyössä, arvioinnit ammattiryhmittäin opetuslalla (N 226)

Yhteensä 35,6% vastaajista arvioi, että he aikovat vahvistaa yrittäjyyskasvatusta. 59,5% prosenttia vastaajista koki, että he eivät aio toteuttaa aikaisempaa enempää yrittäjyyskasvatusta. Kuntaerot ilmenevät seuraavasta kuviosta 14. Ero on tilastollisesti merkitsevä ($p = 0,01$).

Erityisesti yritteliäissä kunnissa sekä 1 kunnissa

vahvistetaan seuraavan vuoden (2005–2006) aikana yrittäjyyskasvatusta. Ennusteen ylittävissä ja alittavissa kunnissa arviot yrittäjyyskasvatuksen vahvistamisesta ovat alhaisemmat. Huomattavaa on, että erityisesti ennusteen alittavissa kunnissa on sellaisia henkilöitä kaikkein eniten, jotka eivät aio toteuttaa aikaisempaa enemmän yrittäjyyskasvatusta.

1 = ennusteen ylittävät kunnat
2 = ennusteen alittavat kunnat

3 = yritteliäät kunnat
4 = 1 kunnat

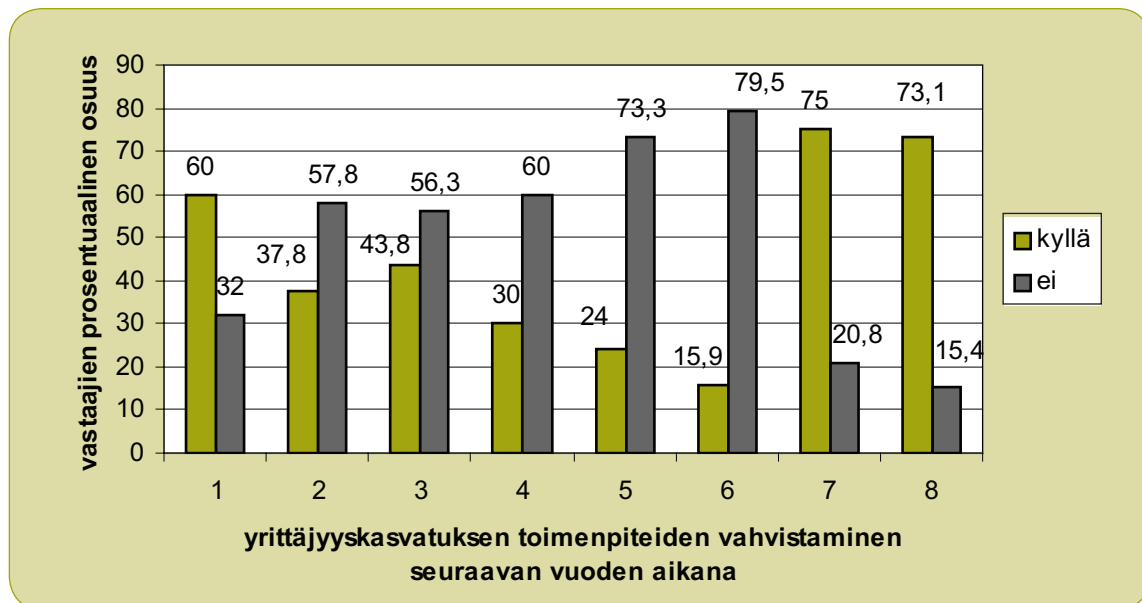
Kuvio 14. Yrittäjyyskasvatuksen toimenpiteiden arvioitu vahvistaminen eri kunnissa prosentuaalisesti seuraavan vuoden aikana (N 326)

Toimialoittain ilmenevät seuraavat erot kuviosta 15. Sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, kuntien elinkeinoasioista vastaavat henkilöt sekä yrittäjien edustajat aikovat seuraavan vuoden (2005–2006) aikana toteuttaa aikaisempaa enemmän yrittäjyyskasvatusta. Jossain määrin rehtorit tai johtajat, opetussuunnitelmakoordinaattorit sekä opinto-ohjaajat aikovat vahvistaa yrittäjyyskasvatuksen kehittämistä omissa kouluissaan. Kuitenkin noin puolet heistä arvioi, etteivät he suunnittele lisäävänsä koulujensa yrittäjyyskasvatusta. Kaikkein heikointa on opettajien keskuudessa orientaatio yrittäjyyskasvatuksen lisäämiseen. Noin 75 % kaikista opettajista arvioi, etteivät he aio toteuttaa aikaisempaa enempää yrittäjyyskasvatusta seuraavana vuonna. Aineenopettajista noin 16% ja luokanopettajista noin 24 % toi esille, että he vahvistavat yrittäjyyskasvatusta omassa opetuksessaan. Aineenopettajista lähinnä historian ja yhteiskuntaopin sekä kotitalouden opettajat aikovat jossain määrin vahvistaa yrittäjyyskasvatusta opinto-ohjaajien lisäksi. Eri sukupuolten ja eri-ikäisten välillä ei ole tilastol-

lisesti merkittävää eroa. Tietyissä määrin miehet ovat kuitenkin naisia kiinnostuneempia yrittäjyyskasvatuksen lisäämisestä.

Tulokset osoittavat, että yrittäjyyskasvatuksen integroinnin paikallisiin opetussuunnitelmiin tekevät lähinnä opettajat. Ainoastaan yritteliäissä ja 1 kunnissa ilmenee, että rehtorit, johtajat sekä sivistystoimenjohto ovat tässä prosessissa mukana. Myös näissä kunnissa yrittäjyyskasvatuksen integrointi tapahtuu sen kaltaisesti, miten opetussuunnitelmauudistuksessa olisi tarkoituksenmukaista kehittää yrittäjyyskasvatusta. Lisäksi näissä kunnissa aiotaan selkeästi vahvistaa vuosien 2005–2006 aikana yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista perusopetuksessa. Ennusteen allittavissa ja ylittävissä kunnissa ei tämänkaltaista aihekokonaisuustyötä tehdä eikä käytännössä haluta siinä määrin yrittäjyyskasvatusta jatkossa toteuttaa.

Yleisesti yrittäjyyskasvatuksen paikallisen opetussuunnitelmatyöskentelyn arvioivat parhaimmaksi sivistystoimenjohtajat, rehtorit sekä

- 1 = sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat
- 2 = rehtorit, johtajat
- 3 = opetussuunnitelmakoordinaattorit
- 4 = opinto-ohjaajat

- 5 = opettajat, luokat 1–6
- 6 = opettajat, luokat 7–9
- 7 = kunnan elinkeinoasioista vastaavat henkilöt
- 8 = yrittäjien edustajat

Kuvio 15. Yrittäjyyskasvatuksen toimenpiteiden vahvistaminen perusopetuksessa seuraavan vuoden aikana prosentuaalisesti eri toimialoittain (N 323)

johtajat. Opettajat kokevat yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön sujuneen heikosti paikallisella tasolla. Kuntatasolla yrittäjyyskasvatusta perusopetuksessa aikovat vahvistaa sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, elinkeinoasioista vastaavat henkilöt sekä yrittäjien edustajat. Opettajat eivät ole siinä määrin motivoituneita yrittäjyyskasvatuksen lisäämisestä omassa opetuksessaan. Mainittakoon kuitenkin, että opettajien arviointit ovat parempia sekä yritteliäissä että 1 kunnissa.

Tässä paikallisessa prosessissa on mietitty yrittäjyyskasvatuksen sisällöllisiä piirteitä, sen hyödyllisyyttä oppilaille ja käytännön toteuttamista yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa. Tähän opetussuunnitelmatyöhön ei ole kuitenkaan sisällynyt syvällisempää suunnitelmallisuutta – esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen seuranta tai arviointia ei ole juurikaan mietitty.

3.3.3 Kokemukset

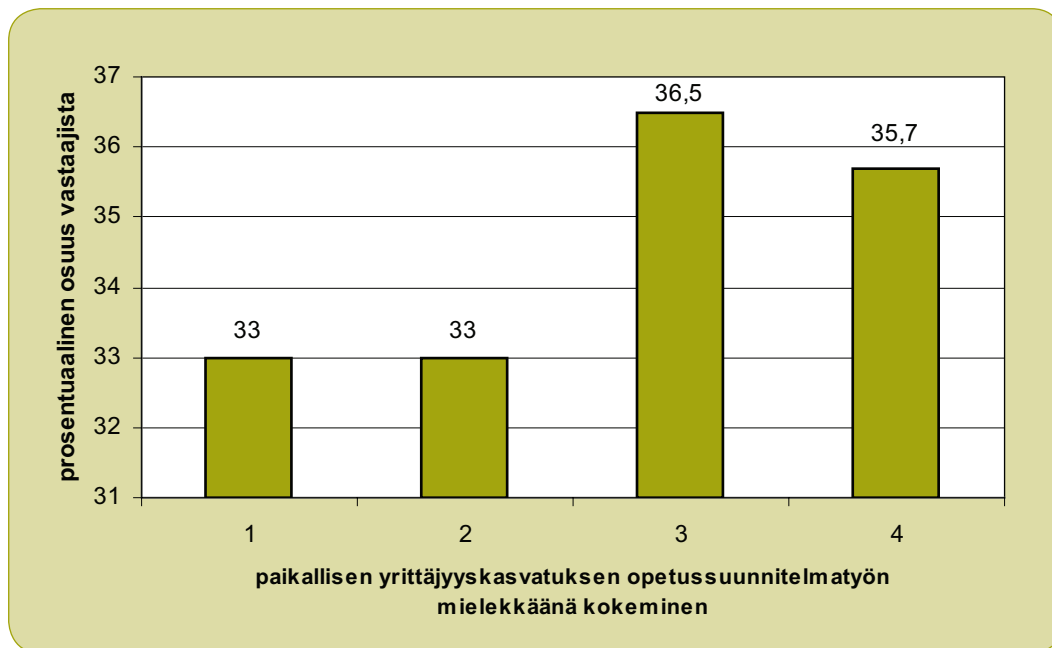
Kokemuksia tästä paikallisesta opetussuunnitelmatyöstä tutkittiin seuraavan alaongelman avulla:

2.3 Millaisena koetaan yrittäjyyskasvatuksen integrointi paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

Paikallisen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön kokemista tutkittiin seuraavista lähtökohdista: paikallinen työskentely, muutos, yhteiskunnan ja valtion rooli.

Yleisesti paikallinen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö koettiin edellä esitetyistä lähtökohdista jossain määrin ikävänä, mikä tulee esille hyvien ja huonojen ennusteiden kuntien kokemuksissa.

Kuvio 16 havainnollistaa kuitenkin tilastollisesti erittäin merkitsevän eron ($p = 0,000$) 1 kuntien ja yritteliäiden kuntien kokemuksissa. Näissä kunnissa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on koettu melko mielekkäänä, sillä tilastollinen keskiarvo on lähellä laskennallista keskiarvoa, joka on 38. (Ennusteen ylittävät kunnat $ka = 33$, $kh = 4,4$; ennusteen alittavat kunnat $ka = 33$, $kh = 4,81$; yritteliäät kunnat $ka = 36,5$, $kh = 4,04$; 1 kunnat $ka = 35,7$, $kh = 6,14$). Selitykset yritteliäiden ja 1 kuntien positiivisempiin kokemuksiin liittyvät seuraaviin tekijöihin: kunnassa on yrittäjähenkkinen ilmapiiri, yrittäjyyskasvatuksesta

1 = ennusteen ylittävät kunnat
 2 = ennusteen alittavat kunnat
 3 = yritteliäät kunnat
 4 = 1 kunnat

Kuvio 16. Paikallisen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön mielekkäänä kokeminen eri kunnissa (N 277)

on tietoa, yrittäjyyskasvatusta on aikaisemmin toteutettu kunnassa ja kunnassa tuetaan sen toteuttamista. Eri kunnissa käsitykset ilmiöstä, muutoksesta itsessään (yrittäjyyskasvatus aihekokonaisuutena nimenomaan opetussuunnitelmaprosessissa) ovat samankaltaiset. Lisäksi valtion ja yhteiskunnan rooli koetaan hyvin samanlaisena joka puolella. Erityisemmin tukea ei kaivata opetushallitukselta tai muilta tahoilta.

Jotkut vastaajat (N 75) toivat tosin esille, että opetussuunnitelmien perusteet eivät ohjanneet riittävästi paikallista opetussuunnitelmatyötä ja he kokivat hankalaksi seuraavat asiat:

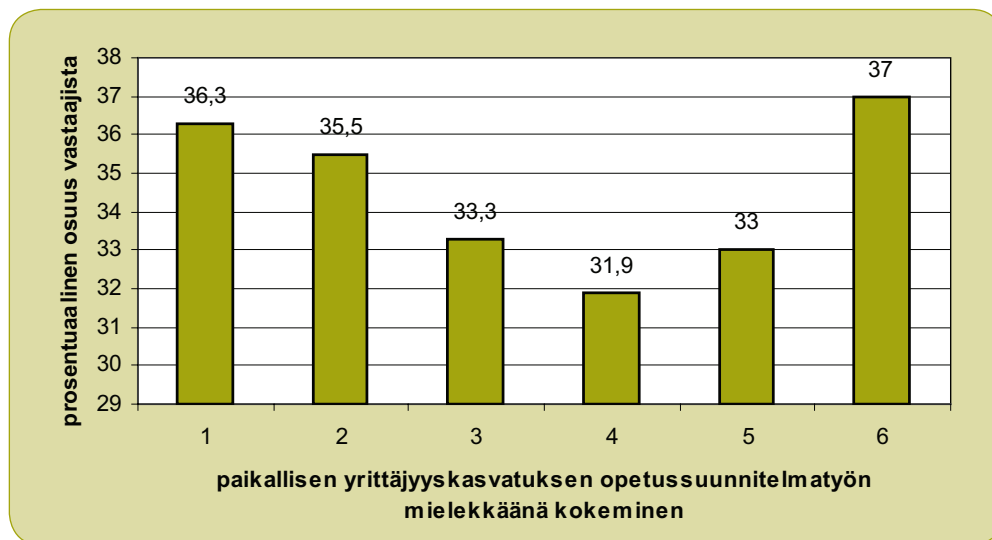
- 1 integrointi oppiaineisiin on vaikeaa (32%)
- 2 opetussuunnitelmien perusteisiin on vaikea keksiä lisättävää (28%)
- 3 opetussuunnitelmien perusteet eivät ohjaa riittävästi (16%)
- 4 yrittäjyyskasvatuksen käsite aiheuttaa sekaannusta (10,7%)
- 5 vastuuta yrittäjyyskasvatuksen konkreettisesta toteuttamisesta ei ole pakko ottaa (8%)
- 6 opetussuunnitelmien perusteiden kieli on vaikeaa, abstraktilla tasolla (5,3 %)

Huomattavaa on, että lähes pääsääntöisesti kriittiset

kommentit tulivat näissä tapauksissa ennusteen ylittävistä kunnista, eli niistä kunnista, joissa mitä ilmeisimmin yrittäjyyskasvatuksen toteutuminen opetussuunnitelmaudistuksessa on heikointa. Näissä kunnissa myös koettiin konkreettisesti yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö vaikeimmaksi.

Opetusalan eri ammattiryhmien kokemukset tulevat esille kuviossa 17. Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on ollut jokseenkin tarkoituksenmukaista sivistysjohtajien, rehtorien, johtajien sekä opinto-ohjaajien mielestä. Opetussuunnitelmakoordinaattorit sekä opettajat kokevat tämän työskentelyn jossain määrin epämielikkäänä (sivistystoimenjohtajat tai vast. ka = 36,3, kh = 2,56; rehtorit, johtajat ka = 35,5, kh = 3,67; opetussuunnitelmakoordinaattorit ka = 33,3, kh = 4,8; opettajat 1–6 ka = 31,9, kh = 5,1; opettajat 7–9 ka = 33, kh = 4,3; opinto-ohjaajat ka = 37, kh = 5,0).

Yrittäjyyskasvatuksen koulutuksella ja liike-elämän kokemuksella on positiivinen yhteys siihen, miten mielekkäänä yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö koetaan. (koulutus $p=0,000^{***}$; liike-elämän kokemus $p=0,016^*$). Eri sukupuolten ja eri-ikäisten

1 = sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat	4 = opinto-ohjaajat
2 = rehtorit, johtajat	5 = opettajat, luokat 1–6
3 = opetussuunnitelmakoordinaattorit	6 = opettajat, luokat 7–9

Kuvio 17. Paikallisen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön mielekkäänä kokeminen eri ammattiryhmittäin opetusallalla (N 275)

vastaajien välillä ei ole tilastollisesti merkitsevää eroa.

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on koettu jossain määrin hankalana, joka tulee erityisesti esille ennusteensa ylittävien kuntien vastauksissa: Yrittäjyyskasvatuksen integrointi oppiaineisiin koetaan vaikeana ja opetussuunnitelmien perusteiden ei katsota antavan tarpeeksi tukea tähän integrointiin. Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen käsite herättää ristiriitaisia käsityksiä. Yritteliäissä kunnissa sekä 1 kunnissa paikallinen prosessi on kuitenkin koettu jokseenkin hyvin. Mielekkyyden kokemusta pohjustavat kunnan yritteliäisyys, aikaisempi prosessi yrittäjyyskasvatuksessa, kouluttautuminen ja johdon tuki. Lisäksi liike-elämän kokemuksella on todennäköisesti positiivinen vaikutus siihen, miten yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun, eli tässä tapauksessa opetussuunnitelmatyöhön, suhtaudutaan.

7.3.4 Opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen ohjaavuus

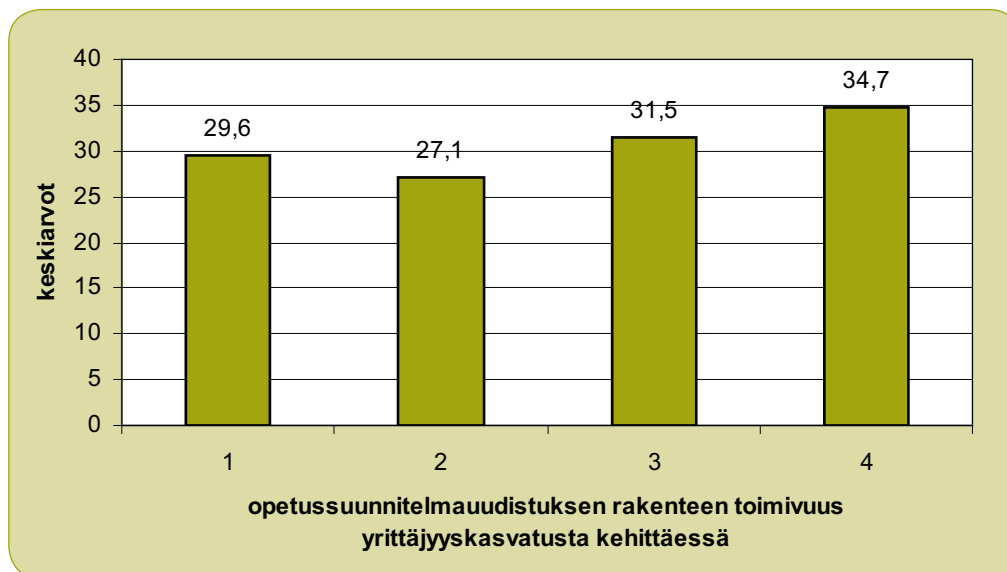
Seuraavan alaongelman avulla selvitettiin, miten perusteiden ohjaavuus toteutui opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen lähtökohdasta:

2.4 Miten opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamisen rakenne tukee yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

Opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen toimivuutta tutkittiin siten, että vastaajat arvioivat, ovatko he opetussuunnitelmaa laadittaessa, johon yrittäjyyskasvatus sisältyy, tukeutuneet valtakunnallisiin perusteisiin sekä pyrkineet ideoimaan omaleimaista opetussuunnitelmaa (kysymys 23 a). Lisäksi vastaajia pyydettiin arvioimaan tämän prosessin vaikuttavuus yrittäjyyskasvatuksen esille tuloon, yhteistyön kehittymiseen ja sen merkitykseen (kysymykset 23b–23l).

Vastaajat arvioivat opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen yrittäjyyskasvatuksen kehittymisen kannalta kohtalaisen toimivaksi (vastausten skaala 12–48, laskennallinen $ka = 30$, tilastollinen keskiarvo 29). Kuntaerot ilmenevät seuraavasta pylväsdiagrammista, kuviosta 18.

Kuvio havainnollistaa ryhmien välillä vallitsevan merkitsevän tilastollisen eron ($p = 0,01$). Sekä ennusteen ylittävissä että alittavissa kunnissa arvioidaan ope-

1 = ennusteen ylittävät kunnat
2 = ennusteen alittavat kunnat

3 = yritteliäät kunnat
4 = 1 kunnat

Kuvio 18. Opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen toimivuuden arviointi yrittäjyyskasvatusta kehittäessä (N 210)

tussuunnitelmauudistuksen rakenteen kehittävän yrittäjyyskasvatusta jokseenkin hyvin. Erityisesti 1 kunnissa opetussuunnitelmauudistuksen rakenne arvioidaan melko hyvin toimivaksi. Ainoastaan ennusteen alittavissa kunnissa vastaajat kokevat, että uudistuksen rakenne ei tue yrittäjyyskasvatuksen kehittämistä (ennusteen ylittävät kunnat: ka = 29,5, kh = 6,4; ennusteen alittavat kunnat: ka = 27,14, kh = 6,7; yritteliäät kunnat: ka = 31,5, kh = 4,8; 1 kunnat: ka = 34,7, kh = 4,3). Tilastollisesti ei ole merkitsevää eroa eri ammattiryhmien, erikäisten ja sukupuolten välillä ja lisäksi liike-elämän tuntemus ei tuo merkitsevää eroa vastausten välille. Tilastollisesti merkitsevä ero ($p = 0,006$) on henkilöiden välillä, jotka ovat saaneet yrittäjyyskasvatuksen koulutusta. Koulutukseen osallistuneet arvioivat opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen kehittävän jokseenkin hyvin yrittäjyyskasvatusta. Koulutukseen osallistumattomat eivät kokeneet rakenteen kehittävän siinä määrin yrittäjyyskasvatusta (koulutus ka = 30,9, kh = 5,0; ei koulutusta ka = 28,4, kh = 7,0).

Yleisesti opetussuunnitelmien perusteet ovat ohjanneet kohtuullisesti paikallisella tasolla omaleimaisen opetussuunnitelman laadintaa, johon yrittäjyyskasvatus sisällytetään (kysymys 23a, skaala 1–4; ka = 2,4; kh = 0,8). Keskihajonta osoittaa kuitenkin, että mielipide-eroja ilmenee jonkin verran (esim. edellä esitetyt kuntaerot). Yrittäjyyskasvatus tulee esille opetussuunnitelmauudistuksen kautta jossain määrin korostuneemmin, konkreettisemmin ja siihen ollaan aikaisempaa enemmän hieman vahvemmin sitoutuneita. (kysymykset 23b, 23c, 23d, 23j, 23k, 23l: ka 2,35–2,57; kh = 0,7–0,8).

Sen sijaan yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö ei ole juurikaan lisännyt yhteistyötä kuntien, kodin ja koulun, eri koulujen sekä ala- ja yläluokkien välillä (kysymykset 23e, 23f, 23g, 23h, 23i: ka = 1,88–2,29, kh = 0,7–0,8). Tosin yritteliäissä ja 1 kunnissa arvioitiin yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön kehittäneen yhteistyötä elinkeinoelämän kanssa (kysymys 23i: ka 2,65, kh = 0,75).

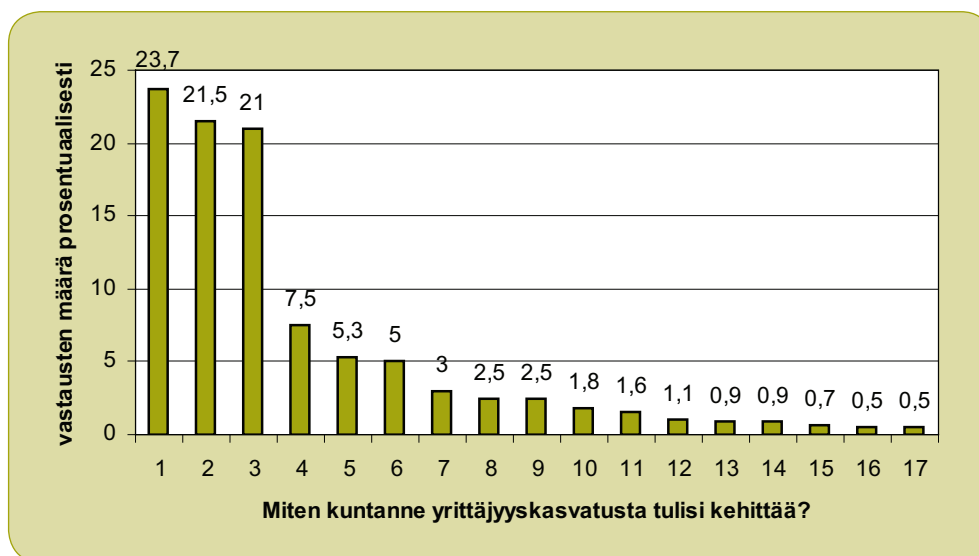
Tiivistäen voidaan sanoa, että opetussuunnitelmauudistuksen rakenne (ts. valtio antaa opetussuunnitelmien perusteet, joiden mukaan kunnissa laaditaan paikallinen opetussuunnitelma yhteistyössä eri tahojen kanssa) on toteutunut siinä mielessä kohtuullisen hyvin, että omaleimaista opetussuunnitelmaa on pyritty jossain määrin paikallisesti ideoimaan valtakunnallisten perusteiden mukaan. Näin yrittäjyyskasvatus tulee esille hieman aikaisempaa vahvemmin. Toisaalta rakenne ei ole ollut siinä mielessä toimiva, että se olisi ohjannut eri tahoja yhteistyöhön. Yhteistyö ei ole lisääntynyt koululaitoksen sisällä, kotien tai muun yhteiskunnan suuntaan. Ainoastaan yritteliäissä kunnissa ja 1 kunnissa yhteistyö on voimistunut tässä prosessissa elinkeinoelämän kanssa – muissa kunnissa opetussuunnitelmauudistus ei ole ohjannut vastaavaan muutokseen.

7.3.5 Paikallisten kehittämistarpeiden huomioiminen

Opetussuunnitelmien perusteet velvoittavat huomioimaan paikalliset lähtökohdat opetussuunnitelmatyössä. Viimeinen alaongelma tuo esille, miten paikallisten kehittämistarpeiden pohjalta on tehty opetussuunnitelmatyötä:

2.5 Miten yrittäjyyskasvatuksen paikalliset kehittämistarpeet huomioidaan paikallisessa opetussuunnitelmatyössä?

Opetusalan henkilöiltä, kunnan elinkeinovastaavilta sekä yrittäjien edustajilta kysyttiin, miten oman paikkakunnan yrittäjyyskasvatusta tulisi kehittää. Kuvio 19 havainnollistaa vastaukset ja niiden prosentuaalisen osuuden.

- 1 = yhteistyön lisääminen yrittäjien, yrittäjäjärjestön sekä koulujen välille
- 2 = yrittäjyyskasvatustiedon/-koulutuksen lisääminen
- 3 = asenteisiin tulisi vaikuttaa
- 4 = integroida yrittäjyyskasvatus entistä laaja-alaisemmin opetukseen
- 5 = keskittää yrittäjyyskasvatukseen taloudellisia resursseja
- 6 = kehittää yrittäjyyskasvatuksen organisointia
- 7 = keskittyä oman kunnan yrittäjyysmahdollisuuksiin
- 8 = TETin kehittäminen

- 9 = ulkoisen yrittäjyyden kehittäminen, esimerkiksi yrittäjyystietoutta tulisi lisätä
- 10 = sisäisen yrittäjyyden kehittäminen
- 11 = yrittäjyyskasvatukseen tulisi saada yhdysopettajat
- 12 = kodin ja koulun yhteistyön kehittäminen
- 13 = koulujen välisen yhteistyön kehittäminen
- 14 = ope-TETin kehittäminen
- 15 = yrittäjyyskasvatuksesta tulisi tehdä oma oppiaine
- 16 = verkko-opiskelun avulla
- 17 = hyvien yrittäjyysesimerkkien lisääminen

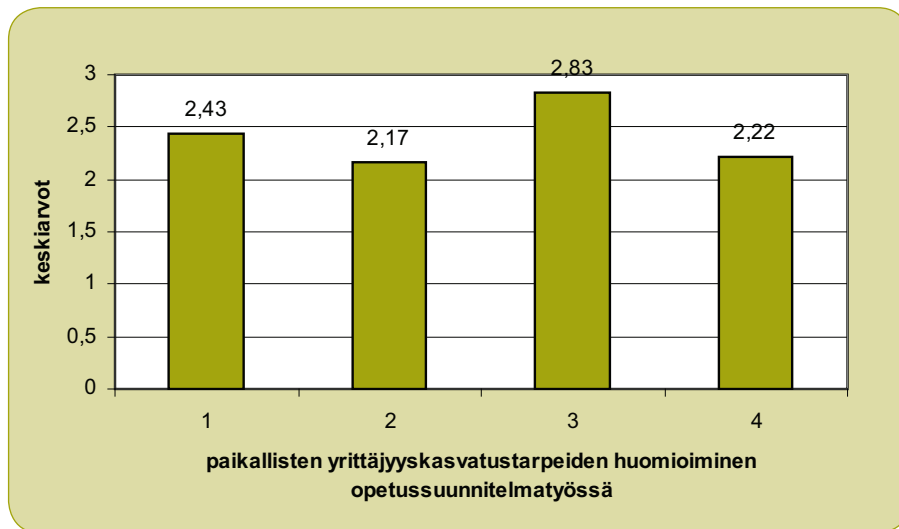
Kuvio 19. Paikalliset yrittäjyyskasvatuksen kehittämistarpeet (N 220)

Eniten halutaan kuntatasolla lisätä yhteistyötä yrittäjien, yrittäjäjärjestöjen sekä koulujen välille. Lisäksi koetaan vahvasti, että koulutuksen/informaation määrää yrittäjyyskasvatuksesta tulisi kasvattaa ja asenteisiin tulisi vaikuttaa. Jossain määrin koetaan, että yrittäjyyskasvatus tulisi integroida laaja-alaisemmin opetukseen, yrittäjyyskasvatukseen tulisi kohdentaa resursseja ja yrittäjyyskasvatuksen organisointia tulisi kehittää. Mainittakoon, että yrittäjyyskasvatuksen organisointinäkökulma tuli esille niiden henkilöiden vastauksissa, joilla on yrittäjyyskasvatuksesta kokemusta ja tietoa. Jossain määrin saivat mainintoja seuraavat asiat: oman kunnan yrittäjyysmahdollisuuksiin keskittyminen, TETin kehittäminen, ulkoisen yrittäjyyden kehittäminen, esimerkiksi yrittäjyystietoutta tulisi lisätä, sisäisen yrittäjyyden kehittäminen, yrittäjyyskasvatukseen tulisi saada yhdysopettajat, kodin ja koulun yhteistyön kehittäminen, koulujen välisen yhteistyön

kehittäminen, ope-TETin kehittäminen, yrittäjyyskasvatuksesta tulisi tehdä oma oppiaine, verkko-opiskelun avulla tulisi kehittää yrittäjyyskasvatusta, hyvien yrittäjyysesimerkkien lisääminen.

Kuvio 20 tuo esille, miten nämä paikalliset kehittämistarpeet huomioidaan opetussuunnitelmatyössä.

Tilastollisesti merkitsevä ero ($p = 0,046$) vallitsee yritteliäiden ja ennusteen alittavien kuntien välillä (yritteliäät kunnat $ka = 2,83$, $kh = 0,86$; ennusteen alittavat kunnat $ka = 2,17$, $kh = 0,72$). Yritteliäissä kunnissa paikalliset kehitystarpeet on huomioitu melko hyvin opetussuunnitelmatyössä (skaala 1-4, laskennallinen keskiarvo 2,5). Paikalliset tarpeet on huomioitu kohtalaisesti hyvien kuntien opetussuunnitelmatyössä ($ka = 2,43$, $kh = 0,94$). Sekä ennusteen alittavissa kunnissa että 1 kunnissa ($ka = 2,22$, $kh = 0,83$) paikallisia kehittämistarpeita on huomioitu tyydyttävällä tasolla.

1 = ennusteen ylittävät kunnat

2 = ennusteen alittavat kunnat

3 = yritteliäät kunnat

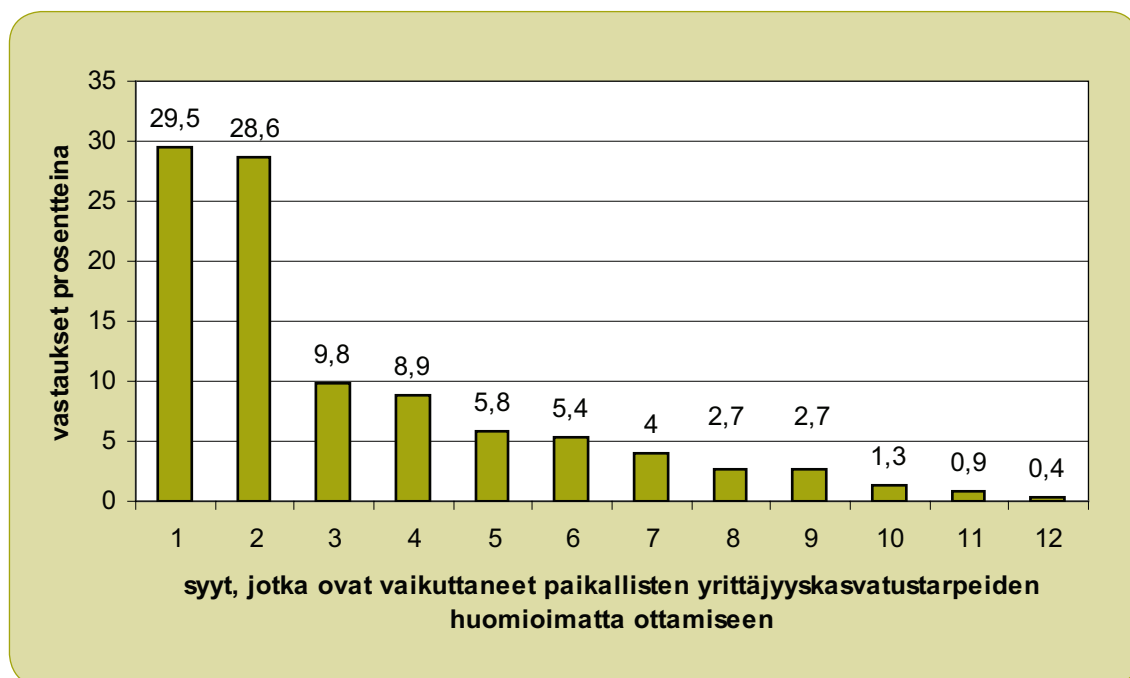
4 = 1 kunnat

Kuvio 20. Paikallisten yrittäjyyskasvatustarpeiden huomioiminen opetussuunnitelmatyössä (N 180)

Jos paikallisia kehittämistarpeita ei ole huomioitu opetussuunnitelmatyössä, niin vastaajat toivat esille seuraavia syitä, miksi tarpeita ei nostettu esille opetussuunnitelmatyön lähtökohdaksi. Vastukset prosentuaalisesti esitellään kuviossa 21.

Jos paikallisia yrittäjyyskasvatuksen kehittämistarpeita ei ole huomioitu, kaikkein merkittävimpiä syitä ovat yrittäjyyskasvatuksen vähäinen tuntemus ja heikko kiinnostus siihen. Lisäksi taloudelliset syyt, muiden

kehittämishankkeiden priorisointi, ajan puute sekä oppiaineiden tavoitteiden korostaminen ovat myös jarruttaneet paikallista kehitystä. Jossain määrin myös seuraavat seikat ovat vaikuttaneet paikallisten yrittäjyyskasvatustarpeiden huomioimiseen: yrittäjyyden vähäinen arvostus, opetussuunnitelmatyön raskaus, yrittäjyyskasvatuksen organisoimattomuus, sisäisen yrittäjyyden huomioimatta jättäminen, oman kunnan aliarvostaminen ja henkilöstöpula.

- 1 = yrittäjyyskasvatuksesta on liian vähän tietoa
- 2 = vähäinen kiinnostus yrittäjyyskasvatukseen
- 3 = rahoitusta ei ole
- 4 = muut kehittämishankkeet tällä hetkellä etusijalla
- 5 = oppiaineiden tavoitteet ovat etusijalla
- 6 = ajan puute

- 7 = yrittäjyyttä ei arvosteta riittävästi
- 8 = opetussuunnitelmatyö on laaja/raskas kokonaisuus
- 9 = yrittäjyyskasvatusta ei ole organisoitu
- 10 = sisäisen yrittäjyyden näkökulmaa ei ymmärretä
- 11 = omaa kuntaa ei arvosteta
- 12 = henkilöstöpula

Kuvio 21. Syyt, jotka ovat vaikuttaneet yrittäjyyskasvatuksen huomioimatta ottamiseen (N 147)

8 Tiivistelmä tutkimustuloksista

Edellisissä kappaleissa tuotiin esille yksityiskohtaisesti tutkimuksen tulokset ongelmittain. Tässä kappaleessa esitellään ensin tiivistettynä koejoukko ja siihen liittyvää taustatietoa. Tämän jälkeen vastataan lyhyesti kahteen pääongelmaan.

Koejoukko ja sen taustaa

Koejoukko: sivistystoimenjohtajat, rehtorit, johtajat, opetussuunnitelmakoordinaattorit, luokkien 1–9 opettajat, elinkeinoasioista vastaavat tahot, yrittäjien edustajat, sivistyslautakuntien edustajat (N 478).

Kuntavalinta: 18 ennusteen ylittävää kuntaa, 19 ennusteen alittavaa kuntaa, 4 yritteliästä kuntaa, 2 kehittämiskuntaa (1 kunnat), kunnat ovat keskikoisia, eri puolelta Suomea. Tutkimuksen tulokset antavat yleistettävissä olevaa tietoa perusopetuksen ja yrittäjyyskasvatuksen kehittymisestä. Kuntavalinta antaa kuvan siitä, miten kuntien erilaiset lähtökohdat opetuksen ja oppimisen toteuttamiseen ovat sidoksissa yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen.

Opetusalan vastaajat ovat aktiivisesti olleet mukana nykyisessä opetussuunnitelmauudistuksessa ja heillä on alan työkokemusta – ts. heillä on lähtökohdat nykyisen opetussuunnitelmaprosessin arviointiin.

Opetustyö koetaan innostavana, mikä on mielekäs lähtökohta yrittäjyyskasvatuksen kehittämislle.

Yritteliäissä ja ennusteen ylittävissä kunnissa on osallistuttu muita kuntia enemmän yrittäjyyskasvatuskoulutukseen.

1. Millaiset taustatekijät ilmenevät yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa?

Asenteet yleisellä tasolla *opetussuunnitelmauudistukseen* ovat neutraalit. Paikallinen opetussuunnitelmatyö koetaan kuitenkin ikävänä. Vastaajat kokevat, että valtakunnallinen keskitetty opetussuunnitelmauudistus olisi selkeämpi.

Erityisesti ennusteensa ylittävissä kunnissa asenteet *opetussuunnitelmaan* ovat negatiivisempia kuin ennusteensa *alittavissa* kunnissa. Todennäköisesti näissä vahvoissa kunnissa opetussuunnitelma ei ohjaa siinä määrin opetuksen suunnittelua kuin ennusteensa alittavissa kunnissa.

Opettajat eivät ole motivoituneita opetussuunnitelmauudistukseen liittyvästä koulutuksesta.

Asennoituminen yleisellä tasolla *yrittäjyyskasvatukseen* on jokseenkin positiivista (esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksessa toteutetaan perusopetuksen tavoitteita ja tasa-arvoisuutta). Negatiivisemmat asenteet heijastuvat yrittäjyyskasvatukseen silloin, kun se liitetään opetussuunnitelmaprosessiin.

Positiivisimmat asenteet yrittäjyyskasvatusta koh-

taan on niillä henkilöillä (sivistystoimenjohtajat, rehtorit, johtajat sekä opinto-ohjaajat), jotka ovat osallistuneet yrittäjyyskasvatuskoulutukseen ja jotka yrittäjyyskasvatuksesta eniten tietävät.

Opettajat asennoituvat negatiivisimmin yrittäjyyskasvatukseen (erityisesti luokat 1–6) eivätkä he halua osallistua yrittäjyyskasvatuskoulutukseen. Jos yrittäjyyskasvatuksen koulutusta halutaan, niin koulutukselta halutaan konkreettisia ideoita.

Yrittäjyyskasvatukseen asennoituminen on positiivisempaa ennusteen alittavissa kunnissa kuin ennusteen ylittävissä kunnissa.

Liike-elämän kokemuksilla (itsellä tai lähiomaisilla) on selkeä yhteys positiivisiin yrittäjyyskasvatukseen asenteisiin.

Tieto ja muut resurssit

Resursseja (rahoitus, aika, koulutus, materiaali, tieto, yhteistyökumppanit, johdon tuki, kehittämishalukkuus) yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen ei ole riittävästi. Yritteliäissä kunnissa kuitenkin arvioidaan, että resurssit yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen ovat kohdalliset. Näissä kunnissa myös koetaan, että he ovat opetuksessa kehittämishaluisia.

Parhaimmiksi resurssit arvioivat sivistystoimenjohtajat, rehtorit, johtajat sekä opinto-ohjaajat. Opettajat arvioivat resurssit heikoimmiksi.

Keskeistä resurssia, tietoa, on yrittäjyyskasvatuksesta jokseenkin vähän (70 % tietävät vähän tai ei mitään). Eniten yrittäjyyskasvatuksesta tietävät sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, rehtorit tai johtajat sekä opinto-ohjaajat.

Opettajat tietävät vähiten yrittäjyyskasvatuksesta ja erityisesti he itse arvioivat tietonsa heikoksi luokilla 1–6. Sisäistä ja omaehtoista yrittäjyyttä ei mielletä riittävästi yrittäjyyskasvatukseen kuuluvaksi. Opettajien tiedot liittyvät korostuneesti ulkoiseen yrittäjyyteen.

Elinkeinoasioista vastaavat tahot sekä yrittäjien edustajat tietävät yrittäjyyskasvatuksesta, mutta tieto perustuu pääasiallisemmin ulkoiseen yrittäjyyskasvatukseen.

Yrittäjyyskasvatuksen koulutukseen osallistuneet tietävät kaikkein monipuolisimmin yrittäjyyskasvatuksen ominaisuudet (ulkoinen, sisäinen ja omaehtoinen yrittäjyys).

Yritteliäissä kunnissa on saatu eniten yrittäjyys-

kasvatukseen ulkopuolista rahoitusta ja tukea. Vähiten ulkopuolista tukea on saatu ennusteen alittavissa kunnissa. Tukea on saatu lähinnä paikallisilta yrittäjiltä, yrittäjäjärjestöiltä sekä jossain määrin Euroopan Unionilta.

Koettu merkitys opetussuunnitelmauudistuksessa

Opetussuunnitelmauudistuksessa lähinnä oppiaineiden opetussuunnitelmatyö korostuu. Vastaajista vain 50 % oli integroinut aihekokonaisuuksia oppiaineisiin, vaikka opetussuunnitelmien perusteet sitä edellyttäisivät. Tämä korostuu erityisesti ennusteensa ylittävien kuntien opetussuunnitelmatyössä.

Aihekokonaisuudet ”Ihmisenä kasvaminen” ja ”Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä kehityksestä” koetaan merkityksellisemmiksi. ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” korostuu kuitenkin jossain määrin muiden ns. vieraampien aihekokonaisuuksien joukosta. Sikäli yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseksi on suotuisat lähtökohdat.

2 Miten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmauudistusta toteuttavat tahot

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön tekevät lähinnä opettajat. Yritteliäissä ja 1 kunnissa ovat opetussuunnitelmaprosessissa mukana jossain määrin myös rehtorit, johtajat sekä sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat.

Yhteistyötä opetussuunnitelmaprosessissa muiden tahojen kanssa ei juuri ole. Tosin yleisesti yhteistyö on lisääntynyt elinkeinoelämän suuntaan sekä yritteliäissä että 1 kunnissa – varsinaisesti elinkeinoelämän edustajia ei ole kuitenkaan laatimassa opetussuunnitelmaa, johon yrittäjyyskasvatus sisältyy. Sivistyslautakuntien jäsenet eivät olleet mukana yrittäjyyskasvatusta suunniteltaessa. On kuitenkin huomattava, että tutkimuksen tässä vaiheessa uudet lautakunnat olivat juuri aloittaneet toimintansa.

Yrittäjyyskasvatuksen integrointi paikallisessa opetussuunnitelmatyössä

Yritteliäissä ja 1 kunnissa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö sujuu jokseenkin tarkoituksenmukaisella tavalla. Yrittäjyyskasvatus integroidaan esimerkiksi oppiaineisiin ja koulun toimintakulttuuriin. Näissä kunnissa tuodaan myös selkeästi esille, että yrittäjyyskasvatusta lähdetään aktiivisesti toteuttamaan aikaisempaa enemmän.

Ennusteen ylittävissä ja alittavissa kunnissa ei opetussuunnitelmatyö ole sujunut sen kaltaisesti kuin esimerkiksi yritteliäissä ja 1 kunnissa. Arvioitu käytännön toteuttaminen on heikompa.

Yritteliäissä ja 1 kunnissa noin 45 % vastaajista aikoi vahvistaa yrittäjyyskasvatuksen toteutusta seuraavan lukuvuoden aikana. Ennusteen ylittävissä ja alittavissa kunnissa noin 34 % vastaajista aikoi käytännössä toteuttaa enemmän yrittäjyyskasvatusta. Tulos ei ole huono. Kuntamäärä tutkimuksessa on jo niin kattava: Tämän perusteella voidaan yleistää, että ainakin kolmasosa perusopetuksesta on vahvistanut yrittäjyyskasvatuksen toteutusta lukuvuoden 2005–2006 aikana (kysely toteutettiin siis keväällä 2005).

Kokemukset ja perusteiden ohjaavuus

Opetussuunnitelmatyössä koetaan ongelmaksi, että perusteet eivät ole ohjanneet riittävästi yrittäjyyskasvatuksen integrointia oppiaineisiin. Oikeastaan perusteet eivät riittävästi ohjanneet tekemään mitään aihekokonaisuustyötä (ks. myös ”Koettu merkitys opetussuunnitelmauudistuksessa”).

Opetussuunnitelmaperusteiden teksti on koettu vaikeaselkoiseksi. Lisäksi tuotiin esille, että paikalliseen opetussuunnitelmaan on vaikea keksiä lisäävää valtakunnallisten perusteiden pohjalta. Jossain määrin myös yrittäjyyskasvatuksen käsite aiheuttaa sekaannusta. Perusteet eivät ole ohjanneet tekemään riittävästi tätä opetussuunnitelmatyötä yhteistyössä kuntien ja kouluasteiden välillä, kotien ja elinkeinoelämän kanssa.

Vastaajat arvioivat, että opetussuunnitelmauudistuksen rakenne (ts. valtio antaa opetussuunnitelmien perusteet, joiden mukaan kunnissa laaditaan paikallinen opetussuunnitelma yhteistyössä eri tahojen kanssa) on toteutunut kuitenkin jossain määrin. Toisin

sanoen omaleimaista opetussuunnitelmaa on ainakin pyritty paikallisesti ideoimaan valtakunnallisten perusteiden mukaan.

Perusteet ja paikallinen prosessi ovat positiivisesti vahvistaneet sivistystoimenjohtajien, rehtoreiden, johtajien, kuntien elinkeinoasioista vastaavien tahojen sekä yrittäjien edustajien suhtautumista konkreettiseen yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. Tämä on tietenkin erittäin tärkeää, sillä nämä tahot luovat puitteet yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen. Ongelmana on, että vähiten yrittäjyyskasvatukseen ovat orientoituneet opettajat, jotka sitä konkreettisesti toteuttavat.

Parhaimmissakin kunnissa (yritteliäissä ja 1 kunnissa) puuttuu yrittäjyyskasvatuksen suunnittelusta tietynlainen suunnitelmallisuus – esimerkiksi seuranta ja arviointia ei ole ollenkaan pohdittu.

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on koettu kaikkein mielekkäimpänä niissä kunnissa, joissa sen toteuttamiseen on tavallista vahvemmat lähtökohdat (yritteliäät ja 1 kunnat). Koulutukseen osallistuminen ja liike-elämän tuntemus ovat vaikuttaneet positiivisesti yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyön kokemiseen. Voidaan siis päätellä, että yleisellä tasolla yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen tuntemus innostavat sen suunnitteluun, mikä toisaalta on luonnollista.

Paikallisten kehittämistarpeiden huomioiminen

Eryteisesti yritteliäissä kunnissa (ja jossain määrin ennusteen ylittävissä kunnissa) on huomioitu opetussuunnitelmatyön aikana paikalliset yrittäjyyskasvatuksen kehittämistarpeet. Näitä ovat erityisesti koulu- ja yritysyritysteistyön lisääminen, yrittäjyyskasvatustietouden lisääminen sekä asenteiden muokkaaminen.

Ilmeisesti näissä kunnissa suunnitellaan konkreettisesti yhteistyön lisäämistä koulujen ja elinkeinoelämän välille ja aiotaan hakeutua aikaisempaa enemmän koulutukseen. Tämän lisäksi pohditaan, miten kunnassa pystytään vaikuttamaan niihin tahoihin/henkilöihin, jotka eivät siinä määrin koe yrittäjyyskasvatusta merkitykselliseksi.

Muissa kunnissa, kuten ennusteen alittavissa kunnissa ja 1 kunnissa, ei ole pohdittu opetussuunnitelmaprosessin aikana vastaavasti yrittäjyyskasvatuksen

kehittämistä. Erityisesti yrittäjyyskasvatuksen hyvin alhainen tiedon taso ja vähäinen kiinnostus siihen ovat keskeisiä syitä, miksi kunnallinen kehittämisprosessi ei ole käynnistynyt.

Kaikissa kunnissa on jossain määrin samat ongelmat. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että joissakin kunnissa tiedostetaan paljon paremmin nämä ongelmat ja pyritään niiden ratkaisemiseen. Tätä kautta on mahdollista kehittää yrittäjyyskasvatusta ja yrittäjyyttä. Kaikki kunnat eivät ole vielä päässeet tälle tiedostamisen tasolle. Tämä olisi kuitenkin paikkakunnan yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen ensimmäinen lähtökohta.

9 Tulosten luotettavuus ja yleistettävyys

Opetussuunnitelmauudistus on alati mielenkiinnon kohteena, koska koulutuksen kehittäminen on hyvin pitkälle sidoksissa opetussuunnitelmaan. Sen tutkiminen ei ole kuitenkaan yksiselitteistä – pelkästään jo siitä syystä, että sen käsitteellistäminen on ongelmallista. Lisäksi sen olemukseen liittyvät ristiriitaiset käsitykset. Kasvatustieteellisestä lähtökohdasta opetussuunnitelman tutkiminen on kuitenkin perusteltua. Kyseessä on niin olennainen opetukseen ja oppimiseen liittyvä tekijä. Lisäksi tällä hetkellä toteutettava perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus korostaa tutkittavan aiheen ajankohtaisuutta.

Yrittäjyyskasvatuksen alue on yhtä lailla selkiintymätön, sillä sen käsitteellistäminen ja teoria eivät ole avautuneet. Kasvatustieteellisestä näkökulmasta siihen liittyvä tutkimus on myös varsin nuorta. Yrittäjyyskasvatusta on alkujaan tutkittu lähinnä liiketaloustieteen näkökulmasta. Tämän vuoksi joutuu tutkimusta tehdessä tekemään kompromisseja kahden tieteenalan väliltä. Yrittäjyyskasvatuksen kehittymisen edellytys on kuitenkin, että se pystytään liittämään osaksi kasvatustiedettä. Näin pystytään edistämään sen toteutumista konkreettisesti kasvatuksessa ja opetuksessa. Tämä korostuu varsinkin nyt, kun tällä hetkellä yhteiskunnassa pyritään edistämään yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta.

Tutkimusalueilla on siis *yhteiskunnallista relevanssia* – erityisesti vielä siitä perspektiivistä, että nämä kaksi ajankohtaista tutkimusaluetta nivoutuvat toisiinsa. Huolimatta siitä, että esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen teoreettinen perusta ei ole kehittynyt, on kuitenkin arvioitavissa, että seuraavista lähtökohdista tutkimuksella on myös *teoreettista relevanssia*: 1) Perusopetuksessa yrittäjyyskasvatuksessa korostuu *yritteliäisyyteen* kasvatusta, joka liittyy selkeästi kasvatustieteen alueeseen (esim. Kolb: kokemuksellinen oppiminen; Weiner: kausaaliattribuutinteoria, Borba: itsetunnon kehittämismallit – joihin tutkimuksessa lyhyesti viitataan). 2) Opetussuunnitelma ja opetussuunnitelmauudistuksen tutkiminen on mahdollista rajata. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa korostuvat paikallinen opetussuunnitelmatyö ja opetussuunnitelman perusteiden ohjaavuus. Näihin valittuihin teemoihin on ollut mahdollista liittää teoreettista perustaa (esim. Cuban: opetussuunnitelmauudistuksen tasot, House ja Fullan: paikallisen opetussuunnitelma laadinta). Metodologisesti tästä tutkimusalueesta on ollut mahdollista muodostaa myös tutkimusongelmat. Toisin sanoen ilmiön tutkittavuus on perusteltavissa. Näin tutkimuksella on myös *metodista relevanssia*.

Luotettavuutta arvioidessa nousee esille *kriteerivalidius*. Miten esimerkiksi pystytään asettamaan

opetussuunnitelmien laadinnalle kriteerit? Miten on perusteltavissa, että joku kunta tekee opetussuunnitelmatyötä hyvin? Riittääkö perusteeksi opetussuunnitelmien perusteiden noudattaminen? Varmasti opetussuunnitelmatyö voi edetä myös muista lähtökohdista mielekkäällä tavalla. Toisaalta tutkimuksen lähtökohdista olivat opetussuunnitelmien perusteet eli tutkimuksen lähtökohta oli rajattu. Tätä perustaa ajatellen tutkimuksella on luotettavuutta. Aina on kuitenkin muistettava, että tämänkaltaisiin kriteerien määrittelyihin liittyy subjektiivista tulkintaa. Tutkijalla on kuitenkin *tutkijakohtaista relevanssia aiheeseen*: Olen käytännössä koordinoanut paikallista opetussuunnitelmaprosessia ja ollut mukana virikemateriaalin laadinnassa, joka liittyy perusopetuksen opetussuunnitelmauudistukseen. Lisäksi opettajan työ perusopetuksessa ja opettajankoulutuksessa antavat perustaa tämän alueen tutkimiseen ja tietynlaisten kriteerien asettamiseen.

Tämä tutkimus on lähinnä kvantitatiivinen tutkimus, joka asettaa omat rajansa ilmiön selvittämiseen ja toteutus voi olla sikäli pinnallista. Tutkimuksessa hyödynnettiin ennalta strukturoituja vastausvaihtoehtoja. Tutkimuksessa on kuitenkin myös avovastausosioita, jotka tuovat lisäksi luotettavuutta ja syvyyttä ennalta asetettujen kysymysten käsittelyyn. Tutkimuksessa pyrittiin siis *metodologiseen triangulointiin*. Tehdyt esimittaukset sekä eri kysymystyyppien samantyyppiset vastukset vahvistavat tutkimuksessa mittareiden luotettavuutta ja sikäli myös näiltä osin koko tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimuksessa pyritään usein siihen, että *vertailtavat ryhmät* olisivat *ominaisuuksiltaan mahdollisimman samankaltaisia*. Tämän takia tutkimukseen valittiin keskikokoisia kuntia. On arvioitavissa, että näissä kunnissa paikallista opetussuunnitelmaa sovelletaan melko suoraan koulukohtaiseen opetussuunnitelmaan. Joten eri kuntien opetussuunnitelmatasoissa ei esiinny runsaasti hajontaa, mikä vaikeuttaisi kuntien välistä vertailua. Toisaalta ryhmien välistä vertailua heikentää se, että yritteliäiden kuntien ryhmässä on neljä kuntaa ja 1 kuntien ryhmässä on kaksi kuntaa. Ennusteen alittavia kuntia on 19 ja ennusteen ylittäviä kuntia on 18. Arvioin kuitenkin, että yritteliäiden kuntien määrä tutkimuksessa on tyydyttävä, joten näitä tuloksia voidaan verrata ennusteen alittavien

ja ylittävien kuntien tuloksiin. 1 kunnat ovat tutkimuksessa kokeiluhankkeen takia. Koska näitä kuntia on vain kaksi, ei tutkimuksessa tehdä laajempia johtopäätöksiä ja toimenpidesuosituksia näiden kuntien tulosten perusteella. Kaikki tutkittavat ryhmät olivat maantieteellisesti eri puolelta Suomea. Tutkimuksessa halutaan siis *trianguloida tilaan nähden* (ks. Cohen & Manion 1994, 236). Lisäksi tutkimuksen kohtuullisen suurella kuntavalinnalla ja koejoukon laajuudella haluttiin varmistaa tutkimuksen yleistettävyyttä.

On arvioitavissa, että tulokset ovat yleistettävissä laajempaankin kontekstiin. Yrittäjäyyskasvatuksen kehittäminen opetussuunnitelmauudistuksessa on kuitenkin maailmanlaajuisesti harvinaista, joten tulosten peilaaminen muiden maiden olosuhteisiin on tehtävä harkiten. Suomen olosuhteita ja perusopetusta ajatellen on tutkimuksella eittämättä oma antinsa.

10 Johtopäätökset

Johtopäätöksissä arvioidaan yrittäjyyskasvatuksen toteutuminen paikallisessa opetussuunnitelmatyöskentelyssä. Lisäksi tuodaan ehdotuksia ja ajatuksia sekä valtakunnalliseen että paikalliseen yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen. Tutkimuksessa pohditaan myös opetussuunnitelman ja opetussuunnitelmauudistuksen vaikuttavuutta yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä. Lisäksi annetaan ehdotuksia tulevaisuuden opetussuunnitelmauudistukseen.

10.1 Yrittäjyyskasvatuksen problematiikkaa

Tämän tutkimuksen kysely tehtiin kevään 2005 aikana ja monessa kunnassa opetussuunnitelmaprosessi oli vielä kesken. Kyselyn tarkoitus olikin selvittää paikallisen opetussuunnitelman sen hetkistä tilannetta yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen näkökulmasta. Tutkimuksessa tulee esille, että paikallisesti aprikoiitiin monien haasteiden edessä. Esimerkiksi aihekokonaisuustyön lisäksi jouduttiin pohtimaan perusopetuksen yhtenäisyyden ja oppilashuollon kehittämistä, arvioinnin muuttamista sekä oppiainekohtaisten tavoitteiden ja sisältöjen paikallista profiloitua. Vastaajat kokivat opetussuunnitelmatyön raskaaksi, johon ei ollut riittä-

västi aikaa, taloudellisia resursseja, tietoa ja tukea.

Kuitenkin opetuslalla noin kolmasosa vastaajista arvioi, että he aikovat vahvistaa jo seuraavan lukuvuoden aikana yrittäjyyskasvatusta entisestään käytännön työssään. Toisin sanoen noin kolmasosa arvioi aikovansa muuttaa kasvatustaan ja opetustaan siten, että he aloittavat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen. Tai jos he ovat sitä aikaisemmin toteuttaneet, he pyrkivät toteuttamaan sitä aikaisempaa enemmän.

Opetussuunnitelman perusteet velvoittavat paikallisten opetussuunnitelmien käyttöönoton vuoden 2006 loppuun mennessä. Kolmasosa halusi toteuttaa tätä teemaa jo aikaisemmin kasvatuksessaan ja opetuksessaan kuin mihin opetussuunnitelman perusteet velvoittavat. **Tulos on myönteinen ja osoittaa sen, että yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen on herätty.** Opetussuunnitelman perusteet ovat kuitenkin normipohjaisia ja ne velvoittavat paikallisella tasolla toteuttamaan kaikkia opetussuunnitelman perusteissa esille tulevia asioita. Kaikissa kunnissa tulisi toteuttaa yrittäjyyskasvatusta – ainakin vuoden 2006 jälkeen. Yrittäjyyskasvatuksen normiperustaa ajatellen tutkimus osoittaa, **että yrittäjyyskasvatusta ei ole riittävästi huomioitu opetussuunnitelmatyössä.** Tämän vuoksi tulisi suunnitella, miten opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa opettajat saadaan ymmärtä-

mään perusteiden normiluonteisuus. Perusteet ovat määräyksiä, jotka on toimeenpantava kaikilta osin paikallisella tasolla.

On kuitenkin huomattava, että opetussuunnitelmauudistus on monitasoinen prosessi. Valtakunnallinen opetussuunnitelma, johon liittyvät koulutuspoliittiset tavoitteet, ei siirry mekaanisesti paikalliseen opetussuunnitelmaan. Opetussuunnitelma on dokumentti, joka muuttuu eri tasoissa ja tilanteiden mukaan (ks. Cuban 1992, 90–92; Lahdes 1997, 68). Opetussuunnitelman normiperustasta huolimatta on kyse aina subjektiivisesta tulkinnasta. Nämä tulkinnat liittyvät kasvatukseen ja opetukseen. Sikäli piilo-opetussuunnitelmalla on myös tässä tutkimuksessa keskeinen rooli (ks. Uusikylä & Atjonen 200, 49; Latschert & Kessels 2003, 161).

Tämä tulisi tiedostaa jo opetussuunnitelmauudistusta suunniteltaessa. Pohdittaessa muun muassa opetussuunnitelmauudistuksen tarkoitusta, siihen liittyviä prosesseja ja haluttuja lopputuloksia (ks. MacDonald 2003), tulisi myös pohtia niitä tekijöitä, jotka voivat hankaloittaa suunniteltujen asioiden toteutumista. Toisin sanoen tulisi pyrkiä luomaan mahdollisimman selkeä visio vallitsevasta tilanteesta (ks. Burton, Blatchford & Middlewood 2001, 19–20). On kuitenkin muistettava, että visiointi ei ole yksinkertaista: opetussuunnitelmauudistus ilmentää muun muassa yhteiskunnallisia arvoja, ideologioita, käsityksiä tiedon oikeellisuudesta, politiikkaa, valtaa, trendejä, sosiaalisia muutospaineita, sekä opetukseen ja oppimiseen liittyviä käsityksiä (ks. Flourias & Pasiás 2003). Miten pystytään opetussuunnitelmauudistuksessa asettamaan kaikki mahdolliset yhteiskunnalliset toiveet yhdelle listalle? Ja miten tämän jälkeen vielä kartoitetaan näiden tavoitteiden toteutumiseen liittyvät heikentävät tekijät? Kyseessä on erittäin vaikea tehtävä. Toisaalta visiointiin tulisi pyrkiä – opetussuunnitelma on kuitenkin asiakirja, jossa realisoidaan yhteiskunnalliset tavoitteet (ks. Suortti 1981, 111) ja jonka myös odotetaan täyttävän nämä tavoitteet.

Yrittäjyyskasvatuksen kehittämistä ajatellen tämä tutkimus tarkentaa visiota, tilannetta missä ollaan. Tutkimus toimii väliarvioinnin välineenä tässä opetussuunnitelmaprosessissa, joka on vielä kesken. Uudistusprosessin ajankohtaisessa vaiheessa annetaan myös ehdotuksia yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen tässä

koulutus uudistuksessa (ks. toimenpidesuosituksukset). Toisin sanoen tutkimuksella yritetään minimoida piilo-opetussuunnitelman vaikuttavuutta. Tutkimuksella pyritään tukemaan sitä lähtökohtaa, että koulutuspoliittisia näkökulmia heijastava valtiollinen opetussuunnitelma vastaisi toteutettua opetussuunnitelmaa. **Oletettavaa siis on, että jos tämän tutkimuksen toimenpidesuosituksukset huomioidaan päätöksenteossa, päästään lähemmäksi valtakunnallisia tavoitteita yrittäjyyskasvatuksen edistämässä.**

10.2 Asenneilmapiiri

Tutkimus osoittaa, että yleisellä tasolla asenneilmapiiri yrittäjyyskasvatukseen on kohtuullisen suotuista, esimerkiksi yrittäjyyskasvatukseen ei katsota heikentävän oppilaiden tasa-arvoa tai sen ei katsota liittyvän ns. hyväosaisten kasvatukseen. Yrittäjyyskasvatusta mielletään siis ns. koko kansan kasvatukseksi. Mainittakoon, että paitsi yrittäjyyskasvatuksen tuntemuksella, myös liike-elämän kokemuksella on yhteyttä positiivisiin yrittäjyyskasvatusasenteisiin. **Tutkimus vahvistaa siis sitä näkemystä, että opettajien työ- ja elinkeinoelämän tuntemusta tulisi lisätä (esim. ns. ope-tet).**

Opetussuunnitelmaprosessissa yrittäjyyskasvatuskohtaan on selkeästi negatiivisemmat asenteet. Opettajien negatiiviset kokemukset liittyivät opetussuunnitelman koettuun abstraktisuuteen. Sen lisäksi monet vastaajista kokivat, että resursseja ei ole ollut riittävästi. Tämänkaltaisilla kokemuksilla on yhteys negatiivisten asenteiden muodostumiseen.

Asenneväittämät tuovat esille, että **opetus alalla ei juuri haluta yrittäjyyskasvatuskoulutusta.** Negatiiviset asenteet koulutusta kohtaan voivat perustua siihen, että koko opetussuunnitelmaprosessissa on niin paljon erilaisia tärkeitä opetukseen liittyviä asioita, jonka vuoksi pitäisi hakeutua koulutukseen. Tämän lisäksi ei edes opetussuunnitelmauudistukseen liittyvää koulutusta koeta mielekkäänä. Tutkimuksen tulokset tukevat siis van der Akkerin (2003, 7) esittämää näkemystä, että opetussuunnitelmauudistuksen toteutumista heikentävät liialliset tavoitteet ja sisällöt.

10.3 Heikot tiedot yrittäjyyskasvatuksesta ja sen heijastuminen toimintaan

Yrittäjyyskasvatuksesta tiedetään jokseenkin vähän (70% tietävät vähän tai ei mitään). Eniten yrittäjyyskasvatuksesta tietävät sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, rehtorit, johtajat sekä opinto-ohjaajat. He ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen kaikkein laaja-alaisimmin sekä asennoituvat siihen positiivisimmin.

Opettajat eivät ole siinä määrin saaneet yrittäjyyskasvatuksen koulutusta ja tämä ilmenee myös heidän vastauksissaan - he katsovat yrittäjyyskasvatuksen liittyvän lähinnä ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen. Opettajat liittävät heikosti yrittäjyyskasvatuksen omaehtoiseen ja sisäiseen yrittäjyyteen. Ilmeisesti yrittäjyyskasvatuksen käsite herättää edelleen ristiriitaisia ajatuksia (ks. Remes 2003, 163). Yrittäjyyskasvatuksen käsitettä tulisi siis avata kaikissa mahdollisissa yhteyksissä mahdollisimman konkreettisesti. Omaehtoista ja sisäistä yrittäjyyttä on mahdollista selkeyttää käyttämällä tässä yhteydessä käsitettä *yritteliäisyys*. Lisäksi opettajille suunnattua yrittäjyyskasvatuksen koulutusta tulisi ehdottomasti toteuttaa.

Vaikka elinkeinoasioista vastaavat henkilöt sekä yrittäjien edustajat tietävät yrittäjyyskasvatuksesta, ilmenee myös sama ulkoisen yrittäjyyden näkökulma heidän vastauksissaan. Tämä on kuitenkin luonnollista, sillä heidän toimialansa liittyy erityisesti ulkoiseen yrittäjyyteen. On kuitenkin tärkeää, että kaikki yrittäjyyskasvatusta toteuttavat tahot tietävät yrittäjyyskasvatuksen sisällön. On selkeämpää lähteä paikallisesti kehittämään yrittäjyyskasvatuksen yhteistyötä, kun kaikki puhuvat yhteistä kieltä. Yrittäjyyskasvatuksen käsitettä pitäisi siis kautta linjan selkeyttää kaikille niille tahoille, jotka suunnittelevat ja toteuttavat yrittäjyyskasvatusta.

On ymmärrettävää, että opetussuunnitelmatyö menee vaikeaksi, jos ei edes tiedetä sitä asiaa, joka tulisi liittää opetussuunnitelmaan. Oma näkemyseni on kuitenkin, että monet opettajista toteuttavat opetuksessaan ja kasvatustyössään omaehtoisen ja sisäisen yritteliäisyyden perusteita. Koska yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä ei tunneta riittävän syvästi, jää siis monelta opettajalta huomaamat-

ta, että he itse asiassa jo toteuttavat työssään yrittäjyyskasvatusta. Jos opettajat tiedostaisivat tämän, on arvioitavissa, että yrittäjyyskasvatus voisi herättää enemmän mielenkiitoa opettajien keskuudessa. Toisaalta voi myös olla vaarana, että käsitettä tulkitaan silloin liian laveasti ja toiminnassa ei tapahdu toivotunlaisia muutoksia (ks. Pihkala 1998). Tämä olisi syytä huomioida yrittäjyyskasvatuksen koulutusta suunniteltaessa. Miten ensin saadaan opettajat huomaamaan itsessään piilevät voimavarat? Miten tämän jälkeen opettajat voisivat kehittää omaa yrittäjyyskasvatusosaamistaan? Yrittäjyyskasvatuksessa opettajien koulutusmallien tulisi perustua myös oppijakeskeiseen näkökulmaan.

Heikot yrittäjyyskasvatuksen tiedot heijastuvat myös käytännössä siihen, ketkä yrittäjyyskasvatusta aikovat toteuttaa: Yrittäjyyskasvatusta perusopetuksessa aikovat vahvistaa sivistystoimenjohtajat tai vastaavat viranhaltijat, elinkeinoasioista vastaavat henkilöt, yrittäjien edustajat, rehtorit, johtajat sekä opinto-ohjaajat. He ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen kaikkein laaja-alaisimmin sekä asennoituvat siihen positiivisimmin. Kaikkein heikointa on opettajien keskuudessa orientaatio yrittäjyyskasvatuksen lisäämiseen. Noin 75 % kaikista opettajista arvioi, etteivät he aio toteuttaa aikaisempaa enempää yrittäjyyskasvatusta seuraavana vuonna. (Mainittakoon kuitenkin, että opettajien arvioinnit ovat parempia esimerkiksi yritteliäisissä kunnissa.) Periaatteessa yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen on siis puitteet. Opettajien on mahdollista saada johdolta tukea ja yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen voi saada yhteistyökumppaneita muilta tahoilta. Opettajien motivointia yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen tulisi ehdottomasti pohtia.

10.4 Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys sekä muut aihekokonaisuudet

Opetussuunnitelmauudistuksessa yrittäjyyskasvatus tulee esille aihekokonaisuudessa ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”. Tämän aihekokonaisuuden lisäksi on kuusi muuta aihekokonaisuutta. Nämä kaikki aihekokonaisuudet integroidaan paikallisessa opetussuunnitelmatyössä oppiaineisiin ja koulun toiminta-

kulttuuriin oppilaiden ikäkaudet huomioon ottaen. Tässä opetussuunnitelmatyössä annetaan mahdollisuus paikallisella tasolla tuoda nämä aihekokonaisuudet eri tavoin esille. Kaikkia aihekokonaisuuksia pitää kuitenkin toteuttaa. On kuitenkin selvää, että jotkut aihekokonaisuudet nousevat muita suosituimmiksi, jos aihekokonaisuuksien toteuttaminen ei ole tarkkaan määriteltyä.

Tutkimuksessa kaikkein tärkeimmiksi koetut aihekokonaisuudet ovat ”Ihmisenä kasvaminen” ja ”Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä kehityksestä”. Perusopetuksessa koetaan merkittäväksi, että oppilaan kasvua ja kehitystä tuetaan sekä kiinnitetään huomioita ympäristönäkökulmiin. Näiden asioiden esille tuleminen ei ole erityisen poikkeavaa: oppilaan kasvun tukeminen kuuluu erityisesti perusopetuksen tehtävään ja ympäristönsuojelulla on ollut keskeinen sija opetuksessa viimeisten vuosien aikana. Nämä kasvatukselliset aiheet ovat tuttuja ja niiden merkitystä on painotettu. Samoin kansainvälisyyskasvatus on ollut erityisenä trendinä viime aikoina, joten ”Kulttuuri-identiteetin ja kansainvälisyyden” tärkeäksi kokeminen on jokseenkin luonnollista. Muita näitä ns. uusia aihekokonaisuuksia ei ole aikaisemmin toteutettu niin selkeästi läpäisyperiaatteella. Tällä on ilmeisesti vaikutusta siihen, miten merkitykselliseksi aihekokonaisuudet koetaan opetussuunnitelmauudistuksessa ja käytännön opetuksessa.

Aihekokonaisuuksien ”Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys”, ”Viestintä ja mediataito” sekä ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” konkreettinen toteuttaminen herättää jo enemmän mielenkiintoa. Toisin sanoen ”Ihmisenä kasvaminen” ja ”Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä kehityksestä” koetaan kaikkein tärkeimmiksi aihekokonaisuuksiksi, mutta arvioinneissa painottuu yhteiskunnallisesti koettu merkittävyys. Esimerkiksi yrittäjyyskasvatus herättää siis enemmän henkilökohtaisella tasolla kuin yhteiskunnallisella tasolla kiinnostusta, mikä on positiivista, jos halutaan konkreettisesti kehittää yrittäjyyskasvatuksen pedagogista toteutusta.

”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” nousee esille siis jossain määrin ns. oudompien aihekokonaisuuksien joukosta. Yrittäjyyskasvatuksen kehittymiselle on jokseenkin suotuisat lähtökohdat – varsinkin, jos paikkakunnalla vallitsee yrittäjähenkkinen ilmapiiri,

toisin sanoen myöhemmin esitelty kulttuurinen tausta tukee yrittäjyyskasvatuksen kehittymistä.

10.5 Arviointi

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyössä on mietitty yrittäjyyskasvatuksen sisällöllisiä piirteitä, sen hyödyllisyyttä oppilaille ja käytännön toteuttamista yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa. Tähän opetussuunnitelmatyöhön ei ole kuitenkaan sisällytetty syvällisempää suunnitelmallisuutta – esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen seuranta tai arviointia ei ole juuri missään kunnassa mietitty.

Yrittäjyyskasvatuksen arviointi yrittäjyyden kasvamisen näkökulmasta on vaikeaa. On kuitenkin mahdollista yrittäjyyskasvatuksen toteutuksen suunnitelmassa tuoda esille, miten yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden toteutumista seurataan ja arvioidaan – lyhyellä aikavälillä ja oppilaan näkökulmasta. Perusopetuksessa opettajat joutuvat muutenkin pohtimaan kasvatuksellisten asioiden toteutumista, joten siinä ei ole mitään ihmeellistä.

10.6 Testien merkitys koulun ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä

Opetussuunnitelma ei ohjaa välttämättä opetuksen suunnittelua. Tämä tulee esille niiden kuntien vastauksissa, joissa on saavutettu ennusteen ylittäviä tuloksia. Ehkä näissä kunnissa palautteet hyvistä oppimistuloksista ovat tukeneet opettajien itsetunnon vahvistumista. Opettajat luottavat omaan ammattitaitoonsa ja arviointikykyynsä eivätkö koe tarvitsevansa opetussuunnitelmasta lisätukea opetuksen suunnitteluun ja toteutukseen. Näissä kunnissa tukeudutaan kenties herkemmin hyväksi koettuihin ja toisaalta vanhoihin toimintamalleihin. Toisin sanoen ennusteen alittavissa kunnissa on jossain määrin havahduttu siihen, että opetussuunnitelmauudistus voi toimia myös kehittämisen välineenä (vrt. Heinonen 2005). Niissä kunnissa, joissa on vahvat lähtökohdat opetuksen toteuttamiseen, ei ole ollut samanlaista orientoitumista kehittämiseen - vaikka sitoutumisen aste opetussuun-

nitelmatyöhön on samankaltaista kaikissa kunnissa. Ilmeisesti vahvojen ennusteiden kunnissa opetussuunnitelmatyö on siinä määrin muodollisempaa. Heidän kohdallaan prosessit ja systeemit ovat koulutus uudistuksessa teknisesti toteutuneet niin kuin muuallakin, mutta muutosten sisällöissä ei ole tapahtunut toivotunlaista kehitystä (ks. Webb & Vulliamy 1999).

Tämä tulos luo jatkossa haasteita koko koulutuksen ja tietenkin myös yrittäjäyyskasvatuksen kehittämiseen: Erilaisten testien ohjaamalla opetussuunnitelmalla (ks. Cuban 1992, 90–92) on mitä ilmeisemmin erittäin merkittävä rooli kasvatuksen ja opetuksen kehittymisessä. **Vähätteleättä erilaisten kansallisten ja kansainvälisten testien tietynlaista merkityksellisyyttä, on todettavissa tässä tutkimuksessa, että niillä voi olla myös kehitystä jarruttava vaikutus.** Sahlberg (2005) tuokin esille, että koulutuksen vaikuttavuuden arviointi perustuu lähinnä kognitiivisiin testeihin, mikä on opetuksen kehittymisen kannalta hyvin suppea lähtökohta. Koulun ja opetuksen hyvyttä on myös vaikea luokitella tästä lähtökohdasta. Koulun hyvyden problematiikkaa pohdittaessa on myös aiheellista korostaa, että sama koulu voi olla eri oppilaille hyvä tai huono, innostava tai masentava. Hyvä koulu voi osoittautua hyväksi vaikkapa matematiikan, vieraiden kielten tai luonnontieteiden opetuksessa. Toisaalta tämä koulu voi epäonnistua täysin sosiaalisten taitojen, itsetunnon tai opiskeluasenteiden kehittämisessä.

Koulujen vaikuttavuudesta ja hyvydestä tulisi käydä enemmän julkista keskustelua. Tulisi pohtia laaja-alaisemmin niitä tekijöitä, jotka tekevät koulusta hyvän. Tuotaessa esille hyviä ainekohtaisia oppimistuloksia, tulisi korostaa vielä painokkaammin monipuolisen peruskasvatustyön merkitystä, johon myös yrittäjäyyskasvatus sisältyy. Hyvä koulu tukee esimerkiksi oppilaan yritteliäisyyden kehittymistä.

Sen sijaan, että asetamme koulut paremmuusjärjestykseen tiettyjen testien mukaan, tulisi lähteä pohtimaan koulujen hyvyttä ja vaikuttavuutta aivan erilaisesta näkökulmasta (ks. myös Sahlberg 2005). Tulevaisuutta ajatellen olisi lähdettävä liikkeelle siitä, miten hyvät koulut kehittävät itseään: Miten koulussa suunnitellaan oppimisen ja opetuksen (siis ensisijaisesti oppimisen) kehittämistä? Miten organisaatiota kehitetään ja miten sitä johdetaan? Miten hyvä koulu hyödyntää opetussuunnitelmauudistusta

tässä kehityksessä? Tämä tutkimus tuo esille, että koulujen arviointia tulisi laajentaa *kehitysarvioinnin* suuntaan. Myös koulujen tulisi ja olisi pystyttävä arvioimaan omaa toimintaansa. Muutoin on vaarassa, että koululaitos jämähtää tietynlaiseen ulkoapäin ohjautuvaan ja staattiseen tilaan. Yrittäjäyyskasvatusta ei ainakaan tämänkaltaisissa kouluissa kehitetä.

10.7 Opetussuunnitelmauudistuksen rakenteen merkitys

Perusopetuksessa opetussuunnitelmauudistukseen suhtaudutaan jokseenkin neutraalisti. Valtakunnallinen keskitetty opetussuunnitelma malli koetaan selkeämpänä. Tässä uudistuksessa paikallinen opetussuunnitelmatyö on koettu ikävänä. Puolet vastaajista ilmoitti, etteivät he olleet integroineet paikallisessa ainekohtaisessa opetussuunnitelmatyössä aihekokonaisuuksia oppiaineisiin, vaikka opetussuunnitelmien perusteet sitä edellyttävät. Tämän pohjalta on arvioitavissa, että **lähtökohta yrittäjäyyskasvatuksen kehittämiseen ainoastaan opetussuunnitelmatyön kautta on haasteellinen.** Ilmeisesti tämän opetussuunnitelmauudistuksen rakenne, ns. *partnership*-malli (ks. MacDonald 2003) ei ole toiminut täysin toivotulla tavalla. Opettajat kokivatkin valtakunnallisen opetussuunnitelman abstraktiksi ja jota on vaikea mieltää käytännön opetukseen (ks. myös Atjonen 1993). Miten opetussuunnitelmasta on mahdollista tehdä konkreettisempi asiakirja? Opetussuunnitelma on myös virallinen ja hallinnollinen dokumentti, jossa on käytettävä tietynlaista, ehkä hieman abstraktilta tuntuva terminologiaa. Palaan asiaan seuraavissa kappaleissa.

Partnership-opetussuunnitelmauudistusmalli ei ole itsessään huono. Ongelmat liittyvät hyvin pitkälle tämän rakenteen toteuttamiseen. Monissa teoreettisissa näkökulmissa sekä aikaisemmissa tutkimustuloksissa on tuotu esille, että opetussuunnitelmatyö on silloin tarkoituksenmukaisempaa, sekä opetuksen että oppimisen näkökulmasta, kun opettajat osallistuvat myös opetussuunnitelmien laadintaan. (ks. Adams 2000; Atjonen 1993; Fullan 1999; Heinonen 2005; McGinn 1999; Sulonen 2004; Syrjäläinen 1997; Särkilähti 1995; van der Akker 2003, 9). Toisin sanoen

on edelleen perusteltavissa, että opettajien tulisi osallistua ”partnership-tyyppisesti” opetussuunnitelmatyöhön. Opettajien toiveista huolimatta, valtiojohtoiseen, keskitettyyn opetussuunnitelmamalliin ei tulisi palata. Edelleenkin tulisi lähteä siitä näkökulmasta, että opettajilla on myös keskeinen rooli yrittäjyyskasvatukseen liittyvien opetussuunnitelmien laadinnassa.

Kuten aikaisemmin toin esille, sen sijaan tulisi pohtia, miten saadaan valtakunnallisen opetussuunnitelman ja paikallisen opetussuunnitelman tasot kohtaamaan. Toisin sanoen, miten voidaan vaikuttaa sellaisiin piilo-opetussuunnitelmassa oleviin asioihin, jotka haittaavat tämän opetussuunnitelmaprosessin sujumista tarkoituksenmukaisella tavalla (ks. kuvio 3. *Opetussuunnitelmatasojen kohtaaminen Lahdesta* (1997, 68) *mukaillen*). Lisäksi tulisi jatkossa pohtia, nyt kun uudet opetussuunnitelmat otetaan käyttöön, miten pystytään vaikuttamaan niihin piilo-opetussuunnitelmassa oleviin asioihin, jotka haittaavat **opetettun ja opitun opetussuunnitelman tavoitteiden toteutumista** (ks. kuvio 2. *Opetussuunnitelman tasot Cubanin* (1992, 90-92) *mukaan*). Esimerkiksi pystymmekö antamaan yrittäjyyskasvatuksen opetukseen resursseja? Miten voimme vaikuttaa asenteisiin? Miten toteutamme opettajien perus- ja täydennyskoulutusta? Miten vaikutamme siihen, että opettajat kokevat yrittäjyyskasvatuksen merkitykselliseksi omassa opetuksessaan? Entä miten vaikutamme siihen, että oppilaat kokevat yrittäjyyskasvatuksen merkitykselliseksi?

Toin esille, missä mielessä tämä opetussuunnitelmarakenne ei ole ollut toimiva yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen näkökulmasta. Kannattiko yrittäjyyskasvatusta ylipäättäkään ottaa mukaan opetussuunnitelmien perusteisiin? Eikö yrittäjyyskasvatusta voisi yhteiskunnassamme kehittää myös muuta kautta? Kuten sitä tällä hetkellä myös toteutetaan. Seuraavat ajatukset kuitenkin selkeästi puoltavat opetussuunnitelmaratkaisua: 1) **On tärkeää, että perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa yrittäjyyskasvatus tuodaan esille. Tämä luo yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseksi ehdottomasti vankemman perustan tulevaisuutta ajatellen.** Toisin sanoen yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen pohjana on virallinen normipohjainen asiakirja. 2) Lisäksi vastaajat arvioivat, että opetussuunnitelmaudistuksen rakenne (ts. valtio

antaa opetussuunnitelmien perusteet, joiden mukaan kunnissa laaditaan paikallinen opetussuunnitelma yhteistyössä eri tahojen kanssa) on toteutunut ainakin jossain määrin. Toisin sanoen **omaleimaista opetussuunnitelmaa on ainakin pyritty paikallisesti ideoimaan valtakunnallisten perusteiden mukaan.** Näin yrittäjyyskasvatus tulee tämän prosessin, tämän kaltaisen opetussuunnitelmaudistuksen kautta, **esille kuitenkin aikaisempaa vahvemmin.** Toisaalta rakenne ei ole ollut toimiva. Se ei ole ohjannut toivotulla tavalla eri tahoja yhteistyöhön eikä yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö ole ollut riittävän syvälistä.

10.8 Opetussuunnitelma ja opetussuunnitelmaudistus kehittämisen välineinä

Opetettu opetussuunnitelma ja opittu opetussuunnitelma kehittyvät ainoastaan niin, että opetussuunnitelmasta tulisi elävä, muuttuva asiakirja (ks. Atjonen 1993; MacDonald 2003). Sen tulisi toimia konkreettisen suunnittelun pohjana. Tätä asiakirjaa päivitetään esimerkiksi vuosittain. Samalla se toimisi arvioinnin välineenä (ks. Atjonen 1993). Tulisi keskittyä kuitenkin olennaisiin peruslähtökohtiin, sillä opetussuunnitelman ongelmana – on yleensä aina – että asiakirja sisältää liiallisesti tavoitteita ja sisältöjä (ks. van der Akker 2003, 7). Suosittelisin, että jatkossa, kun laaditut yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmat otetaan käyttöön, palataan esimerkiksi kerran vuodessa tähän suunnitelmaan ja mietitään lähinnä pedagogisesta näkökulmasta suunnitelmaan tavoitteita, sisältöjä, toteuttamista ja arviointia – **tämä suunnitelma voisi olla omana liitteenään virallisessa, hallinnollisessa, opetussuunnitelmassa** (ks. toimenpidesuosituksset).

Jotta työ ei kävisi liian raskaaksi, olisi aiheellista keskittyä kerrallaan muutamaani oleellisiin tavoitteisiin. Burtonin, Blatchfordin & Middlewoodin mukaan (2001, 19–20) tulisi tässä prosessissa edetä seuraavasti: Selkeiden tavoitteiden laadinnan jälkeen, on mahdollista 1) luoda visio tilanteesta (kartoitetaan, missä tilanteessa ollaan ja mihin tilanteeseen halutaan päästä), 2) laatia strategia (käsittää pedagogiikan, oppiaineet, toimintakulttuurin ja oppimisympäristön) ja 3) pohtia, miten **strukturi** saadaan toimivaksi (ope-

tussuunnitelma tulee sisäistetyksi, materiaali ja muut taloudelliset resurssit ovat kunnossa sekä opettajien ja organisaation johto toimii mielekkäällä tavalla).

Jatkossa tulisi pohtia, miten paikallista opetussuunnitelmatyötä voisi keventää. **Onko mahdollista, että paikallisella tasolla ei tehdä opetussuunnitelmatyötä näin laajamuotoisesti? Olisiko syytä valita keskeiset elementit valtakunnallisesta opetussuunnitelmasta paikalliseen työhön (ks. myös van der Akker 2003, 7)?** Pystytäänkö työmäärää kohtuullistamalla vaikuttamaan opettajien motivointiin? Miten muuten saadaan opettajat motivoitua opetussuunnitelmatyöhön? Opetussuunnitelmatyön tulisi olla myös henkilökohtaisella tasolla tarkoituksenmukaista: Miten opetussuunnitelmatyö voisi kehittää opetustani? Miten opetussuunnitelmatyö voisi tukea omaa ammatillista kehittymistäni? Ja oikeastaan - voimmeko saada jopa iloa opetussuunnitelmatyöstä?

Opetussuunnitelmauudistusta tulisi jatkossa kehittää sen kaltaiseksi, että se tukisi kehittymisnäkökulmaa. **Sen lisäksi, että paikallisten opetussuunnitelmien laadintaan liittyvää koulutusta tulisi lisätä (ks. Atjonen 1993; Heinonen 2005), tulisi opetussuunnitelman itsessään olla sen kaltainen dokumentti, joka toimisi tukijana ja kehittymisen välineenä opetussuunnitelmauudistusprosessissa.** Tulevaisuudessa opetussuunnitelmauudistuksen olisi lähdettävä liikkeelle enemmän avoimesta systeemistä, jossa vaihtuvat ja kompleksit osat vaikuttavat toisiinsa (MacDonald 2003).

Miten käytännössä tämänkaltainen opetussuunnitelmauudistus on mahdollinen? Sen lisäksi, että **paikallisen tason opetussuunnitelmatyössä rajataan käsiteltäviä alueita, ehdotan seuraavaa: Pohditaan tarkennetummin, 1) mihin tällä laadintaprosessilla itsessään pyritään, 2) millaista prosessia halutaan paikallisen opetussuunnitelman laadinnassa käytävän ja 3) visioidaan, miten tämä laadintaprosessi itsessään voisi kehittää koulua.** Opetussuunnitelma ja opetussuunnitelmauudistus tulisi rakentaa niin, että sieltä löytyisivät **konkreettiset välineet tämänkaltaiseen työskentelyyn.** Vaikka opetussuunnitelma on virallinen asiakirja, mikään ei kiellä siihen liittyvän **tukimateriaalin laadintaa.**

Jotta materiaali tukisi mahdollisimman hyvin paikallista opetussuunnitelmatyötä, olisi järkevää ennen

varsinaisen opetussuunnitelmauudistuksen toteutusta tehdä hyvissä ajoin tämänkaltaisesta hankkeesta kokeilu. Tästä prosessista, opetussuunnitelma-asiakirjasta ja tähän prosessiin liittyvästä tukimateriaalista kerättäisiin palautetta. Lisäksi tähän vaiheeseen tulisi liittää mukaan myös tutkimusta (ks. myös van der Akker 2003, 8).

10.9 Kulttuurinen tausta

Paikallinen opetussuunnitelmatyö sujuu silloin mielekkäällä tavalla ja mahdollisesti koulutuspoliittisten tavoitteiden mukaisesti, jos seuraavat tekijät ilmenevät tässä prosessissa (ks. House 1979): 1) Teknisiä tekijöitä (kuten aikaa ja rahaa) on riittävästi. 2) Kunnallisessa päätöksenteossa tuetaan opetussuunnitelmauudistuksen toteutusta. 3) Kulttuurinen perusta (sisäisesti muovautuneet arvot ja asenteet) tukevat paikallisen opetussuunnitelman laadintaa. **Tutkimus osoittaa, että niissä kunnissa, joissa on aikaisempaa kokemusta yrittäjyyskasvatuksesta ja joissa vallitsee yrittäjähenkkinen ilmapiiri, on yrittäjyyskasvatusta kehitetty opetussuunnitelmauudistuksessa. Muualla yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen tässä prosessissa on osoittautunut vaikeaksi.** Esimerkiksi opetussuunnitelmatyössä integrointi oppiaineisiin koetaan hankalana ja opetussuunnitelman perusteiden ei katsota antavan tarpeeksi tukea tähän integrointityöhön. Toisaalta mitä ilmeisimmin yrittäjyyskasvatusta aiotaan aikaisempaa enemmän toteuttaa. Tähän varmasti vaikuttaa myös, että yhteiskunnan muilla sektoreilla tuetaan lisäksi yrittäjyyskasvatuksen kehittämistä.

Yritteliäissä kunnissa on henkisiä resursseja perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen toteuttamiseen, sillä näissä kunnissa halutaan kehittää muutakin opetusta kuin yrittäjyyskasvatusta. Lisäksi motivaatio kehittämiseen ilmenee myös siinä, että yritteliäissä kunnissa on haluttu priorisoida jossain määrin yrittäjyyskasvatukseen taloudellisia resursseja. Kaikkien yritteliäiden kuntien taloudelliset lähtökohdat eivät ole kuitenkaan hyvät. Silti on koulutauduttu, tietous yrittäjyyskasvatuksesta on kasvanut ja yleisesti asennoidutaan myönteisesti yrittäjyyskasvatukseen sekä yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen opetussuunnitelmauudistuksessa. Näissä kunnissa suhtaudutaan

kaiken kaikkiaan myönteisesti kehittämiseen ja uusiin asioihin. Asenteet ohjaavat siis merkittävästi kulttuuritaustan muovautumista ja sikäli myös yrittäjyyskasvatuksen toteutusta (ks. myös Ristimäki 1998, 18; Pannula & Routamaa 2002, 15). Yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä kohdennetaan tukea esimerkiksi konkreettisten projektien ja koulutuksen toteuttamiseen. Koska motivaatiolla ja asenteilla on niin suuri merkitys yrittäjyyskasvatuksen kehittymisessä, tulisi tämä myös huomioida resursointia ja tukea suunnitelmassa. Suosittelisin, että tukea tulisi kohdentaa myös yrittäjyyskasvatuksen markkinointiin ja sitä koskevan tiedon levittämiseen.

Kulttuuritaustalla on teknisiä tekijöitä merkittävämpi rooli yrittäjyyskasvatusta edistettäessä: Suunniteltaessa yrittäjyyskasvatuksen kehittämistä tulisi edelleen pohtia, miten paikallista yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kulttuuritaustan muovautumista voidaan tukea. Edellä mainittujen tukitoimenpiteiden lisäksi tulisi ohjata resursseja yritteliään kunnan kehittämiseen, jossa yrittäjyyskasvatus tulisi esille luontevasti kunnan elinkeinostrategiassa. Näin yrittäjyyskasvatuksesta kehittyisi koko kunnan kulttuurinen perusta ja peruskehikset yrittäjyyskasvatuksen toteutukselle tulisivat luoduiksi.

10.10 Yrittäjyyskasvatus osaksi kunnan elinkeinostrategiaa

Erityisesti yritteliäissä kunnissa on huomioitu opetussuunnitelmatyön aikana paikalliset yrittäjyyskasvatuksen kehittämistarpeet, joita ovat muun muassa koulu- ja yritys yhteistyön lisääminen, yrittäjyyskasvatustietouden lisääminen sekä asenteiden muokkaaminen. Ilmeisesti näissä kunnissa suunnitellaan konkreettisesti yhteistyön lisäämistä koulujen ja elinkeinoelämän välille. Näillä tahoilla aiotaan hakeutua aikaisempaa enemmän koulutukseen. Lisäksi pohditaan, miten kunnassa pystytään vaikuttamaan niihin tahoihin/henkilöihin, jotka eivät siinä määrin koe yrittäjyyskasvatusta merkitykselliseksi.

Muissa kunnissa ei ole pohdittu opetussuunnitelmaprosessin aikana vastaavia yrittäjyyskasvatuksen kehittämisenäkökuilma. Erityisesti yrittäjyyskasvatuksen hyvin alhainen tiedon taso ja vähäinen kiinnostus

siihen ovat keskeisiä syitä, miksi kunnallinen kehittämisprosessi ei ole käynnistynyt.

Kaikissa kunnissa on jossain määrin samat ongelmat. Vastauksista tulee kuitenkin esille, että joissakin kunnissa tiedostetaan paljon paremmin nämä ongelmat ja pyritään niiden ratkaisemiseen. Tätä kautta päästään kunnan yrittäjyyskasvatuksen ja yrittäjyyden kehittämiseen. Kaikki kunnat eivät ole vielä päässeet tälle tiedostamisen tasolle, joka olisi paikkakunnan yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen ensimmäinen lähtökohta.

Yrittäjyyden kehittämisessä on lähdettävä liikkeelle laaja-alaisesti. Tämä tulee esille muun muassa siinä, että yrittävien kuntien elinkeinostrategioissa nousee esille yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyyden ilmapiiriä kehitetään näissä kunnissa yrittäjyyskasvatuksen kautta. Tämä tutkimus tukee sitä ajatusta, että yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen tulisi nivoutua laajemmassa mittakaavassa koko kunnan kehittämiseen – kuten elinkeinostrategian laadintaan ja toteutukseen.

Jos kunta pystyy kehittämään yrittäjyysilmapiiriään, tämä ei heijastu ainoastaan liike-elämään. Vaikutukset voivat ulottua myös julkisen sektorin eri osa-alueille, kuten perusopetukseen. Tutkimuksen mukaan on analysoitavissa, että yrittäjyysilmapiirin edistäminen kehittää laajemmassa mittakaavassa yrittävää, kehittämishaluista yhteisöä. Tällaisessa yhteisössä on hedelmällisempää kehittää opetussuunnitelmaa, yrittäjyyskasvatusta ja montaa muutakin asiaa.

Tämän vuoksi tulisi elinkeinoelämän ulkopuolista yrittäjyyskeskustelua avartaa. Mitä on yrittäjyys? Tuommeko vain esimerkkejä yrittäjistä, jotka ovat aloittaneet oman liiketoiminnan? Asiaa voisi lähestyä lisäksi seuraavasti: Miten voin punnita työmarkkinoilla erilaisia vaihtoehtoja ja olla siinäkin yritteliäs? Miten voin olla omassa työssäni, esimerkiksi julkisella sektorilla yritteliäs? Miten voin hallita elämäni ja olla siinäkin yritteliäs? Eli miten pystymme laajemmin yhteiskunnassa nostamaan esille omaehtoisesta ja sisäisen yrittäjyyden merkityksen? Voisimmeko tuoda myös tämänkaltaisia yrittäjyysesimerkkejä esille? Näin voisimme toteuttaa kansalaiskasvatusta yritteliäisyyteen paitsi perusopetuksessa, myös koko yhteiskunnassamme.

11 Toimenpidesuosituksset

Kuvio sivulla 75 havainnollistaa toimenpiteet, jotka tämän tutkimuksen mukaan tulisi tehdä perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksen edistämiseksi.

1 Opetussuunnitelman velvoitteen huomioiminen

Perusopetuslaki ja opetussuunnitelman perusteet velvoittavat paikallisten opetussuunnitelmien laadintaan. Opettajien tulisi tietää opetussuunnitelmaan ja sen laadintaan liittyvät keskeiset tekijät. **Tämän vuoksi peruskoulun opetussuunnitelman perusteet olisi sellaisenaan sijoitettava opettajankoulutuksen tutkintovaatimukseen, jotta valmistuvat opettajat ymmärtävät ne määrätyiksi ja tuntevat niiden sisällön.** Lisäksi tulisi pohtia, miten jo työelämässä toimivat opettajat ohjataan opetussuunnitelmia käsittelevään täydennyskoulutukseen.

On ensiarvoisen tärkeää, että opettajat itse sisäistävät opetussuunnitelman, josta ilmenevät paitsi oppiaineiden tavoitteet ja sisällöt myös kasvatukselliset lähtökohdat. Näin on mahdollista suunnata koulujen kehittymistä tavoitteiden suuntaan. Lisäksi pitäisi pystyä laajentamaan käsityksiä koulujen vaikuttavuudesta ja hyvydestä – sekä koulussa että yhteiskunnan muilla

alueilla. Opetussuunnitelmalla kehitetään opetus- ja kasvatustyötä, johon myös yrittäjyyskasvatus sisältyy. Hyvä koulu tukee esimerkiksi oppilaan yritteliäisyyden kehittymistä. Kaikki lähtee ennen kaikkea siitä, että opetussuunnitelman sisältö ymmärretään kaikilta osin velvoittavaksi.

2 Kulttuuritaustan kehittäminen

Paikallista yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kulttuuritaustaa tulisi edistää siten, että asenneilmapiiri muodostuu yrittäjyyshenkiseksi. **Kuntien johdolle, elinkeinotoimelle ja opettajille tulisi suunnata yhteistä koulutusta.** Koulutuksen sisällön tulisi liittyä siihen, miten yritteliäessä kunnassa yrittäjyyskasvatus tulee luontevasti esille sekä kunnan elinkeino- että koulutusstrategiassa.

3 Työ- ja elinkeinoelämän tuntemuksen vahvistaminen

Opettajien täydennyskoulutuksessa olisi **vahvistettava kaikkien opetuslalla työskentelevien työ- ja elinkeinoelämän, erityisesti yrittäjätoiminnan, tuntemusta.**

Pienelläkin yrittäjyyden tuntemuksella on vaikutusta asenteisiin. Tämä lisää positiivista suhtautumista yrittäjyyskasvatukseen.

4 Tiedon ja markkinoinnin lisääminen

Yrittäjyyskasvatuksesta ei tiedetä riittävästi. Erityisesti opettajien tiedot ovat alhaisella tasolla ja he eivät halua lähteä yrittäjyyskasvatuskoulutukseen. Tämän vuoksi tulisi lisätä yleisellä tasolla markkinointia ja informaatiota yrittäjyyskasvatuksesta. Tämän lisäksi tulisi pohtia, miten opettajat saadaan motivoitumaan yrittäjyyskasvatuksen koulutuksesta ja miten käytännössä eri tavoin tätä koulutusta toteutetaan: Opettajat tulisi saada oivaltamaan, että erityisesti perusopetuksen yrittäjyyskasvatuksessa korostuu yritteliäisyys, mikä on kaiken oppimisen lähtökohta. Tähän yrittäjyyskasvatustyöhön heillä on jo entisestään tietoa – koulutuksessa heillä olisi kuitenkin mahdollisuus laajentaa yrittäjyyskasvatusosaamistaan. Tässä koulutuksessa ohjattaisiin vielä kokonaisvaltaisemmin omaehtoisen, sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden kehittämiseen, mikä on yrittäjyyskasvatuksen perusta.

5 Yhteisen kielen kehittäminen

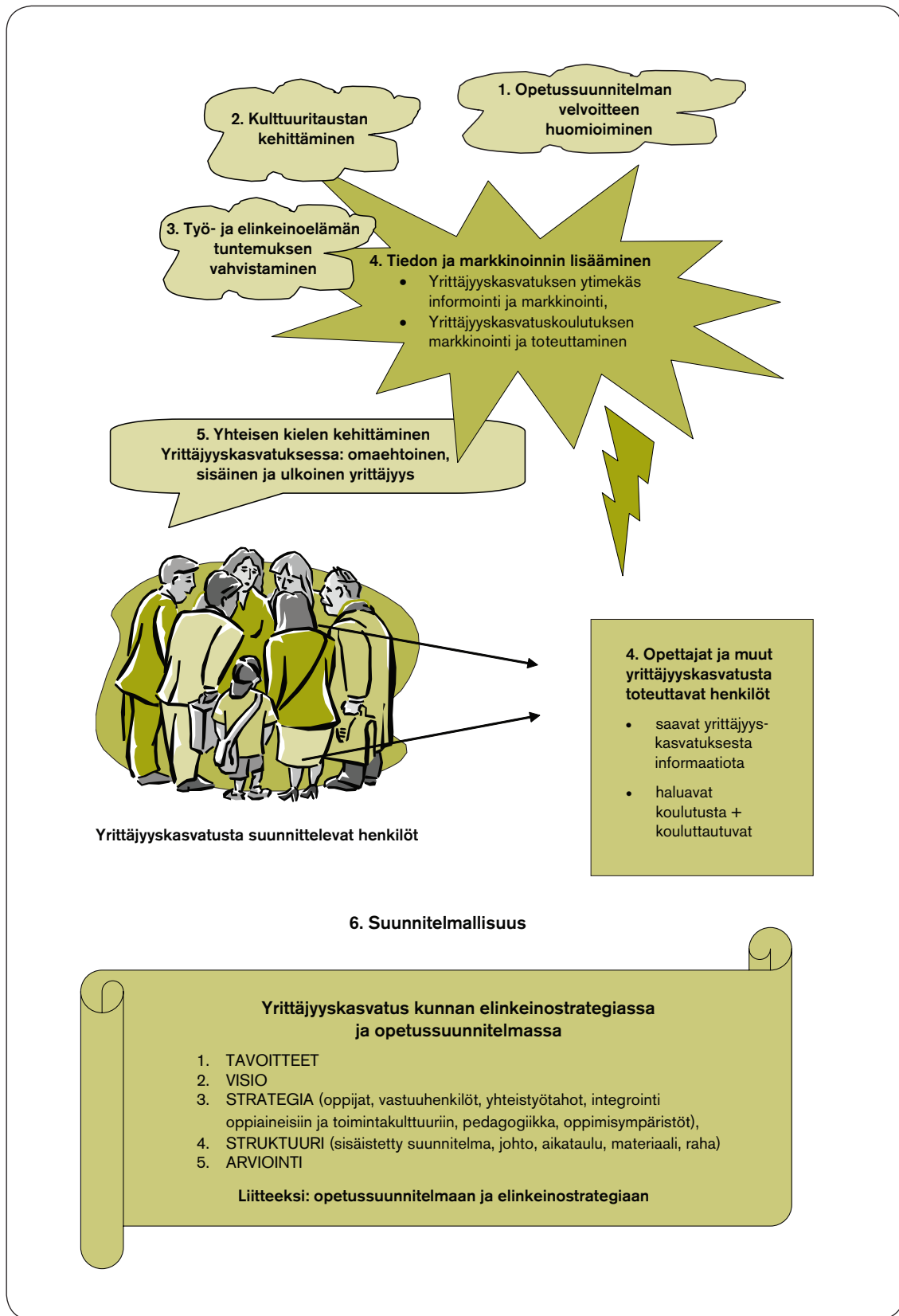
Yrittäjyyskasvatuksen käsitettä tulisi selventää paitsi opettajille myös muille yrittäjyyskasvatusta toteuttaville tahoille, kuten yrittäjille ja kuntien elinkeinoasioista vastaaville henkilöille. Tiedotuksessa ja koulutuksessa tulisi huomioida erityisesti omaehtoisen ja sisäisen yrittäjyyden kehittäminen ulkoisen yrittäjyyden lisäksi. Yrittäjyyskasvatus ei liity ainoastaan ulkoisen yrittäjyyden, kuten yritystietouden lisäämiseen. Erityisesti perusopetuksen kohdalla tulisi korostaa yksilöllisten valmiuksien kehittämistä (omaehtoinen yrittäjyys) ja koulujen yrittäjämäisten toimintatapojen edistämistä (sisäinen yrittäjyys). Kun kaikki yrittäjyyskasvatusta toteuttavat tahot ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen ja puhuvat samaa kieltä, on kasvatuksen suunnitteluun, toteutukseen ja yhteistyöhön entistä paremmat lähtökohdat.

6 Suunnitelmallisuus

Jokaisella paikkakunnalla tulisi arvioida aihekokonaisuuden *osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys integroituminen* paikallisiin opetussuunnitelmiin. Tämän jälkeen edetään muun muassa seuraavasti paikkakunnan yrittäjyyskasvatusta suunnitellessa:

- 1 laaditaan **tavoitteet** (valitaan kerrallaan muutama olennainen tavoite),
- 2 luodaan **visio** tilanteesta (kartoitetaan, missä tilanteessa ollaan ja mihin tilanteeseen halutaan päästä),
- 3 laaditaan **strategia** (kartoitetaan kohderyhmä eli oppijat, yhteistyötahot, integrointi oppiaineisiin ja toimintakulttuuriin, pedagogiikka, oppimisympäristöt),
- 4 pohditaan, miten **strukturi** saadaan toimivaksi (yrittäjyyskasvatuksen suunnitelma tulee sisäistetyksi, materiaali ja muut taloudelliset resurssit ovat kunnossa, opettajien ja organisaation johto toimii mielekkäällä tavalla, laaditaan toimiva ja realistinen aikataulu),
- 5 suunnitellaan **arviointi** (arviointi liittyy esimerkiksi yksilön ja koulun yritteliäisyyden kehittämiseen, vuorovaikutuksen kehittämiseen, riskien ja ongelmien käsittelyyn, luovien ideoiden syntymiseen ja huomioimiseen, yrittäjyystietouden oppimiseen).

Paikallinen yrittäjyyskasvatussuunnitelma tulisi tuoda liitteeksi opetussuunnitelmaan ja elinkeinostrategiaan. Elinkeinostrategiassa tulee näin esille, miten yrittäjyyskasvatus liittyy paikalliseen yrittäjyysilmapiiriin kehittämiseen. Arvioinnin ja seurannan myötä näitä suunnitelmia päivitetään esimerkiksi kerran vuodessa. Erityisesti arvioinnin suunnitteluun ja toteutukseen tulisi kiinnittää huomiota. Suunnittelun, toteutuksen ja seurannan tulisi perustua kaikkien niiden tahojen yhteistyöhön, jotka ovat vastuussa paikkakunnan yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämisestä.

Kuvio 22. Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen perusopetuksen opetussuunnitelmaudistuksessa

Lähteet

- Adams, Jr., J. E. 2000. Taking Charge of Curriculum: Teacher Networks and Curriculum Implementation. New York: Teachers Collage Press.
- Aho, S. 1996. Lapsen minäkäsitys ja itsetunto. Helsinki: Edita.
- Aho, S. 1998. Tavoitteena muutosagenttius. Muutosagenttikoulutuksen valinnat ja opettajaksi opiskelivien minäkäsityksen, itsetunnon ja minän kehitystason muutokset koulutuksen aikana. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A: 188.
- Aho, S. & Koski, P. 1995. Yrittäjyuden rakennemuutos ja kasvualat. Työpoliittinen tutkimus 106. Helsinki: Työministeriö.
- Aikuskasvatus 2. 2001. Professori Allan Gibbin haastattelu Jyväskylässä 22.3.2001. Yrittäjyyskoulutuksen mallintaja, 173–175.
- Atjonen, P. 1993. Kunnan opetussuunnitelma koulun hallinnollisen ja pedagogisen kehittämisen kohteena ja välineenä. Publication series Acta Universitas Ouluensis, Series E, Scientiae Rerum Socialium 11. Oulun yliopisto. Kajaanin opettajankoulutuslaitos.
- Borba, M. 1989. A K-8 Self Esteem Curriculum for Improving Student Achievement, Behavior and School Climate. Torrance: Jalmar Press.
- Burton, N., Middlewood, D. & Blatchford, R. 2001. Models of Curriculum Organization. Teoksessa D. Middlewood & N. Burton (toim.) Managing the Curriculum. University of Leicester. Educational Management Development Unit. London: Paul Chapman, 18–34.
- Carayannis, E. G., Evans, D. & Hanson, M. 2003. A cross-cultural learning strategy for entrepreneurship education: outline of key concepts and lessons learned from a comparative study of entrepreneurship students in France and in the US. Technovation 23 (9), 757–771.
- Charney, A. & Libecap, G. D. 2000. The economic contributonal entrepreneurship education: An evaluation with an established program. Advances in the Study of Entrepreneurship, Innovation, & Economic Growth 12, 1–45.
- Cohen, L. & Manion, L. 1994. Research Methods in Education. 4. painos. London: Routledge.
- Constantino, J. 2003. Curriculum under construction: confronting the challenge of engagement in an era of reform. Journal of Curriculum Studies 35 (3), 281–302.

- Cuban, L. 1992. Curriculum Stability and Change. Teoksessa P. W. Jackson (toim.) Handbook of Research on Curriculum: A Project of the American Educational Research Association. New York: Macmillan, 216–247.
- Coopersmith, S. 1967. The Antecedents of Self-esteem. San Fransisco: Freeman and Company.
- Euroopan komissio, yritystoiminnan pääosasto. 2004. Yrittäjyyskasvatusta käsitelleen asian-tuntijaryhmän loppuraportti. Yrittäjähänkeä ja -taitoja edistävän perusasteen ja toisen asteen opetuksen kehittäminen.
- Flouris, G. & Pasi, G. 2003. A Critical Appraisal of Curriculum Reform in Greece (1980–2002). Trends, Challenges, and Perspectives. European Education 35 (3), 73–90.
- Fullan, M. G. 1982. The Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press.
- Fullan, M. 1999. Change Forces: The Sequel. London: Falmer.
- Gibb, A. A. 1987. Enterprise culture – Its meaning and implications for education and training, Journal of European Industrial Training 11 (3), 3–38.
- Gibb, A. 2002. In Pursuit of a New 'Enterprise' and 'Entrepreneurship' Paradigm for Learning. Creative Destruction, New Values, New Ways of Doing Things and New Knowledge Combinations. International Journal of Management Reviews 4 (3), 233–269.
- Gibb, A. 2005. The Future of Entrepreneurship Education – Determining the Basis for Coherent Policy and Practice? Teoksessa P. Kyrö. & C. Carrier (toim.) The Dynamics of Learning Entrepreneurship in a Cross-Cultural University Context. University of Tampere. Research Centre for Vocational and Professional Education. Saarijärvi: Saarijärven Offset, 44–66.
- Gorman, G., Hanlon, D. & King, W. 1997. Some research perspectives on entrepreneurship education and education for small business management: a ten-year literature review. International Small Business Journal 15 (3), 56–77.
- Hakkarainen, P. 2002. Opetussuunnitelma ja kehittävä opetustyö. Kasvatus 33 (4), 350–362.
- Halinen, I. 2004. Aihekokonaisuudet opetuksen eheyttäjänä. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Jyväskylä: Gummerus, 11–16.
- Heinonen, J. 2001. Sisäinen yrittäjyys organisaation kehittämisen välineenä. Aikuiskasvatus 2, 122–132.
- Heinonen, J. 2004. Yrittäjyyskasvatus meillä ja muualla [esitelmä]. Varsinais-Suomen yrittäjyyskasvattajien kohtaaminen 24.3.2004. Turun ammattikorkeakoulu, Turku.
- Heinonen, J.-P. 2005. Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 257. Saatavilla www-muodossa: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/sovell/vk/heinonen/opetussu.pdf>. (Luettu 4.2.2006).
- Hills, G. E. 1988. Variations in university entrepreneurship education: an empirical study of an evolving field. Journal of Business Venturing 3, 109–122.
- House, E. R. 1979. 'Technology versus craft: A ten-year perspective on innovation'. Journal of Curriculum Studies, 11 (1), 1–16.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1994. Hyvä itsetunto. Helsinki: WSOY.
- Kight, K. 2002. Haunting Curriculum: Visions of Curriculum Past, Curriculum Present and a Vision of What is Yet-to-Come, John St. Julien. Teoksessa W. E. Doll, JR. & N. Gough (toim.) Curriculum Visions. New York: Peter Lang, 250–263.
- Klapper, R. 2004. Government goals and entrepreneurship education – an investigation at a Grande Ecole in France. Education and Training 46 (3), 127–137.
- Kolb, D. A. 1984. Experimental learning: Experience as the source of learning and development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Koskinen, S. & Virtanen, N. 2001. Yrittäjän muotokuva – persoonallisuus, taitaminen ja tilannete-kijät yhdessä. *Aikuiskasvatus* 2, 159–166.
- Kourilsky, M. L. & Walstad, W. B. 1998. Entrepreneurship and female youth: Knowledge, attitudes, gender differences, and educational practices. *Journal of Business Venturing* 13 (1), 77–88.
- Kuusela, J. 2003. Lukioiden tuloksiin vaikuttavista tekijöistä. *Opetushallitus. Moniste 13 / 2003*. Helsinki: Edita Prima.
- Kyrö, P. 1997. Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa. *Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics* 38. Jyväskylän yliopisto.
- Kyrö, P. 1999. Yrittäjyys yhteiskunta ja markkinat. Teoksessa P. Kyrö, K. Nurmi & T. Tikkanen (toim.) *Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa*. Helsinki: Yliopistopaino, 9–27.
- Kyrö, P. 2001. Yrittäjyyskasvatuksen pedagogisia lähtökohtia pohtimassa. *Aikuiskasvatus* 2, 92–101.
- Lahdes, E. 1997. Peruskoulun uusi didaktiikka. Keuruu: Otava.
- Launonen, L. 2004. Erilaisten arvojen maailma. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) *Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa*. Jyväskylä: Gummerus, 12–27.
- Lehtinen, E., Vauras, M., Salonen, P. & Kinnunen, R. 2004. Oppimisteoriasta oppimisympäristöön. Turun yliopisto. Turku: Oppimistutkimuksen keskus.
- Leino, K. 2002. PISA -tutkijat pohtimassa osaamisen syitä. *Kasvatus* 33 (3), 320–322.
- Leistyna, P., Woodrum, A. & Sherblom, S. 1996. *Breaking Free: The Transformative Power of Critical Pedagogy*. Cambridge: Harvard Educational Review.
- Leskinen, P.-L. 2001. Yrittäjyyttä oppimassa – koulu-yrittäjyyden paradoksi. *Aikuiskasvatus* 2, 112–121.
- Letschert, J. & Kessels, J. 2003. *Social and Political Factors in the Process of Curriculum Change*. Teoksessa J. van der Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (toim.) *Curriculum Landscapes and Trends*. Dordrecht: Kluwer Academic, 157–176.
- Levomäki, I. 1998. Arvojen moninaisuus tietoyhteiskunnassa. Sitra. Helsinki: Hakapaino.
- Liljeström, U. 2004. Opetussuunnitelmaprosessi. Teoksessa E. Vitikka & O. Saloranta-Eriksson (toim.) *Uudistuva perusopetus. Näkökulmia opetuksen ja opetussuunnitelman kehittämiseen*. Jyväskylä: Gummerus, 84–96.
- Lindström, A. 2002. Opetussuunnitelmauudistus ja sen tavoitteet [esitelmä]. Opetushallituksen opetussuunnitelmaseminaari 15.10.2002. Paasitorni, Helsinki.
- Littledyke, M. 1997. Managerial style, the National Curriculum and teachers' culture: responses to educational change in a primary school. *Educational Research* 39 (3), 243–262.
- Loukola, M.-L. 2003. Opetussuunnitelmasta koulun toimintakulttuuriin – miten aihekokonaisuudet tukevat koulun kasvatustavoitteita[esitelmä]? *Kansalliset peruskoulupäivät – vaikeuksien kautta voittoon*. 7.4.2003. Helsinki.
- Loukola, M.-L. 2004. Aihekokonaisuuksien työstäminen opetussuunnitelmaan ja toimintakulttuuriin. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) *Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa*. Jyväskylä: Gummerus, 156–163.
- MacDonald, D. 2003. Curriculum change and the post-modern world: is the school curriculumreform movement an anachronism? *Journal of Curriculum Studies* 35 (2), 139–149.
- Malinen, P. 1977. Opetussuunnitelman laatiminen peruskoulua ja keskiasteen kouluja varten. Jyväskylä: Gummerus.
- Marsh, C. J. 2004. *Key Concepts for Understanding Curriculum*. 3. painos. London: Routledge Falmer.
- McGinn, N. 1999. What is required for successful education reform? *Learning from errors. Education Practice and Theory*, 21 (1), 7–21.
- McMullan, W. E. & Gillin, L. M. 1998. *Industrial Viewpoint -- Entrepreneurship Education*

- Developing technological start-up entrepreneurs: a case study of a graduate entrepreneurship programme at Swinburne University Technovation 18 (4), 275–286.
- McMullan, W. E & Vesper, K. H. 2000. Becoming an entrepreneur: a participant's perspective. The International Journal of Entrepreneurship and Innovation 1 (1), 33–43.
- Menzies, T. V. & Paradi, J. C. 2003. Entrepreneurship education and engineering students. Career path and business performance. The International Journal of Entrepreneurship and Innovation 4 (2), 121–132.
- Meriläinen, T. 2003. Keskisuomalaisten oppilaitosten yrittäjyyskasvatus- ja koulutuskysely. Keski-Suomen työvoima- ja elinkeinokeskuksen julkaisusarja A, tutkimuksia 3. Keski-Suomen TE-keskus.
- Miller, J. L. 2000. What's left in the field...a curriculum memoir. Journal of Curriculum Studies 32 (2), 253–266.
- Mischel, W. 1986. Introduction to Personality. A New Look. 4. painos. Forth Worth, FL: Holt, Rinehart & Winston.
- MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0. Saatavilla www-muodossa: <http://mot.kielikone.fi/mot/turkuyol/metmot.exe?UI=figr&height=153>. (Luettu 10.3.2006).
- Ojala, A. & Pihkala, J. 1994 (toim.) Yrittäjyys koulussa. Opetushallitus.
- Opetushallitus. 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Edita Prima.
- Opetusministeriö. 2004. Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma. Opetusministeriön julkaisuja 2004:18. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Helsinki: Yliopistopaino.
- Paajanen, P. 2000. Yrittäjyyskasvattaja. Viitekehyksen ja tutkimusasetelman konstruointi yrittäjyyskasvatuksen tutkimiseksi ammattikorkeakoulun ja kaupan alalla. Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunta. Julkaisuja N:o 123 / 2000. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Palm, J., Manninen S. & Kuntsi, E. 2003. Aloittavan yrityksen tuki ja näkökulmia itsensä työllistämisen lisäämiseksi Suomessa. Työhallinnon julkaisu Nro 327, työministeriö. Helsinki: Valopaino.
- Pannula, T. & Routamaa, V. 2002. Eurooppalaisia näkökulmia yrittäjyyskasvatukseen. Opetusministeriön EU-rakennerahastot -julkaisu 10.
- Peltonen, M. & Ruohotie, P. 1992. Oppimismotivaatio. Teoriaa, tutkimuksia ja esimerkkejä oppimishalukkuudesta. Aavaranta-sarja No. 29. Helsinki: Otava.
- Pihkala, J. 1998. Yrittäjäkasvatus koulussa – näkökulmana Englannin ja Suomen koulujärjestelmän yrittäjyyskasvatuksen hankkeet sekä suomalaisten opiskelijoiden yrittäjyysorientaatiot. Kasvatustieteen lisensiaattityö, Kasvatustieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla www-muodossa: <http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradulg/1726.pdf>. (Luettu 9.8.2005).
- Politis, D. 2005. The Process of Entrepreneurial Learning: A Conceptual Framework. Entrepreneurship Theory and Practice 7, 399–424.
- Puolinen, M. 2002. Arvot, asenteet ja ajankuva. Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan. Vantaa: Dark.
- Remes, L. 2001. Yrittäjyyskasvatus pedagogisessa toimintatehtävässä. Kasvatus 32 (4), 368–381.
- Remes, L. 2003. Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 213. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Remes, L. 2004. Yrittäjyys. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerus, 83–90.
- Ristimäki, K. 1998. Yrittäjyyskasvatus Kokkolan kouluissa. Tutkimus opettajien yrittäjyysasenteista ja -arvoista. Chydenius-Instituutin julkaisuja 7. Jyväskylän yliopisto, Chydenius-instituutti, Kokkola. Saarijärvi: Gummerus.
- Ristimäki, K. 2001. Yleissivistävän koulun yrittäjyyskasvatus. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 84. Vaasa: Vaasan yliopisto.

- Ristimäki, K. 2003. Yrittäjyyskasvatus – enemmän metodi kuin sisältö. Teoksessa Taloudellinen tiedotustoimisto (toim.) Yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyyttä ja kasvatus. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino, 12–15.
- Ristimäki, K. 2004. Yrittäjäksi identifioituminen. Fenomenologis-hermeneuttinen tutkimus nuorten yrittäjyyteen liittyvän identiteetin kehityksestä. Acta Wasaensia 130. Liiketaloustiede 51. Johtaminen ja organisaatiot. Universitas Wasaensis.
- Ristimäki, K. & Evälä, A. 2001. Arvioiva kartoitus suomalaisesta yrittäjyyskasvatusmateriaalista vuonna 2000. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 74. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Sahlberg, P. 2005. Koulutuksen vaikuttavuus ja hyvyys. Kasvatus 35 (5), 516–529.
- Salo, A. 1937. Alakansakoulun opetussuunnitelma. 2. painos. Helsinki: Otava.
- Salonen, P., Olkinuora, E. & Lehtinen, E. 1982. Oppimisvaikeuksien interaktiivinen muodostuminen ja kasautuminen. Osaraportti 1: esitutkimus. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksen julkaisusarja A: 86.
- Sarjala, J. 2003. Huoli alisuoriutujista [esitelmä]. Itä-Suomen opettajapäivät 18.1.2003. Kuopio.
- Schein, E. 1984. Coming to a new awareness of organisational culture. Sloan Management Review, winter 13–14.
- Seikkula-Leino, J. 2002. Miten oppilaat oppivat vieraskielisessä opetuksessa? Oppilaiden suoriutumistasot, itsetunto ja motivaatio vieraskielisessä opetuksessa. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja C: 190. Turku. Turun opettajankoulutuslaitos: Painosalama.
- Seikkula-Leino, J. 2003. Measuring Individual School Achievement on the Basis of Quantitative Research: "How Do Pupils Learn in CLIL?" Paper presented at the Learning and Instruction Symposium. 24.–25.10.2003. Joensuu, Finland.
- Seligman, M. E. P. 1980. Human Helplessness. Theory and Applications. London: Academic Press.
- Sexton, D. L. & Bowman, N. B. 1984. Entrepreneurship education suggestions for increasing effectiveness, Journal of Small Business Management 22 (2), 18–25.
- Sprinthall, A. S., Sprinthall, R. C. & Oja, S. O. 1994. Educational Psychology. A Developmental Approach. 6. painos. Palatino: Monotype Composition.
- Sulonen, K. 2004. Opetussuunnitelman uudistamistyö opettajan ammatillisen kasvun välineenä – kohteena peruskoulun kotitalouden opetus. Helsingin yliopisto. Käyttätymistieteellinen tiedekunta. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitoksen julkaisuja 13. Saatavilla www-muodossa: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kas/kotit/vk/sulonen/opetussu.pdf>. (Luettu 17.1.2006).
- Suomen Yrittäjät. 2004a. Yrittäjyyskasvatus. Saatavilla www-muodossa: <http://www.yrittajat.fi/sy/home.nsf/www/yrittajyyskasvatus>. (Luettu 4.2.2004).
- Suomen Yrittäjät. 2004b. Elinkeinopolitiikan mittari, kevät 2004. Saatavilla www-muodossa: http://www.yrittajat.fi/sy/home.nsf/www/Elinkeinomittaristo_1_2004. (Luettu 5.3.2004).
- Suortti, J. 1981. Opetussuunnitelmaongelma. Teoreettista analyysia opetussuunnitelman ehdoista. Opetussuunnitelmaongelma ja kasvatustiede. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 309.
- Swierczek, F. W. & Ha, T. T. 2003. Entrepreneurial orientation, uncertainty avoidance and firm performance. An analysis of Thai and Vietnamese SMEs. The International Journal of Entrepreneurship and Innovation 4 (1), 46–57.
- Syrjäläinen, E. 1997. Arvioinnin avulla laatua kouluihin – markkinahumua vai koulurealismia? Tampereen yliopisto. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A 11/1997.
- Särkilähti, P. 1995. Koulun oma opetussuunnitelma. Akvaariokoulujen opettajien kokemuksia opetussuunnitelmasta osana koulun kehittämistä. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja B20: 1995. Helsinki: Helsingin kaupunki.

- Tenhunen-Ruotsalainen, L. Esipuhe. Teoksessa Taloudellinen tiedotustoimisto (toim.) Yrittäjyyskasvatus, yrittäjyyttä ja kasvatusta. Saarijärvi: Gummerus kirjapaino, 3.
- Turtiainen, J. 2002. Kaakkois-Suomen yrittäjyys selvitys. Yrittäjyyskasvatus ja -koulutuskysely oppilaitoksille. Kaakkois-Suomen Te-keskuksen julkaisuja 2002, 9. Kouvola: Te-keskus.
- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2000. Didaktiikan perusteet. Juva: Wsoy.
- Walker, D. F. 1971. A naturalistic model of curriculum development. *School Review*, 80 (1), 51–65.
- van der Akker, J. 2003. Curriculum Perspectives: An Introduction. Teoksessa J. van der Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (toim.) Curriculum Landscapes and Trends. Dordrecht: Kluwer Academic, 1–10.
- Wang, C. K. & Wong, P.-K. 2004. Entrepreneurial interest of university students in Singapore. *Technovation* 24 (2), 163–172.
- Vauras, M. 2004a Aihekokonaisuudet opetuksen eheyttäjänä. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Jyväskylä: Gummerus, 11–17.
- Vauras, M. 2004b. Oppimiskäsitys. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Jyväskylä: Gummerus, 28–47.
- Webb, R. & Vulliamy, G. 1999. Managing curriculum policy changes: a comparative analysis of primary schools in England and Finland. *Journal of Educational Policy*, 14 (2), 117–137.
- Weiner, B. 1979. A Theory of Motivation for Some Classroom Experiences. *Journal of Educational psychology* 71 (1), 3–25.
- Weiner, B. 1984. Principles for a Theory of Student Motivation and Their Application within an Attributional Framework. Teoksessa E. E. Ames & C. Ames (toim.) Research on Motivation in Education. London: Academic Press, 15–68.
- Verma, G. K. 2003. Towards Equality of Opportunity and A True Education for All. Paper presented at the Learning and Instruction Symposium. 24.–25.10.2003. Joensuu, Finland.
- Väljjarvi, J., Linnakylä, P., Kupari, P., Reinikainen, P. & Arffman, I. 2002. The Finnish success in PISA – and some reasons behind it. Jyväskylä: Kirjapaino Oma.
- Zajda, J. 2003. Educational Reform and Transformation in Russia. Why Education Reforms Fail? *European Education* 35 (1), 58–88.

Taustatietoa, tutkimuksen ongelmat sekä niihin liittyvät kysymykset ja väittämät

Vastaajia kuvastavat seuraavat lyhenteet:

opettaja = o

rehtori, johtaja = r

sivistystoimenjohtaja tai vastaava viranhaltija = s

opetussuunnitelmakoordinaattori = k

elinkeinoasiamies tai vastaava = e

Suomen Yrittäjien paikallisjärjestön edustaja = y

perusopetuksesta vastaavan lautakunnan jäsen = l

TAUSTATIE TOA: Henkilötiedot ja aikaisempi toiminta

Nimi: (o, r, s, k, e, y, l)_____

Ikä: (o, r, s, k, e, y, l)

- alle 30 vuotta
- 31–40 vuotta
- 41–50 vuotta
- yli 51 vuotta

Kunta: (o, r, s, k, e, y, l)_____

a) Kuinka kauan olet toiminut sivistystoimenjohtajana tai vastaavana viranhaltijana? (s)

- alle 3 vuotta
- yli 3 vuotta, alle 5 vuotta
- yli 5 vuotta, alle 10 vuotta
- yli 10 vuotta

a) Kuinka kauan olet toiminut rehtorina /johtajana? (r)

- alle 3 vuotta
- yli 3 vuotta, alle 5 vuotta
- yli 5 vuotta, alle 10 vuotta
- yli 10 vuotta

a) Kuinka kauan olet toiminut opettajana? (k, o)

- alle 3 vuotta
- yli 3 vuotta, alle 5 vuotta
- yli 5 vuotta, alle 10 vuotta
- yli 10 vuotta

b) Kuinka kauan olet toiminut kunnassanne sivistystoimenjohtajana tai vastaavana viranhaltijana? (s)

- alle 2 vuotta
- yli 2 vuotta

- b) Kuinka kauan olet toiminut kunnassanne rehtorina / johtajana? (r)
- alle 2 vuotta
 - yli 2 vuotta
- b) Kuinka kauan olet toiminut kunnassanne opettajana? (k, o)
- alle 2 vuotta
 - yli 2 vuotta
- c) Mitä luokkia edustat? (r)
- 1-6
 - 7-9
 - 1-9
- c) Mitä luokkia opetat? (k, o)
- 1-6
 - 7-9
 - 1-9
- d) Mikä on koulutustaustasi? (s)
- luokan- tai aineenopettaja
 - muu: _____
- d) Mikä on koulutustaustasi? (r, k)
- luokanopettaja
 - aineenopettaja, pääasiallisemmat opetettavat aineet:

 - muu: _____
- e) Miten viihdyt työssäsi? (s, r, o)
- erittäin hyvin
 - melko hyvin
 - melko huonosti
 - erittäin huonosti
- e) Miten viihdyt opetussuunnitelmakoordinaattorin toimenkuvassa? (k)
- erittäin hyvin
 - melko hyvin
 - melko huonosti
 - erittäin huonosti

- f) Olen ollut sivistystoimenjohtajana tai vastaavana viranhaltijana / rehtorina/ opettajana vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksen aikana: (s)
- Kyllä
 - En
- f) Olen ollut rehtorina / johtajana / opettajana vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksen aikana: (f)
- Kyllä
 - En
- f) Olen ollut opettajana vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksen aikana: (k, o)
- Kyllä
 - En
- g) Olen ollut sivistystoimenjohtajana tai vastaavana viranhaltijana / rehtorina/ opettajana 1986 opetussuunnitelmauudistuksen aikana: (s)
- Kyllä
 - En
- g) Olen ollut rehtorina / johtajana /opettajana vuoden 1986 opetussuunnitelmauudistuksen aikana: (f)
- Kyllä
 - En
- g) Olen ollut opettajana vuoden 1986 opetussuunnitelmauudistuksen aikana: (k, o)
- Kyllä
 - En
- h) Olen osallistunut nykyistä opetussuunnitelmauudistusta käsittävään koulutukseen: (r, k, s)
- Kyllä
 - En
- i) Minulla tai lähiomaisillani on kokemusta liike-elämästä: (o, r, s)
- Kyllä
 - Ei
- j) Olen osallistunut yrittäjyyskasvatusta käsittävään koulutukseen: (o, r, s)
- Kyllä
 - En
- k) Edustamasi puolue: _____(l)
- l) Olen toiminut edellisessä perusopetuksesta vastaavassa lautakunnassa. (l)
- Kyllä
 - En
- 11a) Miten kuntasi perusopetusta tulisi kehittää? (l)

TAUSTATIETOA: Paikallisen opetussuunnitelman tilanne

a) Missä vaiheessa yhteinen kunnallinen opetussuunnitelmanne on? (r, k, s)

- Valmis
- Lähes valmis
- Kesken

Jos työ on kesken, mitkä osa-alueet vaativat vielä erityisesti työtä?

b) Arvioi, miten olet sitoutunut opetussuunnitelmatyöhön: (r, k, s)

- hyvin vähän
- vähän
- kohtalaisen paljon
- paljon

b) Arvioi, millä laajuudella olet tehnyt opetussuunnitelmatyötä: (o)

- hyvin vähän
- vähän
- kohtalaisen paljon
- paljon

c) Miten mielestäsi omalla paikkakunnallasi rehtorit ja opettajat ovat sitoutuneita paikallisen opetussuunnitelman kehittämiseen? (s)

- hyvin vähän
- vähän
- kohtalaisen paljon
- paljon

c) Miten mielestäsi omalla paikkakunnallasi opettajat ovat sitoutuneita paikallisen opetussuunnitelman kehittämiseen? (r, k)

- hyvin vähän
- vähän
- kohtalaisen paljon
- paljon

d) Miten olet ollut mukana nykyisessä opetussuunnitelmatyössä? (o)

- oppiaineryhmässä, lähinnä ainekohtaisia tavoitteita ja sisältöjä työstäen
- oppiaineryhmässä, ainekohtaisia tavoitteita ja sisältöjä sekä aihekokonaisuuksia työstäen
- lähinnä aihekokonaisuustyöryhmässä

Jos olet tehnyt töitä lähinnä aihekokonaisuusryhmässä, merkitse ryhmä / ryhmät, joissa olet työskennellyt:

- ihmisenä kasvaminen
 - kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
 - viestintä ja mediataito
 - osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
 - vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
 - turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
 - teknologia ja ihminen
- jokin muu kuin edellä ilmoitettu vaihtoehto

en mitenkään

VARSINAISET TUTKIMUSONGELMAT VÄITTÄMINEEN JA KYSYMYKSINEEN

Huom! Väittämien osalta vastattiin seuraavilla asteikolla:

- 1 = täysin eri mieltä
- 2 = melko eri mieltä
- 3 = jokseenkin samaa mieltä
- 4 = täysin samaa mieltä

1. Millaiset taustatekijät ilmenevät yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa?

1.1. Miten asennoidutaan opetussuunnitelmaan?

- 5a) On hankala arvioida ilman opetussuunnitelmaa, mitä oppilaille pitää opettaa. (r, k, o, s)
- 5b) Oppikirjojen avulla on selkeämpi suunnitella opetusta kuin opetussuunnitelman avulla. (r, k, o, s)
- 5f) Opetussuunnitelma vaikuttaa opetuksen tavoitteisiin pitämälläni oppitunneilla. (k, o)
- 5g) Opetussuunnitelma ohjaa oppituntien opetuksellisia sisältöjä pitämälläni oppitunneilla. (k, o)
- 17c) Oppimateriaali pitäisi nopeasti saada uusien opetussuunnitelmien perusteiden mukaiseksi (r, k, o, s)
- 5c) Nykyiseen opetussuunnitelmatyöhön käytetään sopivasti energiaa. (r, k, o, s)
- 5d) Taloudellisia resursseja tulisi käyttää enemmän johonkin muuhun opetukselliseen asiaan kuin opetussuunnitelmauudistukseen. (r, k, o, s)
- 5e) Olisi selkeämpää, että valtakunnallisesti annettaisiin yksi opetussuunnitelma, jota ei kuntakohtaisesti muutella. (r, k, o, s)

- 18a) On hienoa, että voimme omassa kunnassa ja koulussa profiloida valtakunnallista opetussuunnitelmaa. (r, k, o, s)
- 18b) Opetussuunnitelmaudistus tuo muutoksen käytännön opetukseen. (r, k, o, s)
- 18c) Opetukseen tai kasvatukseen on mahdollista saada uusia ideoita opetussuunnitelmien perusteista tai paikallisesta opetussuunnitelmatyöstä. (r, k, o, s)
- 18d) Kuntakohtainen opetussuunnitelmatyö on ollut innostavaa. (r, k, o, s)
- 18e) Menisin oikein mielelläni opetussuunnitelmaudistusta käsittelevään koulutukseen. (r, k, o, s)

1.2. Mitä tiedetään yrittäjyyskasvatuksesta ja sen toteuttamisesta?

- 28j) Tiedän yrittäjyyskasvatuksen konkreettisesta toteuttamisesta. (r, s, k, o, y, e)
- 21a) Mitä mielestäsi yrittäjyyskasvatus voisi olla perusopetuksessa? (r, s, k, o, y, e)

1.3. Miten asennoidutaan yrittäjyyskasvatukseen?

- 19a) Yrittäjyyskasvatus on tärkeää tuoda esille, jotta pystytään vahvistamaan yrittäjyyttä. (r, s, k, o, y, e)
- 19b) Yrittäjyyskasvatus on liike-elämän ajatusten tuontia kouluun. (r, s, k, o, e, y)
- 29e) On hyvä, että yrittäjyyskasvatus on mukana perusopetuksen opetussuunnitelmaudistuksessa. (r, s, k, o)
- 29f) Uudessa opetussuunnitelmaudistuksessa on paljon tärkeämpiä sisältöjä kuin aihekokonaisuus ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”. (r, s, k, o)
- 19c) Mielestäni yrittäjyyskasvatus on tärkeä alue, mutta minun ei kuulu toteuttaa sitä. (r, s, k, o, y, e)
- 29b) Onneksi kuntamme opetussuunnitelmaudistuksessa minun ei kuulu toteuttaa yrittäjyyskasvatuksen suunnittelua. (r, s, k, o)
- 19d) Haluaisin osallistua yrittäjyyskasvatuskoulutukseen. (r, s, k, o)
- 19e) Yrittäjyyskasvatus liittyy ”hyväosaisten” kasvatukseen. (r, s, k, o)
- 19f) Tuotaessa yrittäjyyskasvatus peruskouluun on vaarana, että perusopetuksen tasa-arvoajatus tulevaisuudessa häviää. (r, s, k, o)
- 19h) Yrittäjyyskasvatuksessa toteutetaan mielestäni perusopetuksen tavoitteita. (r, s, k, o)

1.4. Minkä merkityksen yrittäjyyskasvatus saa perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä?

19h) Yrittäjyyskasvatuksessa toteutetaan mielestäni perusopetuksen tavoitteita. (r, s, k, o)

19g) Oppiaineiden sisältöjen opettaminen on yhtä tärkeää kuin yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen. (r, s, k, o)

7. Mitkä ovat mielestäsi kolme tärkeintä aihekokonaisuutta perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa? Merkitse numerot 1-3 (esim. 1 = kaikkein tärkein aihekokonaisuus). (r, k, o, s)

- kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
- viestintä ja mediataito
- osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- ihmisenä kasvaminen
- vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
- turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
- teknologia ja ihminen

8. Mitä aihekokonaisuutta haluaisit erityisesti toteutettavan kunnassanne? Merkitse numerot 1-3 (esim. 1 = kaikkein tärkein aihekokonaisuus). (s)

- kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
- viestintä ja mediataito
- osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- ihmisenä kasvaminen
- vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
- turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
- teknologia ja ihminen

8. Mitä aihekokonaisuutta haluaisit erityisesti toteutettavan koulussanne? Merkitse numerot 1-3 (esim. 1 = kaikkein tärkein aihekokonaisuus). (r)

- kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
- viestintä ja mediataito
- osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- ihmisenä kasvaminen
- vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
- turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
- teknologia ja ihminen

9. Mitä aihekokonaisuutta toteuttaisit mieluiten opetuksessasi? Merkitse kolme mieluisinta (esim. 1 = kaikkein mieluisin aihekokonaisuus). (k, o)

- kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
- viestintä ja mediataito
- osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- ihmisenä kasvaminen
- vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
- turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
- teknologia ja ihminen

1.5. Millaiset resurssit ovat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksessa?

- 20a) Yrittäjyyskasvatus on helppo yhdistää oppiaineiden tavoitteisiin ja sisältöihin. (r, s, k, o)
- 28f) Yrittäjyyskasvatuksen koulutusta on ollut riittävästi tarjolla. (r, s, k, o)
- 28g) Kunta ei pysty kustantamaan yrittäjyyskasvatuksen koulutusta. (r, s, k, o)
- 28i) Opettajat eivät ole kiinnostuneita yrittäjyyskasvatuksen suunnittelusta ja ideoinnista. (r, s, k, o, y, e)
- 28j) Koulullamme on riittävästi opetusmateriaalia yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. (r, k, o)
- 28j) Kouluillamme on riittävästi opetusmateriaalia yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. (s)
- 28k) Tiedän yrittäjyyskasvatuksen konkreettisesta toteuttamisesta. (r, s, k, o, e, y)
- 28l) Koulumme ei pysty taloudellisesti tukemaan yrittäjyyskasvatuksen koulutukseen osallistumista. (o, r)
- 28l) Koulut eivät pysty taloudellisen tilanteen vuoksi osallistumaan yrittäjyyskasvatuksen koulutukseen. (s, k)
- 28m) Koen, että pystyisin löytämään yhteistyökumppaneita koulun ulkopuolisilta tahoilta, kuten yrittäjien tai muun elinkeinoelämän piiristä. (r, s, k, o)
- 28n) Koulutoimen johto innostaa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. (r, k, o)
- 28o) Koulumme on ilmapööriltään avoin ja yrittämistä suosiva. (r, s, k, o)
- 28p) Kuntamme on yrittäjyyshenkinen. (r, s, k, o, e, y)
- 21c) JOS olette jo toteuttaneet yrittäjyyskasvatusta, niin oletteko saaneet ulkopuolista rahoitusta ja tukea?
(r, s, y, e, k)
- Kyllä
 - Ei
- 22a) JOS näissä yrittäjyyskasvatuksen hankkeissa on saatu rahoitusta ja tukea, niin miltä tahoilta tämä tuki on tullut? (r, s, y, e, k)

2. Miten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ohjaavat yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin opetussuunnitelmiin?

2.1. Ketkä integroivat yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmaan?

- 27c) Yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen ei ole johdon tukea. (r, k, o)
- 27c) Yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen ei ole kunnan muun johdon tukea. (s)
- 25n) Jokaisella koululla toimii yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyöhön perehtynyt opettaja. (r, s, k, o)
- 25o) Yrittäjyyskasvatuksen integrointia opetussuunnitelmaan pohtivat opettajien lisäksi elinkeinoelämän edustajat. (r, s, k, o)

- 20g) Olemme paikallisella tasolla pohtineet erilaisia konkreettisia toimenpiteitä, miten yrittäjyyskasvatusta toteutetaan perusopetuksen opetussuunnitelmauudistuksen lähtökohdasta. (e, y)
- 27f) Kunnallista toimintaa ohjaavat muut tahot / järjestöt ovat olleet mukana yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmaprosessissa. (r, s, k, o)
- 25g) Olemme suunnitelleet opetussuunnitelmatyössä, miten yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun voidaan ottaa mukaan oppilaat. (r, s, k, o)

2.2. Miten yrittäjyyskasvatus integroidaan paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

- 25b) Olemme pohtineet opetussuunnitelmatyössä, millaisilla työtavoilla voidaan toteuttaa yrittäjyyskasvatusta. (r, s, k, o)
- 25c) Laadimme paikallista opetussuunnitelmaa, jonka arvopohjassa heijastuvat tietoisesti yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt. (r, s, k, o)
- 25d) Laadimme opetussuunnitelmaa, jossa oppimisympäristö on suunniteltu yrittäjyyskasvatushengen mukaiseksi. (r, s, k, o)
- 25e) Olemme suunnitelleet opetussuunnitelmatyössä, miten yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa yhteistyössä esimerkiksi elinkeinoelämän kanssa. (r, s, k, o)
- 25f) Olemme suunnitelleet opetussuunnitelmatyössä, miten yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa yhteistyössä esimerkiksi vanhempien kanssa. (r, s, k, o)
- 25g) Olemme suunnitelleet opetussuunnitelmatyössä, miten yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun voidaan ottaa mukaan oppilaat. (r, s, k, o)
- 25h) Olemme pohtineet opetussuunnitelmatyössä, mitä yrittäjyyskasvatus on. (r, s, k, o)
- 25i) Emme ole pohtineet yrittäjyyskasvatuksesta aiheutuvaa hyötyä yhteiskunnalle. (r, s, k, o)
- 25j) Olemme pohtineet opetussuunnitelmatyössä, mitä hyötyä on yrittäjyyskasvatuksesta oppilaille. (r, s, k, o)
- 25k) Olemme suunnitelleet opetussuunnitelmatyössä yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen seurannan tai arvioinnin. (r, s, k, o)
- 25l) Paikallisessa opetussuunnitelmatyössä yrittäjyyskasvatus integroidaan eri oppiaineisiin niin, että oppiaineiden opetukseen tulee muutoksia. (r, s, k, o)
- 25m) Olemme jo aikaisemmin ohjanneet oppilaita yritteliääseen toimintaan, joten yrittäjyyskasvatuksen integrointi opetussuunnitelmaan ei tuo varsinaisesti muutoksia opetukseen. (r, s, k, o)
- 20b) Olemme paikallisesti pohtineet, miten yrittäjyyskasvatus on näkynyt aikaisemmin opetuksessa. (r, s, k, o)
- 20c) Yrittäjyyskasvatusta toteutetaan jo eri oppiaineissa, joten opetussuunnitelmauudistus ei tuo mitään uutta oppiaineisiin. (r, s, k, o)
- 20d) Paikallisessa opetussuunnitelmatyössä yrittäjyyskasvatus suunnitellaan toteutettavan erillisinä oppiaineiden valinnaiskursseina tai projekteina. (r, s, k, o)

- 20e) Yrittäjyyskasvatuksen toteutuminen suunnitellaan kirjattavaksi opetussuunnitelmaan kaikille luokille 1-9. (r, s, k, o)
- 20f) Yrittäjyyskasvatus edistää perusopetuksen yhtenäisyyttä. (r, s, k, o)
- 20g) Olemme paikallisella tasolla pohjineet erilaisia konkreettisia toimenpiteitä, miten yrittäjyyskasvatusta toteutetaan opetussuunnitelmaudistuksen perustalta. (e,y)
- 20h) Yrittäjyyskasvatusta suunnitellaan toteuttavan lähinnä tavallisten oppituntien aikana, joten oppitunnit ovat tulevaisuudessa erilaisia. (r, s, k, o)
- 22d) Aiotteko seuraavan vuoden aikana vahvistaa yrittäjyyskasvatuksen toimenpiteitä erityisesti luokille 1-9? (y, e, s, k)
- Kyllä
 - Ei
- 22d) Aiotko seuraavan vuoden aikana toteuttaa aikaisempaa enemmän yrittäjyyskasvatusta? (o)
- Kyllä
 - Ei
- 22d) Aiotteko seuraavan vuoden aikana toteuttaa aikaisempaa enemmän yrittäjyyskasvatusta koulussanne? (r)
- Kyllä
 - Ei

2.3. Millaisena koetaan yrittäjyyskasvatuksen integrointi paikallisiin perusopetuksenopetussuunnitelmiin?

Paikallisen työn kokeminen (ks. Fullan 1982; House 1979 – Huom! paikallisuuden kokeminen liittyy hyvin pitkälle myös resurssikysymyksiin)

- 28a) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyöhön on mielestäni riittävästi aikaa. (r, s, k, o)
- 28b) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyöhön on mielestäni riittävästi taloudellisia resursseja. (r, s, k, o)
- 25n) Jokaisella koululla toimii yrittäjyyskasvatukseen perehtynyt opettaja. (r, s, k, o)
- 28c) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyöhön on minulla riittävästi tietoa. (r, s, k, o)
- 28d) Opetussuunnitelmaudistuksen kautta halutaan yrittäjyyskasvatusta laaja-alaisesti kehittää kunnassamme (esim. elinkeinoelämä, sivistystoimen johto on myös mukana). (r, s, k, o)
- 28e) Aikaisemmin yrittäjyyskasvatusta on toteutettu kunnassamme. (r, s, k, o)
- 27b) Paikallisessa opetussuunnitelmatyössä olemme tienneet tai olemme nopeasti omaksuneet, mitä yrittäjyyskasvatus on. (r, s, k, o)
- 27c) Yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen ei ole johdon tukea. (r, s, k, o)
- 27c) Yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun ja toteutukseen ei ole kunnan muun johdon tukea. (s)
- 27d) Olemme kunnassamme sitoutuneet yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun. (r, s, k, o)

- 27e) Kuntamme on yrittäjyyshenkinen, mikä edistää yrittäjyyskasvatuksen paikallista suunnittelua.
(r, s, k, o)

Muutoksen kokeminen (ks. Fullan 1982)

- 29a) On hyvä, että yrittäjyyskasvatusta lisätään perusopetuksessa. (r, s, k, o)
- 19j) Yrittäjyyskasvatuksella on mahdollista saavuttaa positiivisia muutoksia oppilaan kehityksessä ja oppimisessa. (r, s, k, o)
- 29c) Opetussuunnitelmaudistus antaa perustan yrittäjyyskasvatuksen leviämiseen. (r, s, k, o)
- 29d) Opetussuunnitelmaudistus antaa perustan monipuolisen yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun. (r, s, k, o)

Yhteiskunnan ja valtion roolin kokeminen (ks. Fullan 1982)

- 26i) Opetussuunnitelmien perusteet ovat olleet yrittäjyyskasvatuksen paikallisten suunnitelmien laadinnan kannalta riittävän ymmärrettävät ja ohjaavat. (r, s, k, o)
- 26j) Jos perusteet eivät ole olleet riittävän ymmärrettävät ja ohjaavat, minkä koit vaikeaksi? (r, s, k, o)
- 26h) Kaipaen enemmän tukea opetushallitukselta paikallisten opetussuunnitelmien laadintaan, joihin yrittäjyyskasvatus sisällytetään. (r, s, k, o)
- 27f) Kunnallista toimintaa ohjaavat muut tahot / järjestöt ovat olleet mukana yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyössä. (r, s, k, o)
- 26g) Haluaisin tehdä enemmän yhteistyötä yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyössä, esimerkiksi elinkeinoelämän tai järjestöjen kanssa. (r, s, k, o)

2.4. Miten opetussuunnitelmaudistuksen toteuttamisen rakenne tukee yrittäjyyskasvatuksen integrointia paikallisiin perusopetuksen opetussuunnitelmiin?

- 3a) Arvioi, missä määrin paikallinen opetussuunnitelma on omaleimainen. (r, s, k)
- hyvin vähän
 - vähän
 - kohtalaisen paljon
 - paljon

3b) Missä seuraavissa osioissa paikallinen opetussuunnitelmanne on erityisesti omaleimainen?

(r, s, k)

aibekokonaisuuksissa:

- ihmisenä kasvaminen
 - kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
 - viestintä ja mediataito
 - osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
 - vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
 - turvallisuus ja liikennekäyttäytyminen
 - teknologia ja ihminen
-
- yhtenäisen perusopetuksen kehittämisessä
 - yleisissä osioissa (mm. arvot, oppimiskäsitys, oppimisympäristö, toimintakulttuuri)
 - jokin muu kuin edellä ilmoitettu vaihtoehto _____
 - omaleimaisuus ei ilmene missään osiossa erityisemmin.

23a) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyössä olemme tukeutuneet sekä *opetussuunnitelman perusteisiin* että olemme paikallisesti pyrkineet erityisesti *ideoimaan omaleimaista opetussuunnitelmaa yrittäjyyskasvatuksen* näkökulmasta. (r, s, o)

Arvioi *tämän prosessin vaikutusta* seuraaviin asioihin: (r, k, s, o)

23b) Yrittäjyyskasvatus tulee esille aikaisempaa korostuneemmin.

23c) Yrittäjyyskasvatus tulee esille aikaisempaa konkreettisemmin.

23d) Yrittäjyyskasvatukseen ollaan aikaisempaa vahvemmin sitoutuneita.

23e) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on lisännyt yhteistyötä eri kuntien välillä.

23f) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on lisännyt yhteistyötä kodin ja koulun välillä.

23g) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on lisännyt yhteistyötä eri koulujen välillä.

23h) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on lisännyt yhteistyötä luokkien 1-6 ja 7-9 välillä.

23i) Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyö on lisännyt yhteistyötä esimerkiksi eri järjestöjen ja elinkeinoelämän kanssa.

Jos yhteistyö on mielestäsi *lisääntynyt* eri tahojen välillä yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmatyössä, arvioi tämän *yhteistyön hyötyä* seuraaviin asioihin: (r, k, s, o)

23j) Yrittäjyyskasvatus tulee esille aikaisempaa korostuneemmin.

23k) Yrittäjyyskasvatus tulee esille aikaisempaa konkreettisemmin.

23l) Yrittäjyyskasvatukseen ollaan aikaisempaa vahvemmin sitoutuneita.

Jos yhteistyö yrittäjyyskasvatuksen suunnittelussa on *lisääntynyt* koulujen kanssa viimeisen vuoden aikana (esimerkiksi opetussuunnitelmaudistuksen kautta), niin arvioi *yhteistyön hyötyä* seuraaviin asioihin omassa kunnassanne: (e, y)

23j) Yrittäjyyskasvatusta toteutetaan aikaisempaa enemmän 1-9 luokkalaisille.

23k) Yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen on aikaisempaa konkreettisempaa 1-9-luokkalaisille.

23l) Yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen ollaan aikaisempaa vahvemmin sitoutuneita.

2.5. Miten yrittäjyyskasvatuksen paikalliset kehittämistarpeet huomioidaan paikallisen perusopetuksen opetussuunnitelman laadinnassa?

24a) Miten oman kuntasi yrittäjyyskasvatusta tulisi kehittää? (r, k, s, o)

24a) Miten yrittäjyyskasvatusta tulisi kehittää, jotta se palvelisi paikkakuntanne yrittäjyyden vahvistamista? (e, y)

24b) Nämä yrittäjyyskasvatuksen kehittämistarpeet on huomioitu opetussuunnitelmatyössä? (r, k, s, o)

24 b) Jos tarpeita ei ole huomioitu, mistä luulet sen aiheutuvan? (r, k, s, o, e, y)

21a) Mitä mielestäsi yrittäjyyskasvatus voisi olla perusopetuksessa?

Arviointiesimerkit

1 pisteen vastaus (tietää vähän)

"Luentoja yrittäjyydestä, esim. riskit ja edut"

2 pisteen vastaus (tietää kohtalaisesti)

"Vierailuja yrityksiin, yhteisiä projekteja "

3 pisteen vastaus (tietää hyvin)

"Pienillä oppilaille "sisäistä yrittäjyyttä" korostavaa, ts. kannustaminen kokeilemaan, yrittämään sitkeästi, itsetunnon vahvistamista. Lisäksi isoimmilla erityisesti tutustumista yrittämiseen elinkeinona, oman kotiseudun ja naapurikuntien yrittäjien kanssa tehtävää yhteistyötä, projekteja jne."

21a) Mitä mielestäsi yrittäjyyskasvatus voisi olla perusopetuksessa?

Arviointiesimerkit:

1. Sisäinen, omaehtoinen yrittäjyys:

”Opiskelussa omien tavoitteiden asettamista ja yhteistyössä toimimista”

2. Ulkoinen yrittäjyys:

”Myyjäisiä, TET-barjoittelu, omaa yritystoimintaa, yhteistyötä yritysten kanssa”

3. Sisäinen, omaehtoinen ja ulkoinen yrittäjyys:

”Opiskelussa omien tavoitteiden asettaminen, niihin pyrkiminen, itsetunnon tukeminen, yhteisten projektien ideointia ja niiden toteuttamista – ehkäpä yhteistyössä yrittäjien kanssa – opitaan samalla oikeasti yrittäjyydestä”

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet
PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)
00014 Helsingin Yliopisto / Helsingfors Universitet
puhelin / telefon (09) 7010 2363
faksi / fax (09) 7010 2374
books@yopaino.helsinki.fi
www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 952-485-151-2 (nid.)
ISBN 952-485-152-0 (PDF)
ISSN 1458-8110

Helsinki 2006